

K 233.374
3

სსრ შიგნინი რეზერვითა აკადემიის
ნოვოპრის ინსტიტუტი

მ. ნაღარკიანი

ფიცი, როგორც მტკიცებულება,
ქართული საგარეო საზღვრების
მიხედვით

საგარეო შიგნით სსრ შიგნინი რეზერვითა აკადემიის გამომცემლობა

თბილისი—1963

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
 ეროვნული ცენტრი
 ბიოლოგიის ინსტიტუტი

ბ. ნაღარაიშვილი

ფიცი, როგორც გეგმავა,
 ქართული სამართლის წიგნების
 მიხედვით

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა

თბილისი—1962

31(09)
5 154

34(479.42)(09)

ქ. ხაყინი სსიპ-ის დირექტორი

ნაშრომში განხილულია გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოში ფიცის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის, ადგილი და მნიშვნელობა საერთოდ მტკიცებულებათა სისტემაში.

სასამართლო პრაქტიკის შესწავლით ირკვევა, რომ ფიცო, როგორც დამამტკიცებელი საბუთი, მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ქართულ სასამართლო პროცესში, რამაც განაპირობა თანამოფიკართა ინსტიტუტის არსებობაც. ამავე დროს თავს იჩენს განვითარებული სამართლის სისტემისათვის დამახასიათებელი თვისებებიც: ფიცის წინაშე უპირატესობა ეძლევა წერილობით დამამტკიცებელ საბუთებს, თუკ ასეთი არსებობს. „ქალაქში“ — თანამოფიკართა ინსტიტუტი ამოკვეთილია. სასამართლო პრაქტიკაში თავს იჩენს აგრეთვე ფიცის წინაშე მოწმეთა ჩვენებისათვის უპირატესობის მინიჭების საწყისები.

ქალაქში თანამოფიკართა ინსტიტუტის დაუშვებლობა, მოწმეების და წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების მნიშვნელობის ზრდა, მიუთითებს ფიცის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის, სერიოზულ კრიზისზე.

ს. ხაყინი-2000
ქართული ენციკლოპედია

საქართველოს ენციკლოპედიის გამომცემი

ვახტანგის სამართლის წიგნის¹ მე-6 მუხლში ნათქვამია: „საქართველოს რიგი და სამართალი ექვსი არის, რომე ამითი თავი იმართლებს: პირველი — ფიცი, მეორე — შანთი, მესამე — მღუღარე, მეოთხე — ხმალი, მეხუთე — მოწამე, მეექვსე — ცოდვის მოცილება“.

კანონმდებელი მეფე, როგორც ვხედავთ, დამამტკიცებელ საბუთთა რიგში პირველად ფიცს ახსენებს.

ცხადია, ფიცი, როგორც დამამტკიცებელი საბუთი, ქართული სამართლისათვის უძველესი დროიდან იქნებოდა ცნობილი.

თუ რა ადგილი ეკავა ფიცს დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემაში ბეჭაღბულას სამართლის წიგნის შედგენამდე, ამის შესახებ საკმაო ლეგალური და დოკუმენტალური მასალის ჩვენამდე მოუღწევლობის გამო, ძნელია რაიმეხ გადაწყვეტით მტკიცება. მაგრამ, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ ფიცის მნიშვნელობის ხარისხი დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემის შიგნით დამოკიდებულია საერთოდ საზოგადოების და კერძოდ სახელმწიფოებრიობისა და სამართლის განვითარების დონისაგან, უნდა ვიფიქროთ, რომ XIV საუკუნემდე, ადრე და შუაფეოდალური ეპოქის საქართველოში მას უნივერსალური დამამტკიცებელ საბუთის მნიშვნელობა არ უნდა ქონოდა. ამ მოსაზრების სასარგებლოდ ლაპარაკობს ოპიზის ცნობილი სიგელი (XI ს.), რომელიც აღნიშნავს წერილობით დამამტკიცებელ საბუთთა დიდ მნიშვნელობას სამოქალაქო ხასიათის საქმეებში.

ოვით აღბუღა ათაბაგ-ამირსპასალარის სამართალიც ამაზე მიუთითებს. იგი აღნიშნავს, რომ განსაკუთრებულ შემთხვევებში და არა საერთოდ „ფიცი უღონიოდ წესია“, „ფიცი უღონიოდ უნდა“ (მუხ. 85).

¹ ვახტანგ VI, სამართლის წიგნი, თ. ვნუჭიძის გამ., თბ., 1955.

საერთოდ კი ფიცსა და მოფიცართა ინსტიტუტს ბუქა მანდატურთუხუცესისა და აღბულა ათაბაგ-ამირსპასალარის სამართლის წიგნი ხშირად ახსენებს. იგი გათვალისწინებულია 27, 28, 29, 30, 31, 62, 63, 65, 66, 85, 86, 91 მუხლებში. ფიცი გათვალისწინებულია აგრეთვე ბუქა-აღბულას სამართლის წიგნზე დართულ ბაგრატ კურაპალატის სამართლის წიგნის ფრაგმენტშიაც. მუხლები — 113, 114, 119, 120, 140 და 145 ითვალისწინებენ ფიცის დამამტკიცებელ საბუთად გამოყენებას.

მკვლევართა მიერ XI საუკუნით დათარიღებული ბაგრატის სამართლის წიგნის ნაწყვეტის ერთ-ერთი მუხლი საეკვო ბრალეულობის შემთხვევაში დამამტკიცებელ საბუთად ფიცის გამოყენებას აწესებს. კანონმდებელი აღგვს: „თუ ეკლესიაჲ შეკობრეთა გატეხონ პატრონისა უკითხავად; და ესე დასწამონ: „შენ იცოდით“, პატრონმან მის მეკობრისა უკოდნელობა ფიცოს ოცდაოთხისა კაცითა, დაეჯერების. მეკობრე ხელთა მისცეს; რა გინდა უყონ, ნუ დაემდურების, ალაფიცა უკლებლად შეაქციონ, გინა მათ გამოიღონ“. (მუხლი 113). მასასადამე, მეკობრეთა პატრონს 24 თანამოფიცრის მეშვეობით დაფიცების შემთხვევაში ბრალი ეხსნება იმაში, რომ მან თიქოს ყმების დანაშაულებრივი ქმედობა იცოდა.

ეკლესიის მძარცველი მეკობრეები სწამებენ თავიანთ პატრონს, რომ ჩვენი დანაშაულებრივი მოქმედება „შენ იცოდით“, ე. ი. ბრალს დებენ მას დანაშაულში. კანონმდებელი მეკობრეებს არ უწესებს ფიცს მათი პატრონის დანაშაულის დასამტკიცებლად, ალბათ იმიტომ, რომ არსებობდა გულეება, რომ მეკობრეთა ფიცს არ დაეჯერება.

იმ დროს, როდესაც როგორც მთელი აღმოსავლეთის ისე დასავლეთის ქვეყნებში ფიცი დამამტკიცებელ საბუთად ითვლებოდა, არ შეიძლებოდა იგი ასეთად არ ყოფილიყო საქართველოშიაც. მით უმეტეს, რომ იგი (ფიცი) მტკიცებულებას წარმოადგენდა თავისი ეპოქისათვის მაღალკულტურულ ბიზანტიაშიც.

ოპიზის სიგელი, საიდანაც წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების დიდი მნიშვნელობა ჩანს, ამავე დროს უნდა ვიფიქროთ, რომ იცნობდა კანონით და ადათებით განსაზღვრულ შემთხვევებში მხარისა და მათი მოწმეების ხატზე დაფიცებას. ამაზე უნდა მიუთითებდეს ის გარემოებაც, რომ სხენებული სიგელის ცნობით, სასამართლოში გამოცხადებულ მხარეებს თან „მოეყვანეს მიძნადო-

როელთა ხატნი წმიდათა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი და ნა-
წილნი წმიდისა ბართლომე მოციქულისანი².

ბაგრატის სამართლის წიგნის სხვა მუხლიც იხსენიებენ, როგორც დამამტკიცებელ საბუთს, ეკლესიის გაძარცვასთან შედარებით უფრო მკირე მნიშვნელობის დანაშაულის შემთხვევაში და, რასაკვირველია, თანამოფიცართა რიცხვს უფრო ნაკლებს აწესებს. „თუ მტერისა კაცმან გატეხოს პატრონისა უკითხავად, მეკობრე სელთა მისცეს, რა გინდა უყონ, ნუ ემდურის. მეკობრისა პატრონმან უცოდნელობა ფიცოს თორმეტითა კაცითა“ (მ. 114).

საექვო ბრალეულობის შემთხვევაში, როგორც ჩანს, დანაშაულის სიმძიმის მიხედვით ინიშნებოდა თანამოფიცართა რიცხვი.

როგორც ვხედავთ, ბაგრატის სამართლის წიგნის ნაწყვეტი იცნობს თანამოფიცართა ინსტიტუტს.

ბაგრატის სამართლის წიგნის ფრაგმენტის ხსენებულ მუხლებში რომ მოფიცართა ინსტიტუტზეა ლაპარაკი, ვფიქრობთ, ეს უეკველი უნდა იყოს. აქ რომ მოწმეებზე იყოს საუბარი, ჩვეულებრივი მნიშვნელობით, ამა თუ იმ კერძო ფაქტის დამადასტურებელ პირებზე, მაშინ გაუგებარი იქნებოდა კანონმდებლის მიერ 12 ან 24 მოწმის წარმოდგენის მოთხოვნა. ამა თუ იმ ფაქტის მოწმედ შეიძლებოდა ყოფილიყო, ვთქვათ, 3 ან 4 მოწმე და არა 12 ან 24, როგორც ამას კანონმდებელი მოითხოვს.

როგორი იყო თანამოფიცართა ძირითადი რიცხვი, რომელსაც ჩვეულებრივ იმის მიხედვით ანგარიშობენ, თუ რამდენი თანამოფიცრის წარმოდგენას მოითხოვს კანონმდებელი მკვლელობის შემთხვევაში.

ჩვენ მოკლებული ვართ შესაძლებლობას სიზუსტით ვილაპარაკოთ მოფიცართა ამ ძირითადი რიცხვის შესახებ. რადგან ეკლესიის „გატეხა“ მეტისმეტად მძიმე დანაშაული იყო, ამიტომ ვფიქრობთ, რომ თუ ხსენებულ ქმედობაში ეკვემიტანილ პირს 24 თანამოფიცრით უნდა ემართლებინა თავი, სხვა დანაშაულის შემთხვევაში თანამოფიცართა რიცხვი ნაკლები უნდა ყოფილიყო. შესაძლოა, რომ თანამოფიცართა ძირითადი რიცხვი სწორედ 12 იყო, როგორც ეს ბაგრატის სამართლის წიგნის ფრაგმენტის ერთ-ერთ მუხლშია მოხსენებული. ცნობილია, რომ თანამოფიცართა ძირითადი რიცხვი ი-

² საქართველოს სიძველენი, ტ. 11, გვ. 2, ვ. თაყაიშვილის რედ.

გი ევროპული ხალხების სამართლის წიგნის მიხედვით სწორედ 12 იყო; თანამოფიცართა ძირითადი რიცხვი გერმანელებსა და ინგლისელებში 12 იყო. აქედან იყო წარმოებული მათი როგორც გაღიშებული (24, 48, 72), ასევე შემცირებულიც (6, 3) რიცხვიც. ამავე დროს მოფიცარი მოპასუხე არ ითვლებოდა თანამოფიცართა რიცხვში. როგორც ჩანს, რიცხვს 12-ს უპირატესობას აძლევდნენ სხვადასხვა მოსაზრებით. შესაძლოა, რომ ეს ქრისტიანობის შემდეგი მოვლენა იყოს, როგორც ამას მ. კოვალევსკი ფიქრობს და დაკავშირებული იყოს სახარების გადმოცემებთან, რომლის მიხედვითაც იესო ქრისტეს 12 მოწაფე ჰყავდა³.

კავკასიელი მთიელებიდან ოსების სააღათო სამართალი იცნობდა მოფიცართა რიცხვს 12-ს, ისე რომ მოპასუხე თითონ შე-12 ფიცულობდა.

ჩვენ აზრს იმის შესახებ, რომ ბაგრატიის სამართლის წიგნის მიხედვით თანამოფიცართა ძირითადი რიცხვი 12 უნდა ყოფილიყო ამაგრებს ის გარემოებაც, რომ გურიაში XVIII საუკუნის დასასრულსა და XIX საუკუნის დასაწყისშიც კი მკვლევლობაში ბრალდებისაგან თავის გასამართლებლად 12 თანამოფიცარს თხოულობდნენ. ქობულაძემ ბრალი დასდო კობჯარაძეს, რომ მან მისი კაცი მოჰკლა. სასამართლომ დაადგინა, რომ კობჯარაძემ ბრალდებისაგან თავი იმართლოს 12 თანამოფიცარის მეშვეობით⁴.

იგივე მოვლენა აღნიშნულია სვანეთშიც. მკვლევლობაში ბრალულ პირს თავი უნდა ემართლებინა ფიცით 12 თანამოფიცარის მეშვეობით. ჯერ ექვმიტანილი პირი წარმოსთქვამდა ფიცის ფორმულას და „თუ ამის შემდეგ 12 არჩეული პირი დაიფიცებდა მკვლელის მიერ განცხადებულის სისწორეს, ეს უკვე საკმარისი იყო იმისათვის, რომ მკვლელის ნათქვამი ყველასთვის დამაჯერებელი გამხდარიყო“⁵.

³ М. Ковалевский, Современный обычай и древний закон, т. II, М., 1886, стр. 326.

⁴ Д. Бакрадзе, Археологическое путешествие по Гурии и Адчаре. Спб., 1878, стр. 351.

⁵ რ. ხარაძე, დიდი ოჯახის გარდმონაშთები სვანეთში, 1939, გვ. 31. იგივე მოვლენის ე. ი. თანამოფიცართა ძირითად რიცხვად 12-ის აღიარების გამოცხადებული უნდა იყოს იმერეთ-სამეგრელოში ექვსი თანამოფიცარის დანიშვნა.

ჩვენ მდე მოღწეულია 1807 წ. განჩინების წიგნი ხონის ეკლესიასა და ფლავებს შორის დავის შესახებ, რომელიც ერთ კომლ გლეხს წირქვაძეს შეეხებოდა. განჩინებაში ნათქვამია: „აწ ეს გავსინჯეთ შავრამ სიგელი არც ფლავას აქვს და 6

ბაგრატის სამართლის წიგნის ფრაგმენტის მიხედვით ფიც და გამტკიცებელ საბუთად გამოიყენებოდა საოჯახო ზნეობრივი ხასიათის საეჭვო ბრალეულობათა დადგენის მიზნითაც. „თუ ცოლი რამე ნეულდეს, ქმარი ცოლისა გუარსა არას ემართლებს, მისთვის რომე მისსა ხელსა შიგან დამართებია. თუ გაეყაროს, შეფიცოს ნაშენითა რომე სიძულილითა არა გაყროდეს, და ნახევარი სისხლი დაუტრავოს. და დედაკაცი ზითევს ნუ ითხოვს, თუ შვილი დარჩეს“ (მუხლი 140). კანონმდებელი სწეული ცოლის გამოტყვევებას უარყოფითად უცქერის, მაგრამ თუ ქმარი გაეყრებოდა მეუღლეს, საჭიროა ფიცით დადასტურება იმისა, რომ იგი „სიძულილითა არა გაყროდეს“.

ამ მუხლში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს გაუგებარი გამოთქმა: „შეფიცოს ნაშენითა“. ხსენებული სამართლის წიგნის გამომცემელი არ იძლევა ამ სიტყვის განმარტებას სამართლის წიგნისადმი დართულ ლექსიკონში. სიტყვა „ნაშენი“ გადატანითი მნიშვნელობით დღესაც ნიშნავს შთამომავლობას, მოდგმას. ასეთი მნიშვნელობით არის ნახმარი ეს სიტყვა ქართული ენის საუკეთესო მკოდნესთან — ვ. ბარნოვთან.

ვფიქრობთ, რომ სამართლის წიგნის 140-ე მუხლში გამოთქმა „შეფიცოს ნაშენითა“ გადამწერთა შეცდომაა. სინამდვილეში კი უნდა იყოს „შეფიცოს ნაბნითა“. რაც შეეხება ნაბნით ფიცს, იგი ცნობილია ქართული იურიდიული საბუთების მიხედვით. „ნაბნით ფიც“ წმიდა ჯვარისა და წმიდა ხატის ნაბან წყალზე ჩატარებული დაფიცების რიტუალი უნდა ყოფილიყო.

XV ს. ერთ-ერთ იმერულ საბუთში იკითხება: „ნახევარმან ნაბნით და ნახევარმან ხელშეხრით დაიფიცოსო“. „ხელშეხრით დაფიცება“ გულზე ხელის დადებით დაფიცებას უნდა ნიშნავდეს. მთელი

არც ხატისა და ეკლესიის კაცთ და ვერც სწორი და მომსწრე მოწამე ენახეთ და ეს გლეხი დიდი ხნით ფაღავს ყოლია. დღესაც ფაღავს ყავს და სამართალი ფაღავს დარჩა და ასე გავაჩინეთ: იმ გლეხშიდ რამდენიც კაცისული (sic) იყოს იანგარიშონ და თითო კაცისულზედ ექვს ექვსი კაცი დააფიცოს ფაღავამ“. (იხ. ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. 11—). ტფ., 1921, გვ. 158.

თანამოფიცართა ძირითად რიცხვად 12-ის აღიარების გამოჩნობა იგრძობის ვარაუდობა, რომ სამეგრელოში XIX ს. I ნახევარში მღვიანვეგი როსტომ ჩოქრავანი 120 თანამოფიცარის წამოყენებას გადაუწყვეტს ერთ-ერთ მოდავე მხარეს (იხ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერი, A—1767, გვ. 24).

6 ხსენებული საბუთები ჩამოთვლილი აქვს მ. ქიქოძეს ნაშრომში: „დამატკიცებელ საბუთთა ისტორიისათვის გვიანფეოდალურ საქართველოში“. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XXB, თბ., 1959.

სასამართლო პროცესის დროს „ხელშეხრით“ აზნაურნი იფიცებოდნენ, ზოგჯერ გლეხნიც, ხოლო „ნაბნით“ კი მარტო გლეხნი იყვნენ. „ნაბნით ფიცი“ შეიძლება სვანური ეთნოგრაფიული წესიდან წარმოიშობოდეს. ცნობილი ხატის ნაბანი წყლის დაღვევას უკავშირდებოდა.

ბაგრატის სამართლის წიგნის ფრაგმენტის ერთ-ერთი მუხლი (445) ამბობს: „თუ კაცმან კაცსა შეპყვილოს: „ეს კაცი შენს ცოლს ასრე უზამსო“, ანუ ფიცოს, ანუ მართლა გატეხოს, არა ზედა აც. თუ არა დიაცის ქმარსა შეუჯახოს“. ამ შემთხვევაში ფიცით უნდა გადაწყვეტილიყო საკითხი, იყო თუ არა ცილისწამება ერთი პირის მიერ მეორესთვის ნათქვამი მხილება—შენს ცოლს სქესობრივი კავშირი აქვს სხვა პირთანაო. თუ პირი თავის განაცხადს ფიცით დაადასტურებდა, მაშინ იგი პასუხისმგებლობისაგან თავისუფლდებოდა.

„ცილისა წამებისა ასრე არს: თუ მართალსა კაცსა ასმიოდეს. საყვედური გამრავლდეს, თუ მტერობით შეეყვილოს. მაშინ ფიცოს, არა ზედა აც. თუ არა ფიცოს, სისხლი ზღოს“ (მუხლი 120). ე. ი. ფიცით შეიძლებოდა თავის მართლება ცილისწამებისაგან. ყურადღებას იპყრობს ამ შემთხვევაში ის გარემოება, რომ ფიცი „შემწამებელს“ ეკისრება. როგორია ამ მუხლებში კანონმდებლის სახელმძღვანელო აზრი? ფიცი ეკისრება იმ მხარეს, რომლის მიმართაც მეტი გულეება შეიძლება არსებობდეს, რომ მართალია.

ზემომოტანილი მუხლებიდან ჩანს, რომ ფიცი შეიძლებოდა ყოფილიყო დამამტკიცებელი საბუთი და თავის მართლების საშუალება ბაგრატის სამართლის წიგნის ფრაგმენტის მიხედვით სხვადასხვა ხასიათის დანაშაულობათა დროს. მცირე დარღვევების დროს მხოლოდ მხარის ფიცი იყო საკმარისი, თანამოფიცარი არ იყო საჭირო.

მე-17 საუკუნის პირველ ნახევარში (1633—1649 წწ.) სამეგრელოში მცხოვრები მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი მიუთითებს, რომ სამეგრელოში დამამტკიცებელ საბუთთა შორის ცნობილი იყო ფიცი. იგი წერს: „რაც შეეხება იმ შემთხვევას, როცა სამხილებელი ნიშნები მეტად სუსტია, მაშინ ბრალდებულს შეუძლია თავი გაიმართლოს მარტო ფიცით. ფიცი უნდა მოხდეს რომელიმე ძლიერი ხატის წინაშე, მომჩივანის ამორჩევით. მომჩივანმა უნდა ამოირჩიოს ეკლესიაც, სადაც ფიცი უნდა მოხდეს და ხატიც. რომელზედაც ბრალდებულმა უნდა დაიფიცოს. წინ-და-წინ მომჩივანი არ გაუმედავენებს ბრალდებულს, თუ რომელი ეკლესია და რომელი ხატი ამოურჩევია,

7 იხ. მ. ქიქოძის ნაშრომი, გვ. 125.

რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში ბრალდებული მივაო, ფიცს წინა
ღღეს, დაუჩოქებს ამორჩეულ ხატს და შეევედრებაო: „შენ ხედიხარ
წინაღ, რომ ეს დანაშაულობა მე ჩავიდინე და, როგორც მტკიცებულებების
წინაღ, ეხლაც მუხლმოდრეკით აღვიარებ და ვამბობ, რომ ეს საქმე
მე ჩავიდინე, მაგრამ ეს ჩემი აღსარება დარჩეს ჩვენს შორის. რადგან
ამ ჩემის აღსარებით მე მოვიხადე ჩემი ვალი შენს წინაშე, ნულარ
გამირისხდები იმისათვის, რომ სხვების თანდასწრებით ამას სრული-
ად უარს ვყოფ. რომ არ განმირისხდე ამისათვის აღთქმას ვდებ, რომ
მოგართმევ ამას და ამას: მაგალითად ცხვარს ან ძროხას“. ასეთი
იღუმალი აღსარების შემდეგ მას სვინდისი დამშვიდებული აქვს და,
როცა მიიყვანებენ იმავე ხატის წინაშე, თავისუფლად დაიფიცებს
ტყუილსა“⁸.

როდესაც ფიცის, როგორც აბსოლუტური დამამტკიცებელი სა-
ბუთისადმი რწმენა ირყევა, მაშინ წარმოიშობა შეხედულება, რომ-
ლის მიხედვითაც ღვთაება არ განრისხდება ცრუ მოფიცარის მიმართ,
თუ კი ეს უკანასკნელი ამის შესახებ წინასწარ აცნობებს მას. მისიო-
ნერ არქანჯელო ლამბერტის თხზულებიდან ჩანს, რომ ფიცი სამეგ-
რელოში უნივერსალური დამამტკიცებელი საბუთი არ უნდა ყოფი-
ლიყო და მას უპირატესად ქურდობის საქმეებში იყენებდნენ. ფიცის,
როგორც უნივერსალური დამამტკიცებელი საბუთის, სტადია ქარ-
თულ სამართალში არა ჩანს.

რელიგიური რწმენა შესახებ იმისა, რომ ზოგიერთი გამაფრთხი-
ლებელი ზომების მიღების შემდეგ შეიძლება დაუსჯელად ცრუ ფი-
ცი წარმოსთქვა, უკვე ფიცის, როგორც მტკიცებულების საშუალე-
ბის, შინაგან რღვევაზე მიუთითებს.

XIX საუკუნეშიაც კი ვოტიაკებს სწამდათ, რომ სასქესო ორ-
განოზე ხელის მოკიდება ფიცს აქარწყლებს, ამიტომ სასამართლო
აქტულებდა მათ ხელაწეულებს დაეფიცათ.

ისეთი წმინდა რელიგიურ-იურიდიული აქტისადმი, როგორიც
ფიცი იყო, ასეთი ორაზროვანი დამოკიდებულება მისი ავტორიტე-
ტის რღვევის მაუწყებელი იყო.

ახლა გავიხსენოთ თუ რა ადგილი ეკავა ფიცს დამამტკიცებელ
საბუთთა სისტემაში შუა საუკუნეების სამართლებრივი კულტურის
შესვეურ ბიზანტიაში.

⁸ არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბ., 1938, გვ. 75.

ამასთან დაკავშირებით პ. ბეზობრაზოვი წერდა: «В системе доказательств, принятой византийским судом, были некоторые особенности. Большое значение придавали присяге. И от свидетелей требовали подтвердить их показание клятвой и такое подтверждение или отказ от него решал исход дела».

ფიცი გამოიყენებოდა მაშინაც, როდესაც მხარეთა დავა მიწის საკუთრებას შეეხებოდა. დიდი იყო ფიცისადმი რწმენა. მოწმეები ჯვართ ხელში სასამართლოს უჩვენებდნენ ცალკეული მესაკუთრის მიჯნას. ფიქრობდნენ, რომ მოწმეს, რომელსაც ჯვარი უჭირავს ხელში, არ შეუძლია იცრუოს. მიწის საკუთრების შესახებ დავის გადაწყვეტის ასეთი საშუალება მრავალჯერაა აღნუსხული დოკუმენტებში.

ბიზანტიურ სამართალში ფიცის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის, მნიშვნელობის შესახებ დიდი მკვლევარი ცახარიე ფონ ლინგენტალი წერს, რომ დავის ფიცის მეშვეობით გადაჭრა ცნობილი იყო ბიზანტიურ სამართალში. გვიანდელი პერიოდის ბიზანტიური სამართალი ფიცს მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიმართავდა, თუ სხვა დამამტკიცებელი საბუთები არ იყო სახეზე.

როცა საქმის გადაწყვეტა დამოკიდებული იყო ფიცისაგან, მაშინ ცნობილი ხდებოდა, თუ რომელი მხარე არიდებდა თავს ფიცს.

მოფიცარ მხარეს სამჯერ აძლევდნენ ფიცის შესახებ წინადადებას. ამავე დროს განსაზღვრული იყო ვადა ფიცის მისაღებად; მხარეს ეძლეოდა ვადა 30 (უახლოესი სამართლით 15 დღის) განმავლობაში მოეფიქრა ფიცის მიღება-არმიღების საკითხი⁹.

⁹ П. В. Безобразов, Очерки византийской культуры, Петроград, 1919, стр. 179.

¹⁰ ფიცის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის, მნიშვნელობის შესახებ ბიზანტიურ სამართალში ცახარიე ფონ ლინგენტალი წერს: „Die Entscheidung von Streitigkeiten durch Ableistung eines zugeschobenen Haupteides hat die Kaiserin Irene abzustellen versucht. Das spätere Recht beschränkt nur noch die Eides delation auf die jenigen Fälle, wo es an anderen Beweismitteln fehlt.—Ist die Entscheidung von der Ableistung eines Eides abhängig, so wird gegen den erkannt, welcher selbst oder dessen Zeuge den Eid verweigert oder zum Schwure sich nicht Stellt“ და სხვა.

K. E. Zachariä von Lingenthal, Geschichte des Griechisch Römischen Rechts, Dritte verbesserte Auflage, Berlin, 1892, 33. 398.

ძველი ათენელი ჰელესტი ზევსის, აპოლონის და დემეტრეს სახელით ფიციულობს, რომ იგი მსაჯულისთვის საჭირო პატიოსნებას იძლეოდა და ამასთან დაკავშირებით ფიცს არ გასტეხდა. შევასრულო ჩემი დანაფიცები, დაე მაშინ სიკეთე იყოს ჩემზედა, თუ არა და დავიღუპოთ მე და ჩემი შთამომავლობა¹¹.

სადავო მფლობელობის ხატი, ჯვართა და საბარებით გამიჯვანა ჩვეულებრივი მოვლენა იყო ბიზანტიაში.

ამასთან დაკავშირებით დამახასიათებელია ერთი დავა წისკვილის შესახებ ლევ მინდალსა და კალლის მონასტერს შორის, მხარეებმა მრავალჯერ იდავეს სასამართლოში, მაგრამ უშედეგოდ. ბოლოს მედიატორედ აირჩიეს არა სამართლისმცოდნე პიროვნება, არამედ... ღვთისმშობლის ხატი. მხარეებმა მოიტანეს თავთავიანთი საბუთები და წარუდგინეს მას. მოდავე მხარეები შეთანხმდნენ, რომ თუ ღვთისმშობლის ხატის ფარდა უძრავად დარჩება, მაშინ ცნონ, რომ საქმე მონასტერმა მოიგო. თუ კი ღვთისმშობლის ხატის ფარდა გადაიწეოდა, მაშინ ლევ მინდალი ჩაითვლებოდა გამარჯვებულად და წისკვილიც მას დარჩებოდა. ღვთისმშობლის ხატის ფარდა უძრავად დარჩა და საქმე ბერებმა მოიგეს. ამ უკანასკნელებმა შეადგინეს წისკვილის საკუთრების დოკუმენტი, გააფორმეს იგი სათანადოდ და წავიდნენ. მაგრამ არ გაუვლია რამდენიმე წუთს, რომ ხატის ფარდამ გადაიწია და საქმე ისევ სადაო გახდა. მხარეებმა საქმე იმპერატორის სასამართლოში გადაიტანეს. ამ დროს იმპერატორად იყო მიხაილ დუკა. ამ უკანასკნელმა ცნობილ სწავლულს მიქელ პსელოსს უბრძანა საქმის გარჩევა.

მიქელ პსელოსმა თავის მხრივ საქმის შესწავლის შემდეგ დაადგინა, რომ მხარეთა შეთანხმებას სასწაულის მეშვეობით საქმის გადაწყვეტის შესახებ არა აქვს კანონსაწინააღმდეგო ხასიათი. იგი შეიძლება გავუთანაბროთ მხარეთა შეთანხმებას მედიატორეთა მეშვეობით გასამართლების შესახებ და ამიტომ ნორმალურ მოვლენად უნდა ჩავთვალოთ. მედიატორეთა გადაწყვეტილება კი აპელაციას არ ექვემდებარება. საქმე ლევ მინდალმა მოიგო და ბერების მოსაზრებანი არ შეიძლება მხედველობაში იქნას მიღებული. მხარეთა შეთანხმებაში დათქმული არ ყოფილა თუ როდის უნდა მომხდარიყო სასწაული. მოსამართლე ღვთისმშობელს სრული უფლება ჰქონდა მიეღო გადაწყვეტილება მაშინ, როდესაც ამას თითონ მოისურვებდა.

¹¹ П. Гиро, Частная и общественная жизнь греков, М., гз. 338.

თვით მიწიერ მოსამართლეებსაც კი აქვთ ამისი უფლება. ხატის წარდის გადაწევა ნიშანია არა მარტო იმისა, რომ ღვთისმშობელი მინდალის სასარგებლოდ გამოიტანა გადაწყვეტილება; ამასთან ერთად იგი იმის დამამტკიცებელიც არის, რომ ღვთისმშობელი აღმფოთდა იმის გამო, რომ ბერებმა გაბედეს წისქვილის საკუთრების უფლების შესახებ დოკუმენტის მიღება. ღვთისმშობელს ამით აგრეთვე ბერების შერცხვენაც სურდა. ამრიგად, იმპერატორის ბრძანებით წარჩინებულმა ლევ მინდალმა მიიღო სადავო წისქვილზე საკუთრების უფლება¹².

ეს მაგალითი ნათლად ადასტურებს, თუ რაოდენ ძლიერი იყო მართლმშენებელზე რელიგიის გავლენა.

თუ მოწინავე სამართლებრივი კულტურის მქონე ბიზანტიაში ასე დიდი იყო რელიგიის ზეგავლენა სამართალზე, არ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ საქართველოშიაც ფიცი მნიშვნელოვან დამამტკიცებელ საბუთად ითვლებოდა. მოვიყვანოთ უფრო ნათელი მაგალითი. ისტორიკოსი კანტაკუზენი მოგვითხრობს, რომ დიდი მოტიხის ერთმა მოქალაქემ, ჰქონდა რა ამისათვის საკმაო საფუძვლები, ცოლს მრუშობა დასწამა. მაგრამ ცოლი, რა თქმა უნდა, დამნაშავედ არ აღიარებდა თავს. მაშინ ქმარმა გამოუცხადა ცოლს, რომ მხოლოდ მაშინ დაიჯერებს მის პატიოსნებას, როდესაც იგი ცხელი რკინით გამოცდას გაივლის. ცოლს უნდა დაეკავებინა ხელში ცხელი რკინა, განსაზღვრულ მანძილზე წაეღო იგი და გადაეგდო. თუ ცოლი ქმარს არ ღალატობდა, მაშინ პატიოსანი მეუღლე სიღამწვრის მიღების გარეშე ჩაატარებდა ამ მოქმედებას.

ცოლს შეეშინდა ქმრის ასეთი წინადადებისა და არ სურდა მისი მიღება. მეორე მხრივ ცოლს არ სურდა ქმრისათვის გაემყდვენებინა თავისი დანაშაული, ეშინოდა რომ მას ამისათვის მოკლავდნენ. გამოუვალ მდგომარეობაში მყოფმა ქალმა მიმართა რჩევისათვის ეპისკოპოსს. ქალი ეპისკოპოსს გამოუტყდა დანაშაულში და თხოვა მას, რომ მისი ქმარი ცოლის პატიოსნებაში დაერწმუნებინა. ამით ქმარს ცოლის ორდალის მეშვეობით გამოცდაზე ხელი უნდა აეღო. მაგრამ ეპისკოპოსი არ დათანხმდა ამაზე. ეპისკოპოსი არწმუნებდა ქალს, რომ მას ასეთი გამოცდისა არ უნდა ეშინოდეს; და თუ მომავალში ის იქნება ერთგული ცოლი, მაშინ ცხელი რკინა ზიანს არ მიაყენებს

¹² П. В. Безобразов, Очерки византийской культуры, Петроград, 1919, гл. 174 — 178.

მას. ამის შემდეგ დამნაშავე ქალმა მიიღო ქმრის წინადადება. **თეოდოსი**
 ქმარი უცხო პირების გარეშე გაემგზავრა ერთ-ერთ ეკლესიის მღვდელს.
 ქმარმა რამდენადაც შეეძლო გააცხელა რკინა და მისცა იგი ცოლს.
 ხელში და უბრძანა მას წაეღო იგი განსაზღვრულ მანძილზე. ცოლი
 უვნებლად გადარჩა. თითქოს მას ცხელი რკინისათვის არც კი მოე-
 კიდოს ხელი¹³.

გიორგი აკროპოლიტი მიხაილ კომნენს ათქმევინებს: „თუ შენ
 მოწმე არა გყავს, მაშინ შენი სიმართლე ცხელი რკინით უნდა დაამ-
 ტკიცო“.

საერთოდ რომაული და ბიზანტიური სამართალი არ იცნობდა
 დამამტკიცებელ საბუთთა ისეთ სახეებს, როგორც იყო ორდალები
 და ორთაბრძოლა. მაგრამ როგორც ჩანს, სლავებისა და სხვა განვი-
 თარების დაბალ დონეზე მდგომი ტომების იმპერიის ტერიტორიაზე
 დასახლების შედეგად, რასაც აკად. თ. უსპენსკი „ეთნოგრაფიულ
 რევოლუციას“ უწოდებს, სუბსიდარული სახით ალაგ-ალაგ, ლოკა-
 ლურად შესაძლებელია მათი სამართლწარმოებაში შემოსვლა; ისე,
 რომ მათ ასახვა არ უპოვნიათ სამართლის წიგნებში¹⁴.

საქართველოს სინამდვილეში ფიცი, როგორც მტკიცებულების
 სახეობა, უნდა ვეფიქროთ, რომ უძველესი ეპოქებიდან იყო ცნობი-
 ლი. ერთ დროს ალბათ, იგი ძირითადი დამამტკიცებელი საბუთი უნ-
 და ყოფილიყო. დროთა განმავლობაში ფიცი კარგავს ძირითადი და-
 მამტკიცებელი საბუთის მნიშვნელობას და თანდათან მეორეხარის-
 სოვან დამამტკიცებელ საბუთად იქცევა.

სასამართლოში — მართლმსაჯულების არენაზე, მხარეს ავალ-
 დებულებდნენ ფიცი მიეღო სახელმწიფო ხელისუფლების და ეკლე-
 სიის მიერ დადგენილი წესებით საზეიმო ვითარებაში ხატისა და სა-
 ხარების წინ და ამიტომ მისი დარღვევა რელიგიურად განწყობილი
 ადამიანისათვის ძნელი წარმოსადგენი იყო. ყოფა-ცხოვრებაში

¹³ А. Рудаков, Очерки византийской культуры по данным греческой
 агиографии, М., 1917.

А. Лебедев, Очерки истории Византийско-восточной церкви от конца
 XI до XV века, М., 1892, гл. 181—182.

¹⁴ ბიზანტიურ სამართალზე და ყოფაზე უცხოტომელთა გავლენის საკითხი
 განიხილული აქვს თავის ვრცელ მონოგრაფიაში ერთ გერმანელ მკვლევარს. იხ.
 S. Mitteis, Reichsrecht und Volksrecht in den ostlichen Provinzen
 des romischen kaiserreichs, Leipzig, 1891.

ყოფილა შემთხვევები, როდესაც არა ღმერთს, არამედ საეკლესიო
თავს იფიცავდნენ და ასეთი ფორმით წარმოთქმული ფიცების
კვებას შეუძლებლად თვლიდნენ.

მ. რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანში“ ნათქვამია, რომ მეფე ფარ-
სადანი თავს იშვიათად დაიფიცავდა, მაგრამ რაკი დაიფიცავდა, მას
უთუოდ შეასრულებდა:

„მის მეფისა წესი იყო: თავი მისი ძვირად ფიცის,
და თუ ფიცის, არ გატეხის, მასვე წამსა დაამტკიცის“. (575).

ფარსადანის დას — დავარს აფრთხილებენ:

„თავი ფიცა ძმამან შენმამ, არ დაგარჩენს, იცის ერმან“. რუს-
თაველის პოემის ერთი ადგილის მიხედვით შეიძლება ვიმსჯელოთ,
რომ წესად ყოფილა მოწმის დაფიცება. ავთანდილი ეუბნება ფატ-
მანს:

„თვით მონა შენი მოწმად მყავს, ფიცი აფიცი ღმრთიანი“ (1118).

ფიცი დამამტკიცებელ საბუთად ითვლებოდა არა მარტო სასა-
მართლოში, არამედ კერძო ცხოვრებაშიაც. თუ რა სერიოზული მნი-
შვნელობა ჰქონდა მას მეფეთა და აზნაურთა ურთიერთობაში, ამის
შესახებ ხშირად ვხვდებით ცნობებს ქართველ ისტორიკოსებთან.

უფრო გვიან ბექა მანდატურთუხუცესისა და აღბულა ათაბაგ-
ამირსპასალარის სამართლის წიგნში ფიცი ერთ-ერთი მნიშვნელო-
ვანი დამამტკიცებელი საბუთია.

ბექა მანდატურთუხუცესის სამართლის 37-ე მუხლში ნახსენე-
ბია როგორც ფიცი, ისე თანამოფიცარი.

სამართლის წიგნის უძველეს (1672 წლის) ხელნაწერში ნათქვა-
მია: „თუ კაცი კაცსა სახლსა მისისა გლეხისასა დაესხას, დასხმისა
წესი დაუურვოს.

და ალაფისა ფიცი-ლაშქართა მართებს.

თუ მძიმე ალაფი იყოს, ფიციცა მძიმე უნდა.

და ფიცსა შინა დასახელება უნდა“.

მეორე უფრო გვიანდელი (1709 წ.) ხელნაწერის მიხედვით
37-ე მუხლი ასეა წარმოდგენილი:

„თუ კაცსა საჯდომისა სიახლესა მისსა გლეხსა დაესხას, და სა-
და ხმა მისწვდებოდესთ, ვითა ზედა-დასხმის წესია დაუურვოს.

თუ მძიმე ალაფი იყოს, მძიმეცა ფიცი უნდა; ფიცსა შიგა და
სახელებული და დაუსახელებლები მოფიცართა წესია“.

ხსენებულ მუხლში ნახსენები გამოთქმა „ფიცსა შინა დასახე-

ლება უნდა“ ნიშნავს, რომ ფიცისათვის საჭიროა მოფიცვის დასახელება. ასეც აქვს ეს ადგილი განმარტებული სამართლის წიგნის შემოქმედელს¹⁵.

37-ე მუხლში უძველესი ნუსხის მიხედვით ნახსენებია „ფიცსა შინა დასახელება“. მეორე, უფრო გვიანდელი ნუსხის მიხედვით ეს ადგილი უფრო განვრცობითაა წარმოდგენილი, სადაც შესაბამის ადგილას ნათქვამია „ფიცსა შიგა დასახელებული და დაუსახელებლები მოფიცართა წესია“.

ბექა მანდატურთუხუცესის სამართლის 37-ე მუხლში მოხსენებული დასახელებული და დაუსახელებელი მოფიცარი შეესაბამება ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-10 მუხლში მოხსენებულ „შეგდებულ“ და „შეუგდებელ“ მოფიცარს.

ვახტანგის სამართლის მე-10 მუხლში ნათქვამია: „ფიცი ასრე არის: ერთის ხარის შეწამებაზე, უმთხრობლოდ რომ შესწამოს, ერთი შეუგდებელი მოწამე არის; და თუ მთხრობლით სწამობს, შეგდებული მოფიცარი უნდა“.

ვახტანგის სამართლის წიგნზე აღრინდელი, მაგრამ ბექა-აღბუღას სამართლის წიგნზე უფრო გვიანდელი ძეგლი — დიდი მოურავის გიორგი სააკაძის და ქაიხოსრო ჯავახიშვილის სხვადასხვა სარჩელის შესახებ განჩინების წიგნი (1620 წ.) „შესახელებული“ და „შეუსახელებელი“ მოფიცარს ასახელებს.

მაგალითად, ხსენებულ განჩინებაში ვკითხულობთ: „ჩვენ ამისი ასრე გავაჩინეთ: წადგეს ქაიხოსრო თავიანთ თავის თავითა, სამის შესახელებულის უმტეროს მოურავის ყადარის კაცითა და ოთხის შეუსახელებელის გულითა და ასრე შეფიცოს“ და სხვ.¹⁶

ამ შემთხვევაში ნათლად ჩანს, რომ შესახელებული და შეუსახელებელი კაცები თანამოფიცარნი არიან. „დასახელებული“ და „დაუსახელებელი“ ბექას სამართლის წიგნისა, „შესახელებული“ და „შეუსახელებელი“ დიდი მოურავის გიორგი სააკაძის და ქაიხოსრო ჯავახიშვილის სხვადასხვა სარჩელის შესახებ განჩინების წიგნისა და „შეგდებული“ და „შეუგდებელი“ ვახტანგის სამართლის წიგნისა იდენტური შინაარსისა ჩანან.

ტერმინი „შეუგდებელი“ თარხნიშვილს ესმოდა, როგორც „უფიცრად ერთ-ერთი მოპირდაპირეს ფიცის დასტურის მიმცემი“,

¹⁵ ი. დოლიძე, ძველი ქართული სამართალი, თბ., 1953.
¹⁶ ე. თაყაიშვილი, საქართველოს სიძველენი, ტ. II ტფ., 1909, გვ. 53.

ხოლო „შეგდებული“ — ისეთ პირად, რომელიც „თავისი ფიცით“ ამოწმებდა ერთ-ერთ მოპირდაპირეთაგანის ფიცს¹⁷.

დ. ბაქრაძის რედაქციით გამოცემულ ვახტანგის კოდექსის საბამის ადგილას „ერთი შეუგდებელი მოწამე“ თარგმსილია, როგორც «*один свидетель*», ხოლო „შეგდებული მოფიცარი“ — «*назначенный от самого истца соприсягатель*»¹⁸.

შეგდებული და შეუგდებელი მოწმის შესახებ თავისი აზრი აქვს გამოთქმული მკვლევარ ი. კარსტს. იგი ამბობს, რომ „შეუგდებელი“ ნიშნავს იმ მოწმეს, რომელსაც მოპასუხე ირჩევს თავისუფლად, ვინაიდან მის წინააღმდეგ არსებობს მხოლოდ უბრალო ეჭვი, ხოლო „შეგდებული“ ნიშნავს ისეთ შემთხვევას, როდესაც მომჩივანი თვითონ ასახელებს მოფიცართ და სავალდებულოდ ხდის მათ ბრალდებულისათვის. ბრალდებულს აქვს უფლება სავალდებულო მოფიცართა რიცხვიდან მიიღოს ნახევარი და მეორე ნახევარი ამოირჩიოს სურვილისამებრ, მაგრამ მომჩივანს, რომელსაც მინიჭებული აქვს უფლება დაასახელოს მეორე მხარისათვის მისივე მდგომარეობის („თავისი ყაღარი“) სავალდებულო მოფიცარნი, არ შეუძლია ამოირჩიოს ისინი თავისი საკუთარი თემიდან, რადგან ამ შემთხვევაში მიუდგომლობა დარღვეული იქნებოდა¹⁹. პროფ. ალ. ვაჩიეშვილი ეთანხმება კარსტის განმარტებას და წერს: „კარსტის განმარტება, ვფიქრობთ, სწორად გადმოგვცემს კანონის აზრს. ამ განმარტების შემდეგ 10 მუხლის შინაარსი ჩვენთვის გასაგები ხდება“²⁰.

მკვლევარ ი. კარსტის მოსაზრება, რომელსაც პროფ. ალ. ვაჩიეშვილიც ეთანხმება, ძირითადად სწორია. ვფიქრობთ, რომ სწორია აგრეთვე ჩვენი მოსაზრებაც, რომ ბექას სამართლის „დასახელებული“ მოწმე უდრის ვახტანგის სამართლის „შეგდებულ მოფიცარს“ და შესაბამისად ამისა „დაუსახელებელი“ მოწმე „შეუგდებელ მოფიცარს“, და რომ აგრეთვე მათი იდენტური ცნებებია „შესახელებული“ და „შეუსახელებელი“ მოფიცარნი 1625 წლის ზემოხსენებული განჩინებისა.

17 გ. თარხნიშვილი, სასამართლო წარმოება საქართველოში. კრიბული ივ. ჯავახიშვილის რედ., 1915, გვ. 116.

18 Сборник законов царя Вахтанга VI, Тифлис, 1887, стр. 7.

19 ალ. ვაჩიეშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, 11, თბ., 1948, გვ. 71.

20 ალ. ვაჩიეშვილი, იქვე, გვ. 71—72.

ვახტანგის სამართლის წიგნის 239-ე მუხლი ამაგრებს ჩვენს მოსაზრებას. აქ ვკითხულობთ: „დედაკაცს არ ეფიცების, არც გარეშე კაცი შეეგდება, ამისათვის რომე გარეშეს კაცს არ გაუტყდებოდეს არას მისის ფიცისას ინაღვლის; უნდა მოსამართლემ მოუძებნოს, რაც რამ საყვარელი ყავდეს, ძმა თუ შვილი ან სიძე, ის შეაგდოს“.

ამ შემთხვევაში გამოთქმა „გარეშე კაცი არ შეეგდება“, ნიშნავს გარეშე კაცი არ დაესახელება. ხოლო გამოთქმა „უნდა მოსამართლემ მოუძებნოს, რაც რამ საყვარელი ყვანდეს, ძმა თუ შვილი, ან სიძე, ის შეაგდოს“ ნიშნავს, რომ მოსამართლემ უნდა მოუძებნოს. შეურჩიოს (ქალს) „საყვარელი“ ადამიანებიდან (ძმა, შვილი, სიძე) ერთერთი და ის დაუსახელოს მოფიცრად.

ვფიქრობთ, რომ ვახტანგის სამართლის წიგნის 239-ე მუხლი არკვევს, რომ „შეგდებულ“ დასახელებულს ნიშნავს, ხოლო „შეუგდებელი“ — დაუსახელებელს. თუ ხსენებულ სიტყვებს ვიგულისხმებთ 139-ე მუხლის სათანადო ადგილას, მაშინ ყველაფერი გასაგები ხდება.

• •

რას ნიშნავს ვახტანგის სამართლის მე-10 მუხლში მოხსენებული მთხრობელი? თარხნიშვილის აზრით „მთხრობელი“ ბოროტმოქმედების ბრალის მდებელი მოწმეა. ვახტანგის სამართლის რუსული თარგმანის ავტორს იგი ესმის, როგორც „посторонний доносчик“. ხოლო კარსტის ვაგებით იგი არის მესამე პირი, რომელიც განცხადებას იძლევა ჩადენილი დანაშაულებრივი ქმედების შესახებ. პროფ. ალ. ვაჩიეიშვილი იზიარებს თარხნიშვილის შეხედულებას და წერს: „ვფიქრობთ, რომ „მთხრობელი“ მართლაც ბრალის მდებელ მოწმეს უნდა ნიშნავდეს“²¹.

მთხრობელის ცნებას თანამედროვე ცოცხალი ქართული ენაც იცნობს. როდესაც ამ ტერმინს და ამ ცნებას იურიდიულ გარკვეულობას აძლევენ, იგი ნიშნავს ჯაშუსს, დამსმენს. მთხრობელის ასეთ განმარტებას მხარს უჭერს ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკო-

²¹ ალ. ვაჩიეიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ.

საქართველოს
კარლამუნდის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

2. გ. ნადარეიშვილი

ს. ს. რ.
ბიბლიოთეკის წევრი
საქართველოს

ნიც, რომელსაც ამ სიტყვის ერთ-ერთ მნიშვნელობად ნაჩვენებია აქვს
„ენატანია, დამსმენი, ჯაშუში“²².

აღ. ყაზბეგთან კვითხულობთ: „რადგანაც თითონი ხალხს სრულებით არ იცნობდა და არ იცოდა იმათი ენა, იმას ნება-
უნებლიეთ უნდა გაეჩინა ენის მომტანები, მთხრობლები, დამბეზ-
ლებლები, ჯაშუშები“.

ვახტანგის სამართლის წიგნის 236-ე მუხლი სწორედ ასეთ მთხრობელს ეხება. ეს მუხლი სამართლის წიგნის გამომცემელს ორ ვარიანტად მოჰყავს. ჩვენც მას მოვიტანთ ორივე ვარიანტით მთხრო-
ბლის ცნებისათვის გარკვეულობის მისაცემად.

236-ე მუხლის პირველი ვარიანტი:

„მთხრობლობა საქმით ხომ მართალიც ცოდვა არის, და ტყუი-
ლი მესისხლობა არის, მაგრამ საღმრთოს წანახედისა და ხელმწიფის
ორგულობისა შეიტყოს ვინმე და არ გაამყლავნოს, ისიც დამნაშავეს-
თან ჩაიგდების, მასთან უნდა დანაშაული გარდაიხადოს. მთხრობელ-
მან როდესაც უთხრას კაცსა და სამთხრობლო გამოართვას, მაშინვე
ის პირობა უნდა დაიდოს, რომ „თუ განჰქირდეს, პირს დაუდგებაო“.
რომელიც ამის პირს ვერ მისცემს, იმაში ტყუილი ურევია. თუ ტყუ-
ილად კაცმა კაცს უმთხრობლოს და მთხრობელი გამტყუენდეს, რაც
იმის ენით მართალს კაცს ედებოდეს, იმთონი მოსამართლემ გარდა-
უხდევინოს“.

236-ე მუხლის მეორე ვარიანტში ნათქვამია:

„მთხრობელობისათვის ასრე იქნას, ვინც რომ თქვას: „მე გავი-
გონე, შენი საქონელი ამ კაცსა აქვსო“, იმისა არ ირწმუნება, ტყუის;
მთხრობელი იმას ქვიან, რომელსაც უნახავს თვალითა, როგორც მოუ-
პარავს ან დაუმალავს, ყველა უამბოს როდეს ქურდი მოსამართლეს-
თან მოიყვანონ; და არ გატყდეს, პირს წამოუდგეს და მთხრობელმა
გასტეხოს. ამას კარგად გასინჯვა უნდა, ან მტერობა არ ედვას
მთხრობელს, ან ურჯულო არ იყოს და მტერობით არ ეთქვას. თუ
მთხრობელი გამართლდა და ქურდი გატეხა, სამთხრობლო მიეცემის;
თუ ქურდი ვერ გატეხა და თვითან გამტყუნდა, სცენ, ჯარიმა წაართ-
ვან და გააგდონ“.

ხსენებული მუხლებიდან ნათლად ჩანს, რომ 1) მთხრობელი
არის დამსმენი დანაშაულის შესახებ. 2) 236-ე მუხლის ორივე რე-

²² ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. V, თბ., 1958.

დაქციის მიხედვით მთხრობელს გასამრჯელოც ერგება²³. 3) მთხრობელის ვალდებულებას შეადგენს, რომ თუ დამნაშავე არ გამოტყდება დანაშაულში, მაშინ პირისპირ წარუდგეს მას. 4) ტყუილად დასმენი კაცისათვის დანაშაულში ცილის დამწამებელი მთხრობელი 236-ე მუხლის პირველი რედაქციის მიხედვით ტყუილად დამსმენი პირი იმ სასჯელით უნდა დაისაჯოს, რაც მის მიერ ცილდამწამებულ პირს მისი სიტყვის გამო მოელოდა. სხვა ვარიანტით ტყუილის დამსმენს ცემა და ჯარიმა მოეღოს.

„მთხრობელი“ არ შეიძლება იყოს ის პირი, ვისაც თავისი თვალთ არ უნახავს დანაშაულის ჩადენა და ამბობს „მე გავიგონე, შენი საქონელი ამ კაცსა აქვსო“. „მთხრობელი“ თვითმხილველი უნდა იყოს. როგორც აღვნიშნეთ „მთხრობელს“ გასამრჯელოს აღუვდნენ. ეს გარემოება კი საშიშროებას ქმნიდა, რომ ვინმეს უდანაშაულო კაცი არ დაესმინა. გარდა ამისა შეიძლებოდა ვისმე პირადი მტერიც ტყუილებრალოდ დაესმინა.

ამიტომაც კანონმდებელი გაფრთხილებას იძლეოდა, კარგად გამოერკვიათ, სიმართლეს ამბობდა თუ არა „მთხრობელი“.

თუ ვინმე „ხელმწიფის ორგულობას“ შეიტყობდა და არ განაცხადებდა, „ისიც დამნაშავესთან ჩაიგდების, მასთან უნდა დანაშაული გარდაიხადოს“. ამ შემთხვევაში დანაშაულის განუცხადებლობა, დამნაშავის დაუსმენლობა ისჯებოდა. სხვა შემთხვევაში, დანაშაულის განუცხადებლობა არ ისჯებოდა.

ზომ არ არის ქართული „მთხრობელი“ მსგავსი ოსური საადათო სამართლის სინამდვილეში ცნობილი ე. წ. „კომპოვისა“? „მთხრობელი“ დაახლოებით ოსური საადათო სამართლის „კომპოვის“ ანალოგიური ჩანს.

ოსებში ისეთ პირს, რომელიც თავის თავზე აიღებდა ბრალდებულის მიერ დანაშაულის ჩადენის დამტკიცებას, კომპოვი ეწოდებ-

²³ მთხრობელს რომ გასამრჯელო ერგებოდა და რომ მათზე ფულს ხარჯავდნენ ამის გამოძახილი საბუთებშიც გვხვდება.

1755 წ. დათარიღებულ ბესარიონ კათალიკოსის შეწირულობის წიგნში ვკითხულობთ: „ამ მიზეზით ჩვენს შემკვიდრე ყმას ბუღაშვილს ორმა გლეხმა კებლაშვილმა და ტოფაშვილმა შინაყმა მოპარეს ჩიღუნაძე და ახალციხეს გაუყიდეს და ღიღის შრომით და ძიებით გამოიჩინა და სახსარი და სამთხრობლო ბუღაშვილს ამას ნაქურდალზედ ოთხასი მარჩილი და ეხარჯა (იხ. ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. II, ტფ., 1921, გვ. 7).

ბოდა. ამავე დროს კომპოგი ცდილობდა შეძლებისამებრ დაეფარა თავისი სახელი და ამით ბრალდებულის ნათესავების მხრივ შეტყობისაგან თავი დაეცვა. კომპოგის ჩვენებას მატერიული საფუძველი ლაურება უნდოდა და იგიც ლებულობდა მას.

გ. ლიახველმა გამოსთქვა აზრი, რომ ძველი ოსური სამართალწარმოება არ იცნობდა კომპოგის ინსტიტუტს, რომ იგი შედარებით ახალი მოვლენაა²⁴. ეს მოსაზრება შეიძლება საფუძველს მოკლებული არ იყოს და ოსური კომპოგი ქართული სამართლებრივი ყოფის გავლენის შედეგი იყოს.

როგორი იყო ფიცის მიცემის წესი?

ამის შესახებ რუსი მოხელე ევდოკიმ პოპოვი წერდა გენერალ ტარმასოვს 1809 წლის 13. V

«Когда ответчику назначалась присяга, которую выполняли всегда грузины в Сионе, а Армяне в Петханье, — в церквах так называемых, тогда решительным определением назначалась она, с дачею 40-дневного срока на размышление и приготовление себя к присяге. И как скоро срок кончался и ответчик решительно приготовился присягать, тогда есаул давал знать священнику о бытии при церкви с ключем, не отпирая оную, — равно призывал соприсягателей и истца о бытии присяге ответчика; и как все в готовности было, тогда ударяли в колокол и ответчика вел есаул к церкви с двумя зажженными в руках свечами. А по приходе к церкви священник вручал истцу церковный ключ и тот истец должен был отпереть церковь и открыть двери. Ответчик, за ним соприсягатели, истец, священник, есаул и зрители входили в церковь. Священник ответчику, посреди церкви стоящему, выносил из алтаря крест и Евангелие и ему, ответчику, вручал в одну руку крест, а в другую Евангелие, и ответчик, держа в руках крест и Евангелие, произносил слова, что он в истцовом иске не виноват, а соприсягатели за ним, ответчиком, стоящие единогласно говорили «правда» и тем самым присяга оканчивалась»²⁵.

²⁴ Г. Лиахвели, Древнее судопроизводство у осетин. Юридическое обозрение, 1885, № 197.

²⁵ Акты, т. IV, док. № 3, Тифлис, 1870.

ვახტანგის სამართლის წიგნში არა ჩანს გარკვევით ფიცის წინ მოფიცარი მართლა ფიქრობდა და ლოცულობდა თუ არა 40 დღე, როგორც ეს ზემოხსენებულ დოკუმენტებშია აღწერილი. მაგრამ ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-7 მუხლიდან ჩანს: სასამართლო ორთაბრძოლის წინ წესად ყოფილა მიღებული, რომ მხარეები „ორ-მოცსა და ან ნაკლებს დღემდინ ალოცონ“. დაახლოებით იგივე ვადა უნდა ყოფილიყო დაწესებული ფიცის შესახებ მოფიქრებისა და ლოცვისათვის. სასამართლო პრაქტიკა ამ ვადებს ცვლიდა.

ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-10 მუხლის მიხედვით „ხატი, ვინც აფიცებს იმან იშოვნოს. იმ მოფიცარმან მღვდელს ხატი ხელში ჩამოართოს და ასრე უნდა თქვას: „ამისმა მადლმა და ამისმა გამა-ცხოვებელმან ღმერთმან შენ ამამავალო კაცო, რასაც მწამობ (სა-ხელდობრივ ჩაიტანოს), მე ამისი არც მქნელი ვარ და არც არა ვი-ცი“. რა ეს სიტყვა გაათაოს, მოწმეებმან უნდა თქვან: „მართლა ფი-ცა მაგისმა მადლმანო“. თუ ასრე იფიცა, გამართლებული იქნება, იგი კაცი და, თუ ვერ იფიცა, რასაც სწამობს, პასუხი უნდა გასცეს“.

თუ როგორ ეძნელებოდა თუნდაც მართალ მხარეს დაფიცება, სჩანს იქიდანაც, რომ ზოგჯერ ფიცის წინაშე შიშით უარი უთქვამთ ისეთ პრეტენზიაზეც კი, რომელიც ნამდვილად მორალური და კანონიერი იყო მოეთხოვათ მოპასუხისაგან.

ფიცის მიღება მეტად ძნელი საქმე იყო.

უკვე გვიან, XIX საუკუნეში მიწისმფლობელობის საკითხზე დაობდნენ რაჭველები და ოსები. დავის ობიექტს რამდენიმე დღი-ური მიწა შეადგენდა. ძალიან დიდხანს გაგრძელდა ეს დავა. და რო-გორც დუნკელ-ველინგი მოგვითხრობს, რაჭული სოფლის თავკაცე-ბმა — მოხუცებმა ასეთი მტკიცების ხერხს მიმართეს: შეჰყარეს ახლომახლო მცხოვრებნი, დაუძახეს ოსებსაც და სადავო მიწაზე დასვეს სარი, რომელზედაც ქუდი წამოაცვეს. რაჭველებმა შესთა-ვახეს ოსებს ასეთი არჩევანი: თუ სადავო მიწა მართლაც მათ ეკუ-თვნიოთ, მაშინ ჩამოხსნან ქუდი სარიდან და მიწა მათ საკუთრებად იქნებოდა ცნობილი. ვადად დათქვეს სამი დღე. მაგრამ ოსებმა ქუ-დი ვერ ჩამოხსნეს სარიდან და მაშასადამე, ხელიც აიღეს სადავო მიწათმფლობელობაზე²⁶. რაჭველებმა, როგორც ჩანს, იმიტომ მიმართეს მტკიცების ასეთ ხერხს, რომ იცოდნენ თუ რა დიდ მნიშე-ნელობას ანიჭებდა ოსური სამართალწარმოება წყველა-კრულვას,

²⁶ Кавказ, 1885 г., № 24.

ანათემას, ოსურად ფალდისინას, რომელიც სწორედ ზემოთხსენებულ პროცედურაში მდგომარეობდა. წესის მიხედვით ბრალდებულმა და დაესო სარი, ჩაესო მიწაში და დაეხურა მისთვის თავისი ფაფახი და წარმოეთქვა: „დაე მე ვიყო ფალდისდი (საკუთრივ შეწირული) ბკვარებისაგან ყველაზე სამარცხვინოთაგანის (აზვარ მარდაი), თუ მე ჩავიდინე ასეთი საქციელი“. „დაე მე საიქიოში ვინმეს, თუნდაც მამასახლისის (ხელით აჩვენებს მასზე) ცხენად ვიქცე, თუ დამნაშავე ვიყო“. ბრალდებულის ასეთი ფალდისდი მათი გამართლების საუკეთესო საშუალებად ითვლებოდა.

ოსებს სწამდათ, რომ აღამიანს საიქიოშიაც სჭირდება ცხენი და რომ იქაც სწარმოებს ჭიგიტობა, მაგრამ იქ ცხენები არ არის და არც იქნება მანამდე, სანამ ფალდისდი ცრუმოფიცარს ცხენად არ აქცევს. ცრუმოფიცარი სიკვდილის შემდეგ ცხენად იქცევა²⁷.

მხითარ გომის-სამართლის წიგნის (შესავალი, თავი VIII) მიხედვით არსებობდა ფიცის ორი სახეობა: აღიარებისა (გამოტყდომა) და უარყოფისა. უარის თქმისა. უარის თქმის ფიცად იწოდება ისეთი ფიცი, როცა მოფიცარი ხელს დაადებს რა სახარებაზე ან ჭვარზე (ან ეკლესიას მიადებს რა ხელს) და ასე უარყოფს. უარყოფის ფიცი იქნებოდა იმ შემთხვევაშიც, როცა მოფიცარი ამბობს: „არ ვიყო მე ქრისტიანი, თუ ეს ასე არ იყოს“.

მხითარის ცნობით უცხო რჩულის (სარწმუნოების) ხალხი უარყოფის ფიცის შემთხვევაში, შედის რა ეკლესიაში, აჭრობს სანთელს ან უბერავს წყალს ან კარაქს. ზოგიერთები მიწაზე ხატავენ ჭვარს, შემდეგ ფეხებით გათელავენ მას, ან ძაღლის კუდს სტაცებენ ხელს ან ძელით მიწაზე გამოყავთ ორი წრე და გადადიან ერთიდან მეორეში. კანონმდებლის აზრით ასეთი და მსგავსი უარყოფის ფიცი ქრისტიანმა არავითარ შემთხვევაში არ უნდა მიიღოს, თუნდაც მას სიკვდილით დასჯა მოელოდეს.

მხითარ გომის მიხედვით აღიარების ფიცის წესჩვეულება ასეთია: მოფიცარი ხელს ადებს ჭვარს ან სახარებას. შეიძლება, აგრეთვე, რომ მან ხელი მიადოს ეკლესიას და იცის რა, რომ ღმერთი გულთამხილავია, იგი ამბობს: „იცოდეს ღმერთმა და ეს ჭვარი და ეს სახარება მოწმედ იყენენ, რომ სიმართლეს ვამბობ და არა სიცრულეს“. ან მოფიცარს შეუძლია აირჩიოს სხვა ფორმულა: „ვფიცავ მათ დიდებასა და ძლიერებას, რომ არ ვტყუი. ვუწოდო ღმერთს

²⁷ Г. Лиавели, Древнее судопроизводство у осетин. Юридическое обозрение, 1885, № 197.

გულთამხილავი, ჯვარს ქრისტეს ნიშანი, სასარებას ღვთის სიტყვა და ეკლესიას ღვთის ტაძარი" — ესაა აღიარების ფიცი.

თუ მოდავე მხარეთაგან ორივე ქრისტიანია და ორივე მამოყრდენის ფიცის მიღება სურს, მოსამართლემ ეს არავითარ შემთხვევაში არ უნდა დაუშვას. მხარეებმა უნდა მოინანიონ თავიანთი განზრახვა და მხოლოდ ამის შემდეგ მიიღებენ მოსამართლისაგან აღიარების ფიცის ნებართვას.

ფიცი მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში დაიშვება. მკირე მნიშვნელობის საქმეებზე არ არის საჭირო ფიცით ნტყაცება.

მხითარ გოშის სამართლის წიგნი აღიარებს იმ ზოგად დებულებას, რომ ვისაც მოწმე ჰყავს, იმან არ უნდა დაიფიცოს, ხოლო ვისაც არა ჰყავს მოწმე, ის ვალდებულია მიიღოს ფიცი. თუ ვინმე ვისმეს სასამართლოში მოიყვანს როგორც მეველეს (დებიტორი) და აღმოჩნდება, რომ არცერთ მხარეს არ გააჩნია მოწმეები, მაშინ უნდა დაიფიცოს იმან, ვისაც ვალის გადაუხდელობა ბრალდება. მოსარჩლე ან მომჩივანი, როგორც წესი, არ იფიცებს, მაგრამ გამოწვევის შეიძლება მოხდეს იმ შემთხვევაში, როდესაც მათი პიროვნება არავითარ ეჭვს არ იწვევს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუ მოსარჩლეს და მომჩივანს დააკისრებდა კანონმდებელი ფიცს, მაშინ, როგორც ამას მხითარ გოში ფიქრობს, ბევრი ვინმე ანგარების მიზნით დაიწყებდა ტყუილ ფიცს, იმ მიზნით რომ საქმე მოეგო და მოპასუხე ეზარალებინა.

თუ ვინმეზე ეჭვია მიტანილი ქურდობაში, მრუშობაში, მკვლელობაში ან ყაჩაღობაში და მის მომგვრელს (მამხილებელს) ბოწმე არა ჰყავს, მაშინ უნდა დაიფიცოს ამ უკანასკნელმა, ვინაიდან ბოროტმოქმედთ ფიცისა არ ეშინიათ. გამოწვევისის სახით შეიძლება დააფიცონ ხსენებულ ბოროტმოქმედებაში ბრალდებულნი იმ შემთხვევაში, თუ მათი სიტყვები თავის მართლებების ირგვლივ მოსამართლეს ნდობის ღირსად მოეჩვენება.

მოფიცარი ასაკით 25 წლისა უნდა იყოს. ამავე დროს იგი არც ძალიან მოხუცი უნდა იყოს, რომ მოუნანიებლად არ მოკვდესო. ღვთის და მეზვერი მოფიცრად არ დაიშვებოდა. ქალი შეზღუდული იყო როგორც მოწმე და მოფიცარი. მან ძმას უნდა დააფიცებინოს.

იმ დროს, როდესაც მხითარ გოშის სამართლის წიგნი იწერებოდა — XII საუკუნის დასასრულსა და XIII საუკუნის დასაწყისში სომხეთი საქართველოს ფეოდალური მონარქიის შემადგენლობაში შემოდიოდა. ორივე ეს ქვეყანა ქრისტიანულ-ფეოდალური საზოგადოებად იქცა.

ლოების განვითარების მაღალ და თანაბარ დონეზე იდგა. ამიტომ ცხადია, არც თუ ისე სახიფათო იქნება, თუ ვიტყვით რომ ძირითად სახეებში ქართული სამართლის დანაწესი ფიცის მიცემის წესსა და სახეებში სომხურის ანალოგიური უნდა ყოფილიყო. ამ შემთხვევაში ჩვენ აქ გვეინტერესებს საკითხი თუ რა პრინციპით წყდებოდა საკითხი იმის შესახებ, თუ მოდავეთაგან რომელ მხარეს უნდა მიეღო ფიცი.

ამ საკითხის გადაწყვეტის გარკვეული წესის ამოსავალი უთუოდ ადათობრივი სამართალი იყო როგორც მხითარ გოშისათვის, ასევე 500 წლის შემდეგდროინდელი კანონმდებლის — ვახტანგისათვის.

ფიცი ასაკით ჰქონდა, შორეული წარმოშობის დამამტკიცებელი საბუთი იყო და მისი „რივიც“ ადათობრივი სამართლის მიერ დაწესებული ძველი ტრადიციებით რეგულირდებოდა. სამართალს მხოლოდ კორექტივი თუ შეჰქონდა ამ წესში.

ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-11 მუხლი ამბობს: „აწ ეს უნდა მოსამართლემ იცოდეს, თუ ფიცი რომლისა არის. ვინც შესწამებს ვისმე რასმე, იმ შეწამებულმან კაცმან უნდა დაიფიცოს. ან დღეს ვისაც მამული უჭირავს და შეეცილებს ვინმე, ფიცი, ვისასაც ხელთ მამული არის, მისია; ის ასრე დაიფიცავს: „ეს ადგილი ამ სამ-ბღვრამდინ, ამ ალაგამდინ (სადამდინაც შეუძლია, ჩაივლის, ხატი ხელთ ეჭირვის), — იტყვის, — აქამდის ჩემის ალაგისა ჩემიც იყოს და ტყუილადაც მეცილებოდე“.

რა შეხედულება უდევს საფუძვლად კანონმდებლის ამ დააა-წესს?

ვფიქრობთ, რომ ეს შეხედულება ანალოგიურია მხითარ გოშისა და აგრეთვე ზოგიერთ სხვა სამართლის წიგნებში გატარებული აზრისა იმის შესახებ, რომ კანონმდებელმა მოსარჩლეს (მომჩივანს) რომ დაავისროს ფიცი, მაშინ იგი, როგორც დამამტკიცებელი საბუთი თავის მნიშვნელობას დაკარგავდა. გაჩნდებოდნენ ანგარების მიზნით, ქონებრივი გამორჩენის მიზნით ცრუმოფიცარნი, რომლებიც პატიოსან მესაკუთრეებს ფიცის მეშვეობით თავიანთ კანონიერ ქონებას წაართმევდნენ სასამართლოს წესით.

გარდა ამისა, ხსენებულ შეხედულებას საფუძვლად უნდა ჰქონდეს ფაქტიური მფლობელობისათვის მეტი დაცვის გარანტიების მიცემის თვალსაზრისი.

კანონი ითვალისწინებს ფიცს დამამტკიცებელ საბუთად, რო-

გორც სისხლის სამართლის, ისე სამოქალაქო სამართლის საკითხებზე.

იმ კატეგორიის საქმეებზე, რომლებიც ფიცით უნდა გადაწყვეტილიყო, დიდმნიშვნელოვან საკითხად ითვლებოდა ის, თუ რომელ მხარეს უნდა დაეისრებოდა ფიცი: ვინ, რომელი მხარე იყო ვალდებული დაეფიცა? ამ საკითხის გადაწყვეტა უშუალო იმანენტურ კავშირშია ფიცის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის ისტორიასთან. ამ საკითხის გადაჭრის მიხედვით შეიძლება ვიმსჯელოთ თუ რა შეხედულებისა იყო კანონმდებელი ფიცის ხასიათის შესახებ და რა ევოლუციას განიცდიდა ეს შეხედულება წინანდელთან შედარებით.

«В древнейшее время, по всей вероятности, присягал истец, по крайней мере в тех случаях, когда присяга была самостоятельным доказательством, а не служила заменою поединку, ибо при общем доверии к присяге дать ее было не легче, чем представить какое-либо доказательство»²⁸.

ეს შეხედულება გატარებულია „რუსკაია პრავდაში“, სადაც როგორც წესი მოსარჩლეს აქვს დაეისრებული ფიცი.

ფიცის განვითარების ადრეულ საფეხურზე იგი უპირატესად მოსარჩლეს ედებოდა. შემდგომ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა გართულებასთან ერთად კანონმდებელი, მართალია, სასამართლო ორთაბრძოლას ფიცს არჩევს, მაგრამ ცდილობს რაც შეიძლება ნაკლებად გამოიყენოს იგი დამამტკიცებელ საბუთად. მისი გამოყენების შემთხვევებში იგი უპირატესად მოპასუხეს ეეისრება; გამოწვევის შემთხვევებში იგი შეიძლება დაეისროს მოსარჩლესაც.

რუსეთში პეტრეს წინანდროინდელ სამართალში ფიცი მოპასუხეს ეეისრებოდა, მაგრამ ამ უკანასკნელს შეეძლო სურვილისამებრ გადაეისრებინა იგი მოსარჩლისათვის. ამ შემთხვევაში მოსარჩლე ვალდებული იყო მიეღო ფიცი; თუ ასე არ მოიქცეოდა, მას სარჩელზე ხელი უნდა აეღო. როდესაც ერთ-ერთი მოდავე მხარე უცხოელი იყო, მაშინ წილის ყრით უნდა გადაწყვეტილიყო თუ ვის უნდა დაეფიცა²⁹.

²⁸ Ф. М. Дмитриев, Сочинения, т. I, М., 1899, გვ. 253.

²⁹ К. Кавелин, Основные начала русского судоустройства и гражданского судопроизводства, М., 1884, гл. 90.

ბეჭა მანდატურთუხუცესის სამართალი იცნობს ფიცის იმ სახეობას, რომელსაც შეფასებითი ფიცი (Jurament quantitatis) ეწოდება და რომელიც მოსარჩლის ფიცის ერთ-ერთ კერძს წარმოადგენდა.

ბეჭა მანდატურთუხუცესის სამართლის წიგნის 65-ე მუხლში ნათქვამია: „თუ ქარავნისაგან ქურდმან წაუღოს რამე, მერმე მან მისი იცნას სხვისა კაცისა ხელთა, დაიფიცოს მან კაცმან, რომე ქურდი არა ყოფილიყოს, თავისჱ მეტსა არას ემართლების. თუ ვერ იფიცოს ქურდობისა, მაშინ საქონლისა პატრონმან დაიფიცოს, რა წარახდომია, და ყველა უზლოს. თუ იგი კაცი ყოფილ იყოს, თუ ლაშქარი, რაცა მისისა ალაფისაგან ფიცით მინახუედრებია, იგიცა უზლოს დაუკლებლად“.

ხსენებულ მუხლში დაშვებულია მოსარჩლის ან დაზარალებულის ფიცი, მაგრამ იმ შემთხვევაში, როდესაც მოპასუხე ფიცს თავს არიდებს. მაშასადამე, ქურდობაში ეჭვმიტანილი მოპასუხის მხრით ფიცზე უარის თქმა ზოგადად წყვეტდა მისი ბრალეულობის საკითხს, ხოლო მოსარჩლის ფიცი ნაქურდალის ოდენობას, მის შეფასებას შეეხებოდა.

დაიშვებოდა თუ არა წარმომადგენლობა ფიცის დროს? ამ საკითხის შესახებ ერთ შემთხვევაში, როდესაც მოფიცარად ქალი უნდა გამოსულიყო, ვახტანგის სამართლის წიგნი დადებით პასუხს იძლევა. სამართლის წიგნის 239-ე მუხლის მიხედვით „დედაკაცს არ ეფიცებინ, არც გარეშე კაცი შეეგდება, ამისათვის რომე გარეშეს კაცს არ გაუტყდება, არც არას მისის ფიცისას ინალელის; უნდა მოსამართლემ მოუძებნოს, რაც რომ საყვარელი ყვანდეს, ძმა თუ შვილი ან სიძე, ის შეაგდოს“.

დედაკაცს ფიცის უფლება არა აქვს. ამავე დროს მოსამართლემ მას წარმომადგენლად გარეშე, უცხო მამაკაცი არ უნდა დაუსახელოს. ქალი, კანონმდებლის აზრით, „გარეშეს კაცს არ გაუტყდება“ და „არც არას მისი ფიცისას ინალელის“. ამიტომ მოსამართლემ ქალს ფიცის თაობაზე წარმომადგენლად უნდა დაუსახელოს ახლობელი მამაკაცები — „რაც რამ საყვარელი ყვანდეს“. ასეთ მახლობელ ადამიანთა რიგში კანონმდებელი ქალს უსახელებს ძმას, შვილსა და სი-

ქეს. ხსენებულ პირთ უფლება აქვთ დაიფიცონ ქალის მაგივრად კანონმდებლის მიერ ფიცის თაობაზე წარმომადგენელთა ზემოხსენებული ჩამოთვლა მხოლოდ სანიმუშო უნდა იყოს. ვინაიდან თუ ზემოხსენებული პირებიდან (ძმა, შვილი, სძმე) არავინ არ ეყოლებოდა ქალს, მაშინ, უნდა ვიტიქროთ, რომ ბიძაშვილები ან სხვა ახლო ნათესაეები, ვთქვათ ბიძა, მამა, ბაბუა დაიფიცებდნენ მის მაგივრად.

ფიცი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დამამტკიცებელი საბუთი იყო ქართულ სამართალში და სწორედ მისი დამოუკიდებლად სარგებლობის უფლება არ გააჩნდა ქალს. კანონმდებლის აზრით ქალი მორალურად მანკიერი არსებდა. იგი გარეშე კაცს არ ეტყვის სიმაართლეს, აიძულებს მას ტყუილად დაიფიცოს და თითონ კი „არც არას მისის ფიცისას ინაღვლის“. ერთი სიტყვით კანონმდებელი ქალის სინდისს არ ენდობა.

იგივე აზრი აქვს გატარებული კანონმდებელს სამართლის წიგნის 216-ე მუხლში, სადაც ნათქვამია: „თუ დედაკაცს კაცისაგან საჩივარი, აქვს, სამართალშიც მიესვლება და გავიგებაც უნდა, მაგრამ მისის ენით მოადს არც ფიცი დაეფიცება, არც არა წაერთმის. თუ კაცს დაიმოწმებს, მცდარი არის. თუ დედაკაცი დედაკაცისაგან ჩიოდეს, მდივანში ზელი არა აქვს, მოთემემ უნდა გაურიგოს“.

ქალის მოთხოვნით მოპასუხე მამაკაცს არ შეიძლება ფიცი დაეკისროს, არც შეიძლება რაიმე წაერთვას. ქალმა რომ მამაკაცი დაიმოწმოს, სასამართლო მას მხედველობაში არ მიიღებს. თუ ქალი უჩივის ქალს ამ შემთხვევაში მხოლოდ უდაბლესი რანგის სოფლის სასამართლოს აქვს საქმის გარჩევის უფლება, „მოთემემ უნდა გაურიგოს“ მათ. „მდივანი“ ქალთა საჩივარს არ გააჩივებს.

ფიცის საკითხში წარმომადგენლობა დაშვებული იყო არა მარტო ქართული სამართლის მიერ. მაგალითად, ფეოდალურ ნოვგოროდში ქმარი ფიცულობდა ცოლის ნაცვლად, ვაეიშვილი დედის მაგივრად. ფსკოვში უფროსი ძმა იფიცავდა უმცროსი ძმების ნაცვლად მამის ვალების თაობაზე და სხვ.

ეს შეხედულება ქალზე, როგორც არსებაზე, რომელსაც არა აქვს მოწმედ ყოფნისა და ფიცის მიცემის უფლება, ფართოდ იყო

გავრცელებული ქრისტიანულ-ფეოდალურ ბიზანტიურ დაკავშირებით პ. ბეზობრაზოვი წერდა³⁰: «К числу противоречий византийской жизни относится женский вопрос. Женщину вообще не уважали. Её считали порождением дьявола, виновницей грехопадения рода человеческого, существом слабым и нечистым, предназначенным быть служанкой и рабой мужчины. Свидетельские показания женщины допускались судом только в исключительных случаях. Наравне с детьми и опозоренными людьми она не имела права выступать свидетельницей на суде. Не полагалось ей и принимать участия в общественной жизни. Женщине отводили в доме отдельную половину (называющуюся гинееем), откуда она не должна была выходить».

ვახტანგის კოდიკონში შესული ბიზანტიური სამართალი, რომელიც ბერძნული ნომოკანონიდან ამოკრეფილ ლეგალურ მასალას და, მასასადამე, მით უფრო ურყევად პრაქტიკულ ცხოვრებაში გამოსაყენებელ ნორმებს წარმოადგენდა, ქალს მოწმედ გამოსვლის უფლებას უკრძალავდა (მუხ. 148).

მხითარ გოშის სამართლის წიგნი (შესავალი, თავი VII) ქალის პროცესუალურ უფლება-უნარიანობას ეხება. საინტერესოა ამ საკითხის შესახებ კანონმდებლის მსჯელობა: «Женщин не должно допускать в свидетели, разве только в качестве пособниц свидетелей, подобно четырем женщинам и двум апостолам, спосшествовавшим всем остальным апостолам подтвердить истинность воскресенья Христа. Если же случится, что очевидцами и свидетельницами событий окажутся лишь женщины, притом не из числа порочных, а истинные и, по удостоверению многих, добронравные, то необходимо, чтобы они были в двукратном числе мужчин, т. е. в числе четырех или шести, поскольку в отношении свидетелей мужчин установлены два или три. Но (и в этом случае) женщины не должны являться в присутственное место, а пусть дают показания у себя дома стольким же мужчинам, которые вернувшись в суд, будут свидетельствовать, и свидетельство их пусть будет принято. Ибо, как не могут женщины быть

³⁰ П. В. Безобразов, Очерки византийской культуры. Петроград, 1919, гл. 23.

святенниками или воинами, и не могут давить (виноград) в да-
вильне, равно как, согласно канонам, не могут торговать на ба-
заре или одеваться в мужское платье, так как они не могут
судить и свидетельствовать...».

მხითარ გომეა მშვენიერად იცის, როგორც ეს ზემოთ მოტანი-
ლი მუხლის გაგრძელებიდან ჩანს, რომ ქრისტესთვის წამებულთა
რიცხვში მრავლად იყვნენ ქალები, მაგრამ კანონმდებლის აზრით
ეს თითქმის არაფერს არ ნიშნავს. იმოწმო ღმერთის შესახებ ერთია,
ხოლო ადამიანის შესახებ — მეორე. მართალია, ქალთაგან მრავალი
გახდა წამებული, ადამიანებისაგან საპატიოდ სახსენებელი, მაგრამ
ქალები მაინც არ უნდა დაეუშვათ მოწმეებად, რადგანაც ისინი აღ-
ვილად მოდიან აღგზნებაში. ქალს შეუძლია ეწამოს ღმერთისათვის,
მაგრამ არ შეუძლია იყოს მოწმედ ადამიანურ საქმეებში.

საინტერესოა დავით ბატონიშვილის აზრი ქალის პროცესუა-
ლური უფლება-უნარიანობის შესახებ, რომელიც გადმოცემულია მი-
სი სამართლის წიგნის პროექტის 81-ე მუხლში. ბატონიშვილი და-
ვითი წერს: „სახე დამტკიცებათა, რომელიცა იქმნების მოწამეთა-
გან: რომელიცა სამართალსა შინა მიიღებიან მოწამედ, მამანიცა და
დედანიცა, ხოლო მიხილავს მე რომელსამე სამართალსა და მოსა-
მართლეთა შორის, რომელნიცა დაამტკიცებდნენ დედაკაცისა სამარ-
თალსა შინა მოწამედ შეუწყნარებლობას; რომელიცა ესე-ვეითა-
რი პაზრი, გარდა უმეცრებისა არა რაჲ მესა დამნიშვნელ არს, მით
რომე პატიოსნება გუამთა არცა მამაკაცისად და არცა დედაკაცისად
განიკუთვნის“.

დავით ბაგრატიონის აზრით მხოლოდ უმეცრებაა შეიზღუდოს
ქალის პროცესუალური უფლება-უნარიანობა. ქალს უნდა ჰქონდეს
მოწმედ ყოფნის უფლება. როგორც ჩანს, ვახტანგ VI სამართლის
წიგნის შედგენის დროიდან ერთი ასეული წლის შემდეგ საზოგადო-
ებრივი პროგრესი საშუალებას იძლეოდა სულ სხვა თვალთ შეეხე-
დათ ქალის პროცესუალური უფლება-უნარიანობის საკითხისათვის.

ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ ქალის წარმომადგენელი ფიცის დროს
შეიძლებოდა ყოფილიყო მისი ახლო ნათესავი. შეეძლო თუ არა
ქალს გამოხატოს შემთხვევებში სასამართლოს წინაშე დაეფიცა?
სასამართლო პრაქტიკა ვახტანგის სამართლის წიგნს, როგორც ირ-
კვევა, სერიოზულ კორექტურას უკეთებდა სხვადასხვა საკითხებში,
თუმცა ძირითადად მის ბაზაზე იდგა.

როგორც ირკვევა, ყოფილა შემთხვევა, როდესაც ქალს ფიცის უფლება ეძლეოდა. 1784 წელს მღვდლის ცოლი სასამართლოს დაუშვია მოფიცრად³¹.

გამონაკლის შემთხვევებში სვანეთშიაც დაშვებულნი იყვნენ ქალების ფიცი, როდესაც იგი ან ბრალმდებელი იყო ან ბრალდებული.

ორდალები და ორთაბრძოლა ფიცის გვერდით ძველი სამართლის წიგნების მიხედვით დამამტკიცებელ საბუთთა ერთ-ერთ მთავარ სახეობას წარმოადგენდა.

დამამტკიცებელ საბუთთა ზოგიერთი სახეობით შეიძლება თავის გამართლება მხოლოდ განსაზღვრული ხასიათის საქმეებზე. ზოგიერთი დამამტკიცებელი საბუთი კი ყველა სახის საქმეზე გამოდგებოდა.

ვახუშტი ბაგრატიონი დამამტკიცებელ საბუთთა შორის იხსენიებს ხმალს, შანთს, მღვლარეს და ფიცს. იგი წერს: „ხოლო ხმალი ნეფეთა ღალატისა შეწამებისა ანუ კერბთა ანუ — შემდგომად — ეკლესიისა მკრეხელთათვის. შემწამებელს და შეწამებულს ალოცვიდიან მღვ. შემდგომად შესჭურვიდიან ყოვლითა საქურველითა და შესხნიან ცხენთა ზედა და მისცემდიან თვითოსა ცხენოსანსა უსაქურველოთა, თვინიერ მათრახისა, რომელთა უწოდნენ მემათრახეთ, ჩაგზავნიდიან ასპარეზსა შინა, და იწყიან ბრძოლად შემწამებულმან და შეწამებულმან, და მემათრახენი იგინი მოახსენებდნენ თვისთა ქამთა შინა ბრძოლისა და საქურველისა ხმარებათა, და რომელი ჩამოვარდის, განმტყუნდისცა. ხოლო რისხვა მისი: მოკუჭთა თავისა და იავარი მამულით და სახლით, არამედ შეწყალებნათვის აღმოხდა თვალთა.

ხოლო შანთი ქურდთა განმართლებისათვის: გაახურვიან სახნისი, ვითარცა ნაკვერჩხალი, და დასვიან მალალთა ზედა, რათა მალიად შეედვას ხელნი ქვეშე მისსა, და დასდვიან შეწამებულსა ტილო ანუ ქალაღი ხელთა ზედა; იგი მივიდის და აღიღის სახნისი, და წარდგის სამი ბიჯი, და გარდაავის. მასვე წამს შეუხვივიან ხელნი სამ

³¹ Сборник законов грузинского царя Вахтанга VI. Под ред. Д. Баградзе, Тифлис, 1887, გვ. 72. სქოლიო, დ. ბაქრაძის შენიშვნა; რ. ხარაძე, დიდი ოჯახის გარდმონაშთები სვანეთში, ტფილისი, 1939, გვ. 29.

დღემდე და სამისა დღისა გაუხსნიან და, უკმეთ დაუმწვარ არ არს, განმართლდის, უკეთ დაუმწვარი, მტყუარ.

ხოლო მღუღარეცა ეგრეთვე: მისთვის გაადუღიან წყალი შინა, შთააგდიან მცირე რკინა მას შინა, მოვიდის შეწამებულ შიშველითა მკლავითა და აღმოიღოს რკინა იგი, და წამს შეუხვივიან, ვითარცა შანთისასა, ეგრეთვე ამისიცა მართალი და მტყუანი.

ხოლო ფიცი მამულის ცილებისათვის, მცირე ქურდობისათვის და სხვათათვისცა. დააფიციან მოწმითა რაოდენი შეხუდის³².

დამამტკიცებელ საბუთთა შესახებ ცნობა აქვს შენახული ვახტანგ ერეკლეს ძეს თავის „ისტორიებრი აღწერა“-ში.

ვახტანგ ერეკლეს-ძე ბაგრატიონი დამამტკიცებელ საბუთთა შორის ახსენებს ხმალს, შანთს, მღუღარეს, ფიცს, იგი წერს: „ხმალი მეფეთა ღალატისა ანუ კერბთა ანუ შემდგომად ქრისტიანობისა ეკლესიის განმკრებელთათვის. შემწამებელსა და შეწამებულსა აღოცებდიან სამ დღეს. შემდგომად შესკურვიდიან ყოვლითა საკურვლითა და შესხიან ცხენთა ზედა და მისცემდიან თითოსა ცხენოსანსა კაცსა უსაკურველოდ თვინიერ მათრახისა, რომელთა უწოდებდენ მემათრახედ. მიგზავნიდიან ასპარეზად და იწყიან ბრძოლად შემწამებელმან და შეწამებულმან და მემათრახენი იგი ეტყოდენ თვისსა ეამსა საკურველისა ხმარებასა და რომელიც ჩამოვარდის იქნებოდის მტყუანი. ხ³ დასჯა მისი იქნებოდა ანუ სიკვდილით ანუ მოკლებითა თვალთათა, ანუ მიხმითა მამულისათა. ხ⁴ შანთი ქურდთათვის ესრეთ, რომელ გახურიან სახნისი ვითარცა ნაკვერცხალი და დასდვიან ბალალსა ზ-ა რასმე, რათა მალიად შედვას ხელი ქვეშე მისა და დასდვიან შეწამებულსა ტილო ანუ ქალაღი ხელსა მისსა. მივიდის იგი და აილოს სახნისი, წარდგის სამი ბიჯი და გარდაავდის. მასვე წამსა შეუხვევიან ხელნი სამს დღემდინ და შემდგომად სამისა დღისა განუხსნიან და უკეთ დაუმწავი იქნებოდა, იქნებოდის მართალი და უკეთ დაუმწვარი, მტყუარ. ხ⁵ მღუღარეცა ესრედ: აადუღიან წყალი ქუაბსა შიგან, ჩაავდიან მცირე რკინა მას შინა. მოვიდის შეწამებული შიშველისა მკლავითა აღმოიღოს რკინა იგი და წამსვე შეუხვივიან. ხ⁶ ესეცა, ვითარცა შანთისა, დამწრობისა და დაუმწრობისა დარჩევით იქნებოდის მტყუარ და მართალ“.

³² ვ ა ხ უ შ ტ ი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1941, გვ. 15.

„ხ“ უკაცო იყვის მამულის ცილებისათვის, მცირე ქურდობისათვის და სხვათათვისცა. დააფიციონ მოწმით, რაოდენიცა შეხვედისათვის. ვახტანგის სამართლის წიგნის მიხედვით ფოცის გვერდობის მამტიცებელ საბუთებად ითვლებიან შანთი, მდულარე, ხმელთავეთა მე, ცოდვის მოკიდება.

ხმალში გატანება გამოიყენებოდა ღალატის, მეფეთა ორგულობის, მეფის სალაროს გატეხის, საყდრის გატეხის და სხვა ამის მსგავს საქმეებზე.

ვახტანგის მიხედვით „შანთი და მდულარე ორივე ერთი არის“. „ეს შანთი მაშინ აეღებინების, რომე ან ბატონის ღალატი და ორგულობა, ან საყდრისა და ხატის გატეხა, ან ბოზობა და მსგავსი ამისი შეეთქვას“ (მუხ. 8).

ზოგიერთ, აქ მოხსენებულ დანაშაულში ბრალეულობის საკითხის გადასაწყვეტად ხმალსაც მიმართავდნენ ხოლმე. ხმალი, შანთი და მდულარე მძიმე კატეგორიის დანაშაულობათა დროს გამოიყენებოდა საერთოდ; მათ შორის პირველი ადგილი ხმალს ეკუთვნოდა. უმძიმეს დანაშაულობათა დროს სწორედ მას მიმართავდნენ.

ნ. ურბნელის აზრით შანთს და მდულარეს ჩვენშიაც, ისევე როგორც ძველ ინდოეთში, ქურდობის გარდა სხვაც ეჭვემდებარებოდა. აქ ვახუშტი ცდებდა, როცა ამბობს „ხოლო შანთი ქურდთა გამართლებისათვის იყო“³⁴.

არის ცნობა, რომ XVII საუკუნის პირველ ნახევარში სამეგრელოში ქურდობაში ეჭვიტანილ პირს თავი მდულარეთი უნდა ემართლებინა. თუ ქურდობაში ეჭვიტანილი პირის მიმართ მამხილებელი ნიშნები მრავალი და ცხადია, მაშინ დამნაშავეს თოკით ხეზე ჩამოაკიდებდნენ ცალი ხელით.

„თუ კი ნიშნები იმდენად ცხადი არ არის, მაშინ დანაშაულობა ამნაირად უნდა დამტიციდეს: ამ საგნისათვის აქეთ პატარა ქვაბი, რომელიც სიგანით ერთი მტკაველია და ირგვლივ ორი მტკაველი. ამ ქვაბს გაავსებენ წყლით და შიგ ჩაადგებენ რკინის პატარა ჯვარს. ქვაბს ქვეშ შეუთებენ ცეცხლს. ცეცხლი უნდა დაინთოს ვახისაგან, რომელიც უნდა მოსძებნოს და თავის ზურგით ადგილზე მოი-

33 ისტორიკობრი აღწერა, თხზული ვახტანგ ერეკლესძის მიერ. ს. კაკაბაძის გამოცემა, ტფილისი, 1914.

34 ნ. უ რ ბ ნ ე ლ ი, შანთი და მდულარე, მოგზაური № 3, 1901, გვ. 242.

ტანოს თვით ბრალდებულმა. ქვაბს რომ ცეცხლს შეუნთებენ და წყალი კარგად ადუღდება, ბრალდებულმა შიშველი ხელი შიგნით ჩაჭყოს და ძროდან ჭვარი ამოიღოს. როგორც ბრალდებულს ბრალდებულს და ბრალდებულს, მოხელენი იმ ხელს ტილოს ტომარაში ჩაუდებენ იდაყვამდის, იდაყვთან ტომარას თავს შეუკრავენ და დაბეჭდავენ. სამი დღის შემდეგ ბრალდებულს მიიყვანენ მთავრის წინაშე, გაუხსნიან ხელს, კარგად გაუშინჯავენ. და თუ ხელზე სრულიად არ ატყვია, რომ მდულარისაგან დამწვარი იყო, მაშინვე უდანაშაულოდ აღიარებენ. წინააღმდეგ შემთხვევაში, უკეთუ ხელი დამწვარი აღმოჩნდა ბრალდებულს დამნაშავედ აღიარებენ და, ვითარცა ავაზაკს, სასჯელს დაუნიშნავენ და არაერთარ გასამართლებელ საბუთს აღარ მიიღებენ“³⁵.

ძველი დროის სამართალწარმოების შესახებ ერთმა მეცნიერმა წინიშნა, რომ იგი ბევრად მიაგავდა აწინდელს შელოცვასა და მკითხაობასო. ეს აზრი უთუოდ სწორია. ძველი სამართალწარმოება — იურიდიული მკითხაობა იყო.

დიდ ირანელ პოეტს ფირდოუსის თავის „შაჰ-ნამეში“ მოთხრობილი აქვს თუ როგორ იმართლა თავი უფლისწულმა სიავეუშმა დედინაცვალის — სუდაბას გაუპატიურების მცდელობაში ბრალდებისაგან. შაჰი კვი-კავუსი მოისურვებს, რომ ცეცხლმა გამოაჩინოს და გადაწყვიტოს უფლისწულის ბრალეულობის საკითხი. ჩვენ აქ მოვიტანთ შაჰ-ნამეს შესაბამის ადგილს რუსულ თარგმანში:

«Двумя горами высились поленья.
 Где числа мы возьмем для их счисления?
 Проехал бы с трудом один седок:
 Так был проход меж ними неширок.
 Велел Кавус, властитель непоборный,
 Чтобы дрова облили нефтью черной,
 Зажгли такое пламя двести слуг,
 Что полночь в полдень превратилась вдруг.
 Царевич, возвышаясь надо всеми,
 К владыке в золотом иодъехал шлеме.
 Он прискакал на вороном коне,
 Пыль от его копыт взвилась к луе.

35 არქ. ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბილისი, 1938, გვ. 75.

Улыбка на устах, бела одежда,
И разум ясен и светла надежда,
Почтительно к отцу подъехал он,
И спешился, и сотворил поклон.
Лицо Кавуса от стыда горело.
Сказал он слово мягко и несмело.
Ответил Сиявуш: «Не сожалею,
Что такое круговращение дней.
Меня снедают стыд и подозренье.
Когда безгрешен я — найду спасенье.
А если грешен я — тогда конец:
Не пощадит преступника творец».
Затем, входя в огонь многоязыкий,
Взмолился к вездесущему владыке:
«Дай мне пройти сквозь языки огня,
От клеветы отца очисти меня!»
О милости прося творца благого,
Погнал, подобен дыму вороного.

И вышел витязь, чья душа чиста.
Лицо румяно, радостны уста.
Он вышел из огня еще безгрешней, —
Была для него огонь, что ветер вешний.
Огня прошел он гору невредим,
И степь и город хлынули за ним».*

ცეცხლით გასცდა ორდალეზის სახეობაა. იგი ცნობილი იყო სპარსეთში. ამ დამამტკიცებელი საბუთის საფუძველი იყო რელიგიური რწმენა, რომ ცეცხლი უდანაშაულო ვაცს არას აენებდა.

ქართული სამართალი არ იცნობდა დამამტკიცებელი საბუთის ამ სახეობას, მაგრამ იგი ცნობდა შანთს. ცეცხლით გამოცდა უფრო ადრეული საფეხურის ორდალია უნდა იყოს, ვიდრე შანთი. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ შანთი, როგორც სასამართლო დამამტკიცებელი საბუთის სახეობა ცეცხლით გამოცდის ტრანსფორმირებული სახეა და დამახასიათებელია განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე მდგომი საზოგადოებისათვის.

სასამართლო დეული ანუ ორთაბრძოლა ძველი სამართლის წიგნების მიხედვით დამამტკიცებელ საბუთთა ერთ-ერთ მთავარ სა-

* Фирдоуси, Шах-Наме, М., 1957, стр. 322—324, пер. С. Лип-

ხეობას წარმოადგენდა. როგორც ასეთი, სასამართლო დუელი ამავე დროს „ღეთის მსჯავრის“ ანუ ორდალების ერთ-ერთი სახეც იყო.

აუცილებელია განვასხვავოთ სასამართლო ორთაბრძოლისა და ადამიანის პატივისა და ღირსების საქმეთა გარშემო გამართული დუელის იურიდიული ბუნება. სასამართლო ორთაბრძოლის შემთხვევაში საქმე გვაქვს საექვო ბრალეულობასთან, და ეს საკითხი დუელის შედეგმა უნდა გადასწყვიტოს. ჩვეულებრივი დუელის დროს ეს საკითხი ნათელია და არავითარი ეჭვი არ არსებობს ბრალეულობის საკითხზე.

სასამართლო ორთაბრძოლა არის დამამტკიცებელი საბუთის სახეობა, რომლის საფუძველზედაც უნდა იქნას გამოტანილი განაჩენი. ჩვეულებრივი დუელი კი თვითონ არის განაჩენი. სასამართლო ორთაბრძოლა საქმის სამსჯავრო გამოძიების ნაწილია; დუელი კი არამართლზომიერი მოქმედებაა. იგი მხარეთა მიერ სასამართლოს უფლებების თვითნებური მითვისების აქტია.

არის კიდევ ერთი განსხვავება სასამართლო ორთაბრძოლასა და ჩვეულებრივ დუელს შორის. სასამართლო ორთაბრძოლით, როგორც მტკიცებულების სახით, სარგებლობა ყოველ ბრალდებულს შეეძლო. დუელი კი მაღალი წოდების წევრთა პრივილეგიას წარმოადგენდა.

სასამართლო ორთაბრძოლა იხსენიება VI საუკუნეში ბურგუნდიის მეფის გუნდობალდის მიერ გამოცემულ კანონში (501 წ.). ხსენებული კანონით სასამართლო ორთაბრძოლისათვის მაშინ უნდა მიემართათ, როცა მხარეების ფიცი ერთმანეთს ეწინააღმდეგებოდა. ე. ი. სასამართლო ორთაბრძოლა უფრო საიმედო დამამტკიცებელ საბუთად ითვლებოდა. ფიცი ფიცის წინააღმდეგ უკვე აღარ იყო დამამტკიცებელი საბუთი და სასამართლო ორთაბრძოლაც ამ შემთხვევაში უნივერსალურ საშუალებად მიაჩნდათ.

IX—X საუკუნეებში დასავლეთ ევროპაში სასამართლო ორთაბრძოლა ბატონობდა დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემაში და იგი გამოიყენებოდა, როგორც სისხლის სამართლის ისე სამოქალაქო სამართლის საქმეებში. სასამართლო ორთაბრძოლას მიმართავდნენ იმ შემთხვევაშიც, როცა საქმე კანონის ახსნა-განმარტებას ეხებოდა. ეკლესია თეორიულად ეწინააღმდეგებოდა სასამართლო ორთაბრძოლის გამოყენებას, მაგრამ პრაქტიკულად ვერაფერს ხდებოდა. კარლოს დიდმა ცადა სასამართლო ორთაბრძოლის, როგორც

მტკიცებულების სახეობის შეზღუდვა, მაგრამ ეს მისთვისაც შეუძლებელი აღმოჩნდა.

ოტონ მეორის დროიდან სასამართლო ორთაბრძოლის წესები ფის პრეროგატივად იქცა. მოხუცები, ქალები და ინვალიდები სასამართლო ორთაბრძოლაში თავიანთ წარმომადგენლებს გზავნიდნენ. საქსონიის და შვაბიის კანონმდებლობას დეტალურად ჰქონდა შეუშავებული სასამართლო ორთაბრძოლის წესები.

მოწინააღმდეგენი თანაბრად უნდა ყოფილიყვნენ შეიარაღებულნი. სასამართლო ორთაბრძოლის დაწყების შემდეგ სიკვდილით დასჯის შიშით მხარეებისათვის რაიმე ნიშნის მიცემა ან შეძახილი აკრძალული იყო. დამარცხებულად ითვლებოდა ის, ვინც უკან დაიხევდა ან ვისი სისხლიც ადრე დაიღვრებოდა. თუ ბრალმდებელი დამარცხდებოდა, მას ბრალი სწორედ მის მიერ სხვისთვის დაბრალვულ დანაშაულში ედებოდა.

შეიძლებოდა სასამართლო დუელი მამაკაცსა და ქალს შორისაც გამართულიყო, მაგრამ შანსების გათანაბრების მიზნით მამაკაცი წელამდე ორმოში უნდა მდგარიყო.

გერმანიაში სასამართლო დუელი, როგორც მტკიცებულების სახეობა მე-17 საუკუნის I ნახევრამდე არსებობდა.

საფრანგეთის მეფე ლუი IX-ემ 1260 წელს თავის დომენში აკრძალა სასამართლო ორთაბრძოლა. მაგრამ 1306 წელს მეფე ფილიპე IV ლამაზი იძულებული გახდა ისევ შემოეღო სასამართლო ორთაბრძოლა.

XIV საუკუნის დასასრულიდან ფრანგული სამართალი თანდათან ზღუდავს სასამართლო ორთაბრძოლის გამოყენების სფეროს.

1571 წელს ინგლისის დედოფალმა ელისაბედმა აკრძალა სასამართლო ორთაბრძოლა სამოქალაქო საქმეების გამო. სისხლის სამართლის საქმეებზე სასამართლო დუელის გამართვა ინგლისში მხოლოდ 1811 წელს აიკრძალა. ერთ-ერთი მკვლელი ცდილობდა თავი გამართლებინა სასამართლო ორთაბრძოლით, მაგრამ მოწინააღმდეგე მხარე არ აღმოჩნდა. ამასთან დაკავშირებით პარლამენტმა გააუქმა სასამართლო დუელი.

რუსეთში სასამართლო დუელი, როგორც მტკიცებულების სახეობა, პახმანის აზრით, 1649 წლამდე გამოიყენებოდა. ერთი სიტყვით, ეს იყო მართლაც მუშტის სამართლის ეპოქა, როცა თვით სასამართლოშიაც უხეში ძალა სწყევტდა საქმეს.

როგორი იყო მდგომარეობა ამ მხრივ ფეოდალურ საქართველოში? ცნობილია, რომ ადრე და შუაფეოდალური ეპოქის საქართველო თავისი დროის შესაბამისად მაღალი კულტურის ქვეყანა საქართველოს ათვისებული ჰქონდა შუასაუკუნეების ცივილიზაციის უმაღლესი მესვეურის — ბიზანტიის კულტურული დონე.

ხსენებულ პერიოდში ქართული სინამდვილისათვის დამახასიათებელი იყო მაღალგანვითარებული პროცესუალური სამართალი. ბაგრატ IV დროს შედგენილი ცნობილი ოპიზის სიგელი გვაფიქრებინებს, რომ დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემაში პირველი ადგილი წერილობით საბუთებს ეკირა.

აკად. ივ. ჯავახიშვილის აზრით IX—XIV სს. საქართველოში ორდალები და სასამართლო ორთაბრძოლა დამამტკიცებელ საბუთებად არ უნდა ყოფილიყო. ამასთან დაკავშირებით აკად. ივ. ჯავახიშვილი წერდა³⁶: „იმისდა მიუხედავად, რომ ძველად სასამართლოს წარმოებაში ასეთი „ღმრთის მსჯავრის“ საშუალება ბევრ ერსა ქონდა მიღებული და საქართველოშიაც მისი არსებობის შესახებ XVII—XVIII სს. საისტორიო ძეგლებსა და სამართლის წიგნში მოგვეპოვება ცნობები, IX—XIV სს-ში საქართველოში სასამართლოს წარმოებაში ასეთი საშუალების არსებობის შესახებ არსად არავითარი კვალი არა ჩანს. რასაკვირველია, ჯერ ჩვენ ხელთ მყოფი IX—XIII სს. შესახებ იურიდიული ძეგლები იმდენად საკმაო არ არის, რომ გაბედული და საბოლოო მსჯელობა შესაძლებელი იყოს, მაგრამ ის გარემოება, რომ ამ „საღმრთო მსჯავრის“ სასამართლოში გამოყენების შესახებ საისტორიო ძეგლებშიც არავითარი ცნობა არ ჩანს, ქართული იმდროინდელი სამართლის განვითარების მაღალ დონესთან ერთად გვაფიქრებინებს, რომ შესაძლებელია ორდალები ქართულ მაშინდელ სასამართლოს წარმოებას არც ჰქონოდეს“. „უეჭველია, რომ შანთი, მღულარე და ხმალი ღვთის მსჯავრის სახით თუნდაც რომ არსებულებიყო, სასამართლოს წარმოების საშუალებად მეტად იშვიათა უნდა ყოფილიყო“.

აკად. ივ. ჯავახიშვილის აზრი დღესაც ინარჩუნებს თავის ძალას. მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის გარემოებაც, რომ ხსენე-

³⁶ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი სამართლის ისტორია, წ. 11, გ. 11, 1929, ტფ., გვ. 494.

ბულ ეპოქაში საქართველოს ათვისებული ჰქონდა ბიზანტიური კულტურის და მათ შორის სამართლებრივი კულტურის მენაპეტიციები როგორც ამაზე ექვთიმე მთაწმინდელის, ეფრემ მცირისა და იესე იყალთოელის და სხვ. შრომები და საბუთები მიუთითებენ. ბიზანტიური სამართალი კი, როგორც ამას ცახარიეს გამოკვლევა ამტკიცებს არ ცნობდა პრიმიტიულ დამამტკიცებელ საბუთებს.

ცახარიე ლინგენტალი წერს: „ბიზანტიის იმპერიის უკანასკნელ ხანებში დასავლეთის წესჩვეულებათა გავლენა ძალიან დიდი იყო. მაგრამ ბიზანტიური სამართლის წყაროებში არ მოიპოვება კვალნი შურისძიების უფლებებისა ან ორდალებებისა, როგორც დამამტკიცებელი საბუთისა“³⁷.

არსებობს მოსაზრება, რომ უკვე ბექა მანდატურთუხუცესის სამართლის 49-ე მუხლი ითვალისწინებს ორთაბრძოლას. ამ მუხლით პროფ. ი. დოლიძის აზრით თუ საადგილმამულო ქონების გაყოფისას ძმებს შორის დავა წარმოიშობა და ისინი ვერ შეთანხმდებიან, დავა ორთაბრძოლით უნდა გადაწყდეს³⁸. ბექას სამართლის 49-ე მუხლი იმდენად ბუნდოვანია, რომ საბოლოო დასკვნისათვის ჯერჯერობით საფუძველს არ იძლევა; აქ ნათქვამია: „თუ არაოდეს ქმნილა მათსა გვარსა შიგან, თუ ურჩევნისთ იბრძოდენ, თუ უმცროსი კარგად არ შეეგმის, ანუ სიკეთითა მიღმა შეეხვეწების, — გამეყავ, და მეხსენ, აღარც ვითარ უწესო დაგვინახავს მისთანაო“.

მეორე ნუსხის მიხედვით 49-ე მუხლში ეს ადგილი ასეა გადმოცემული: „თუ იბრძოდენ, და უმცროსი უარშიოდ იყოს შეხვეწითა ანუ სიკეთითა“.

მართალია, 49-ე მუხლი ბუნდოვანია, მაგრამ საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც ძმებს შორის შებმასა და ბრძოლაზე ლაპარაკობს. საერთოდ კი არავითარი შეუძლებელი არ არის იმაში, რომ საქართველოს დაქვეითების ეპოქაში შედგენილი სამართლის წიგნი სასამართლო ორთაბრძოლას დამამტკიცებელ საბუთად ითვალისწინებდეს.

ყოველ შემთხვევაში XVII საუკუნეში სასამართლო დღეული საქართველოში სასამართლო მტკიცების საშუალებად იყო ქცეული. მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი, რომელიც თექვსმეტი წლის გან-

³⁷ Zachariä von Lingenthal. Geschichte der Griechisch-romanischen Rechts. III Aufl, Berlin, 1892, გვ. 407—408.

³⁸ ი. დოლიძე. ძველი ქართული სამართალი, თბ., 1953, გვ. 272.

მავლობაში (1633—1649) ცხოვრობდა სამეგრელოში, თავის წიგნში „სამეგრელოს აღწერა“ მოგვითხრობს, რომ კოლხიდაში სასამართლო დამამტკიცებელ საბუთად სხვათა შორის მიღებული იყო ბრძოლა³⁹.

არქანჯელო ლამბერტი წერს, რომ სამეგრელოში... როცა ერთი და იგივე ბოროტმოქმედება ბრალდება ორ კაცს და ხელოში კი არ უჭირავთ ისეთი ნიშნები, რომლითაც შეიძლებოდა გადაწყვეტა, თუ ბრალდებულთა შორის რომელია ნამდვილი დამნაშავე, მაშინ მთავარი ბრძანებს, რომ მათი საქმე ასპარეზზე ბრძოლამ უნდა გადასწყვიტოსო. მაშინ დანიშნავენ დროს და ადგილს ბრძოლისას, ამოირჩევენ მოწმეებს და დანიშნულ დღეს გამოცხადდებიან მებრძოლნი ცხენებზე შემჯდარნი. აბჯარში ჩასმულნი და შეიარაღებულნი ფარით, შუბით და ხმლით. მებრძოლთ მოწყვება მრავალი მათი მეგობარი, აგრეთვე შეიარაღებულნი. მებრძოლნი რომ წამოღებებიან ასპარეზზე, მათ ახლავთ მათი მოწმეები. როცა ნიშანს მისცემენ, მებრძოლნი ერთი მეორეს წინააღმდეგ გაეშურებიან შუბებით. ვინც პირველად დაიჭრება, იმას აღიარებენ დამნაშავედ და მეორე გამართლებული იქნება. თუ კი შემთხვევით ორივე დაიჭრა, ორთავეს იცნობენ დამნაშავედ და სასტიკად დასჯიან“.

სასამართლო ორთაბრძოლის (ხმალი) და ფიცის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთების, დამოკიდებულების თვალსაზრისით საინტერესოა 1620 წელს შედგენილი განჩინება მოურავისა და ქაიხოსრო ჯავახიშვილის სხვადასხვა სარჩელის შესახებ.

დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე სასამართლოს წინაშე ჩიოდა, რომ როდესაც ის ნოსტეში თავის მამულში იდგა, ქაიხოსრო ჯავახიშვილი სამასი კაცით თავდასხმას და მოკვლას უპირებდა თურმე. გიორგი სააკაძე ეუბნებოდა სასამართლოს: მე მხოლოდ იმან გადამარჩინა, რომ ერთმა მოკეთემ დროზე შემატყობინა საშიშროების შესახებო.

ქაიხოსრომ უარყო მოურავის მტკიცება სასამართლოს წინაშე. ქაიხოსრო ამაზედ ხმალი გააგდო, რომე მაგისი მოპირე კაცი იწოვიდეს, რომ მაგ საქმის მქნელი ვიყო, მოსამართლედა ერთმანეთს ხმალი ვკრათო.

³⁹ არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, 1938, თბილისი.

თუ ხმალი გაგვეჩინა, შეაზედ სისხლი იქნებოდა: ან ერთი მოკვედებოდა და ან მეორე. გავსინჯეთ, დაშლილი ქვეყანა უკიდურესად ზედ არც არა ჩნილიყო. ჩვენ ამისი ასე გავაჩინეთ: წადგენ ქართველებს რომ თვითონ თავისი თავითა, ორის შესახებლებულის უმტეროს კაცითა და ორის შეუსახებლებულის კაცითა, ასრე შეჭფიცოს: „ბატონო მოურავო, ამისმან მადლმან, ამისმან ძალამან, ამისმან განმაცხოველებელმან ქრისტემან ღთმან, არც წამოვსულვარ შენად სასიკვდილოდ, არც ფარსადანისათვის შენად თავს დასასხმელად ლაშქარი მითხოვინა“. თუ დაიფიცოს, არა ზედა აც. და თუ ვერ დაიფიცოს, ან დაუდვას ხუთი კომლი გლეხი და ან მიართვას ორმოცდა ათი თუმანი იქ მისთვის. ამის მეტი ვერა გავაჩინეთ რა“⁴⁰.

ქაიხოსრო გავახიშვილმა ხმლით ორთაბრძოლა მოითხოვა სასამართლოსაგან თავისი სიმართლის დასამტკიცებლად. იგი მოითხოვს „მოპირე კაცის“ ე. ი. გიორგი სააკაძესთან მისი დამბეზღებლის ხმალში გაწვევას. და აქ ყველაზე საინტერესოა სასამართლოს მსჯელობა: ორთაბრძოლის დროს უთუოდ სისხლი დაიღვრება, ან ერთი მოკვდება ან მეორე. ამიტომ მსაჯულნი ფიცს ანიჭებენ უპირატესობას სასამართლო დუელის წინაშე... ფიცი ისეთი დამამტკიცებელი საბუთია, რომელიც სისხლის ღვრას არ იწვევს. იგი უსისხლო მტკიცებულობაა, და მისი უპირატესობაც ცხადია ორთაბრძოლის წინაშე. სასამართლო მოპასუხეს აკისრებს ფიცს და განჩინებაში აღუნიშნავს მის ზუსტ ფორმულას. ქაიხოსრომ უნდა იმოვოს ოთხი თანამოფიცარი, რომელთაგან ორს დაუსახელებენ, ხოლო ორი კი თითონ უნდა ამოირჩიოს. თუ კი მოპასუხე დაიფიცებს, გამართლებულად ჩაითვლება. ფიცი ამდენად საბოლოოდ წყვეტს საქმეს. იგი სასამართლო გადაწყვეტილების სუროგატს წარმოადგენს.

ხსენებული განჩინების მიხედვით უნდა ვიფიქროთ, რომ შესაძლებელია ოდესღაც საქართველოში იყო დრო, როდესაც მოპასუხეს შეეძლო მოწმე ხმალში გამოეწვია.

ისტორიკოს ფარსადან გორგიჯანიძეს მოთხრობილი აქვს ერთი სასამართლო ორთაბრძოლის შესახებ, რომელიც ცოტა უფრო გვიან, როსტომის მეფობის დროს (1632—1658 წწ.) მომხდარა⁴¹.

⁴⁰ საქართველოს სიძველენი, ტ. 11, ე. თაყაიშვილის რედ., ტფ., 1909, გვ. 59.

⁴¹ იხ. ქართლის ცხოვრება დასაბამიდან მეთხრამეტე საუკუნემდის, წ. 11, სპბ., 1854. დ. ჩუბინიშვილის გამ., გვ. 535—536.

მოლაღატე თავადებმა ნადირობის დროს მოკლეს როსტომ მეფის ტახტის მემკვიდრე — ბატონიშვილი ლუარსაბი. ტახტის მემკვიდრის მოკვლა სიაოშ ბარათაშვილმა ბაინდურ თუმანიშვილს წამა და პირში უთხრა ამ უკანასკნელს: „შენი ნასროლი თოფის ფინღიხი ეცაო“. ერთი მოწმის ჩვენების საფუძველზე ლუარსაბ ბატონიშვილის მკვლელობაში ბაინდურ თუმანიშვილის ბრალეულობა საექვოდ იქნა მიჩნეული. ამავე დროს, როგორც ფ. გორგიჯანიძე აღნიშნავს, ეს საქმე „სხვა რიგად ფიცითა და ჯერით არ გარდასწყდებოდა“. სიაოშ ბარათაშვილი დაბეჯითებით იძახოდა: რომ „თუმანიშვილმან ბაინდურ ჰკრაო ბატონიშვილს თოფიო“. თავის მხრივ ბაინდურ თუმანიშვილი მტკიცედ უარობდა ბატონიშვილის მოკვლას და „აშოროს“ ეუბნებოდა მოწინააღმდეგეს.

ფიცითა და მოწმის ჩვენებით ვერ გადაწყდება ეს საქმე და მეფეს მოახსენეს „ამ რიგი საქმენი უხმლოდ არ გარდასწყდებისო“. და მართლაც მეფის ბრძანებით შემწამებელი და შეწამებული სასამართლო დუელში გაიყვანეს.

ისეთი უმძიმესი დანაშაულის დროს, როგორც ტახტის მემკვიდრის მკვლელობა იყო, ფიცის წინაშე ხმაღს აძლევდნენ უპირატესობას.

გარდა ამისა, ისიც უნდა შეინიშნოს, რომ იმ პირს, ვისაც ტახტის მემკვიდრის მკვლელობა ბრალდებოდა, ძალიან გაუჭირდებოდა არა მარტო დასახელებული, არამედ დაუსახელებელი თანამოფიცარის შონაც. ამიტომაც ისეთ დიდ დანაშაულებათაგან თავის გასაწართლებლად, როგორც იყო მეფეთა ორგულობა, ლაღატი, მეფის საღაროს გატეხა, საყდრის გატეხა, ექვმიტანილ პირს ხმლით უნდა ემართლებინა თავი (ვახტანგის სამართალი, მუხლი 7).

ორღაღები, რომღებიც ვახტანგის სამართლის წიღნში არიან მოხსენებულნი, ი. კარსტის აზრით ანალოგიურნი არიან სღაღების, გერმანეღების, კელტების, აგრეთვე ირანეღების და ინდოეღების აღათობრივი სამართალით ცნობილი დამამტკიცებელი საბუთებისა⁴². მსგავსება, რა თქმა უნდა, არის ხსენებული ქვეყნების და ვახტანგის სამართლის წიღნის ზოგიერთ ნორმებს შორის, მაგრამ აქ მხედველობაში მიღებული უნდა იქნას ის გარემოებაც, რომ ორღაღების

⁴² I. Karst, Code géorgien du roi Vakhtang VI. ტ. I, წ. I, 1935, გვ. 109—111.

გამოცოცხლება ქართულ სამართალში დაკავშირებულია კვეთის/სოციალ-ეკონომიური განვითარების ნორმალური მსვლელობის დაპყრობელთა მხრით შეფერხებასთან და კულტურის დაგვიანებასთან.

XVIII საუკუნეში ქართლში, მის შემდეგ, რაც ვახტანგის სამართლის წიგნი დაიწერა, მტკიცების ისეთი საშუალებები, როგორცაა შანთი, მდულარე და ხმალი, ან მეტისმეტად შეზღუდულად ან სულ არ გამოიყენებოდა. სასამართლო პრაქტიკა დამამტკიცებელ საბუთთა ხსენებულ სახეებს გაურბოდა. სამართლებრივი კულტურის ზრდის ეს მაჩვენებელი მეტად საყურადღებოა.

რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოს, ყოველ შემთხვევაში გურიაში მაინც XVIII საუკუნის დასასრულს და XIX ს. დასაწყისში სასამართლო დამამტკიცებელ საბუთად კვლავ გამოიყენებოდა შანთი და მდულარე. მკვლევობასა და ტყვეებით ვაჭრობაში ბრალდებულებს ხსენებული საშუალებებით გამოცდიდნენ. მათგან ერთერთის არჩევა ბრალდებულის უფლებას წარმოადგენდა⁴⁴.

ფიცა, როგორც სასამართლო მტკიცების საშუალებას, ითვალისწინებენ ვახტანგის სამართლის წიგნის 10, 11, 12, 24, 38, 39, 60, 67, 103, 143, 144, 147, 212, 216, 237, 238, 239, აგრეთვე 71 და 86 მუხლები.

რა ხასიათის საქმეებზე მიიღებოდა ფიცი დამამტკიცებელ საბუთად? ამ საკითხის შესახებ, გ. თარხნიშვილი წერდა, რომ ვახტანგის სამართლის წიგნის მიხედვით, „...საზოგადოდ „დიდ“ საქმეებში მიღებულია შანთი და მდულარე; უბრალო მცირე საქმეებში ფიცი, ცოდვის მოკიდება და მოწმობა“⁴⁵.

44 შანთი, მდულარე და ხმალი შეზღუდულად გამოიყენებოდა. მართალია, სასამართლო პრაქტიკა ცდილობდა არ მიემართა შანთისა და მდულარისათვის, მაგრამ რიგ შემთხვევებში, გამოჩაყლისის სახით მაინც იყენებდა მათ. რა თქმა უნდა, შანთს მიმართავდნენ მხოლოდ მძიმე დანაშაულის დროს. საბუთების მიხედვით ასეთ დანაშაულად მოჩანს ძარცვა, ყმის გაყიდვა, მკვლელობა და სხვა.

44 Д. Бакрадзе, Археологическое путешествие по Гурии и Адчаре, СПб, 1878, стр. 159—160.

45 გ. თარხნიშვილი, სასამართლო წარმოება საქართველოში, კრებული ივ. ჭავჭავაძის რედაქციით. 1915, გვ. 126.

ეს თვალსაზრისი საერთოდ სწორად უნდა ჩაითვალოს. მეტად მნიშვნელოვან საქმეებში ფიცის წინაშე უპირატესობა სხვა დამამტკიცებელ ტკიცებელ საბუთის ეძლეოდა. ასეთ დამამტკიცებელ საბუთად შეიძლება იყოს ყოფილიყო სასამართლო ორთაბრძოლა, შანთი, მღუღარე, მოწმეთა ჩვენება და სხვ.

ფიცის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის, შესახებ ლაპარაკობს ვახტანგ ერეკლეს ძე ბაგრატიონიც. იგი წერს: „ხოლო ფიცი იყვის მამულის ცილებისათვის, მცირე ქურდობისათვის და სხვათათვისაცა. დააფიციან მოწმით რაოდენიცა შეხედისთ“⁴⁶.

ფიცი, როგორც ეს დოკუმენტებიდან ირკვევა, დამამტკიცებელ საბუთად გამოიყენებოდა მრავალი სხვადასხვა კატეგორიის და ხასიათის საქმეებში; აქ შემოდის პირველ ყოვლისა სამოქალაქო ხასიათის საქმეები. გარდა ამისა, ფიცი შეიძლება დამტკიცებულ საბუთად გამოყენებულიყო ისეთი სერიოზულ სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებისაგან თავის გასამართლებლად, როგორცაა მკვლელობა და სხვა.

დოკუმენტებით დასტურდება ვახტანგ ერეკლეს ძის ნათქვამი ფიცის შესახებ.

საქმის უფრო დეტალურად წარმოდგენისათვის არ იქნებოდა ზედმეტი შევჩერებულიყავით იმაზე, თუ რა ადგილი ეკავა ფიცს ქართველთა უახლოესი, მაგრამ საქართველოსთან შედარებით სოციალ-ეკონომიური და კულტურული დონით ჩამორჩენილი მეზობლის — ოსების საადათო სამართალში.

საერთოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ვახტანგის სამართლის წიგნზე საადათო სამართლის გავლენა დიდია. შეიძლება ითქვას, რომ გაცილებით დიდია ადათობრივი სამართლის გავლენა, ვახტანგის სჯულზე, ვიდრე მაგალითად ბექა-ალბულას კანონმდებლობაზე. ეს გასაგებიცაა. ქართული სახელმწიფოებრიობის დაცემისა და საკანონმდებლო აზრის მუშაობის შეფერხების, უცხო, ნახევრად პატრიარქალური და ნახევრად ფეოდალური ქვეყნების გავლენის შედეგი საკანონმდებლო ძეგლშიაც უნდა ასახულიყო.

მაგრამ დავუბრუნდეთ ოსების ადათობრივ სამართალს.

ოსების ადათობრივი სამართლისათვის რუსების შემოსვლამდე უცხო იყო, როგორც წერილობითი დოკუმენტები, ასევე მოწმეთა ჩვენება და ბრალდებულის აღიარება. ასეთ პირობებში მხარეთა და

46 ისტორიკი ალწერა, ს. კაკაბაძის გამოც., ტფილისი, 1914, გვ. 4.

მათი ნათესაეების ფიცს, როგორც დამამტკიცებელ საბუთს. დიდი მნიშვნელობა ეძლეოდა.

ოსების ადათობრივი სამართლის ცნობილი მკვლევარი მ. მ. მ. წერდა: „მოწმის ჩვენებას ოსურ სამართალწარმოებაში მეტად მცირე მნიშვნელობა აქვს“. „მოწმეთა ფორმალური დაკითხვა მე არასდროს არ შემომჩნევია ოსების სახალხო სასამართლოებში, და თუ ამას საერთოდ ადგილი ექნებოდა, მხოლოდ როგორც რუსული სამართალწარმოებიდან ნასესხებს. ადგილობრივ ოსურ პროცესში წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთები საერთოდ არ გვხვდებიან, თუნდაც მიწის საკუთრების შესახებ დავის დროს. სამართალში მიცემულის პირადი აღიარებაც არ ითვლებოდა მისი ბრალის უპირობო დამამტკიცებელ საბუთად...“⁴⁷.

სოციალ-ეკონომიური ცხოვრების პირობებით და განვითარების დონით იყო გამოწვეული ის გარემოება, რომ ოსების ადათობრივი სამართალი არ იცნობდა წერილობით დამამტკიცებელ საბუთებს XIX საუკუნის დასაწყისშიაც კი. ოსებს მაშინ არ გააჩნდათ საკუთარი დამწერლობა, და ამიტომაც არც შეიძლებოდა ჰქონოდათ დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემაში წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთები შეტანილი.

ის გარემოება კი, როგორც ეს სამართლიანად შენიშნა მაქსიმ კოვალევსკიმ, რომ ოსები მხოლოდ ურთიერთშეთანხმების შემდეგ მიმართავდნენ სასამართლოს, გამორიცხავდა აღიარებას, როგორც სასამართლო ქეშმარიტების დადგენის საშუალებას.

თუ შეურაცხყოფელი თავის ბრალს აღიარებდა, არავინ არ უშლიდა ხელს მას მოლაპარაკებოდა და მორიგებოდა შეურაცხყოფელს.

დასასრულ, გვაროვნული წყობილებების ძლიერი ტრადიციები და ოსების დიდ-დიდ ოჯახებად (50 და მეტი სული თითოეულში) ცხოვრება იმ დროს, როდესაც სისხლის აღების წესი ბატონობს, ხელს უშლიდა დამამტკიცებელი საბუთის იმ სახეობის განვითარებას, რომელსაც თანამედროვე სამართალში მოწმის ჩვენება ეწოდება. ყოველი მოწმე შეიძლებოდა გამხდარიყო მთელი გვარის შურისძიების მსხვერპლი. დანაშაულის ფაქტის შესახებ კარგად ინფორმირებული მოწმე ვერ ბედავდა სასამართლოსთვის - გაემხილა

⁴⁷ В. П ф а ф, Народное право у Осетии, Сборник сведений о Кавказе, I, стр. 78.

საქმის ნამდვილი ვითარება. თუ კი ვინმე ნებაყოფლობით იკისრებდა მოწმის როლში გამოსვლას, სასამართლოს სრული საფრთხილი კქონდა დაექვებუღიყო მოწმის გულწრფელობაში⁴⁸.

ფიცს, როგორც დამამტკიცებელ საბუთს, თან სდევდა თავისებურ წესჩვეულებათა შესრულება. ეს ასე იყო ძველი სამყაროსა და შუა საუკუნეების ყველა ხალხში. ინდუსი ფიცს დებდა კერპების წინ ბრამინებისა და რაჯების თანდასწრებით. ამავე დროს კმატრიები (მხედრები) ფიცულობდნენ სპილოსა და იარაღს; ვაისები (ხელოსნები და მიწათმოქმედნი) ძროხებს, ხორბალს, ოქროს და სხვ.

ბერძნები პომპროსის ეპოქაში ფიცს ასრულებდნენ ჩვეულებრივ იმ საგანზე შეხებით, რომელიც ფიცით გამოწვეული ღმერთის თუ გმირის კუთვნილებად იყო ცნობილი. „ილიადაში“ მენელაოსი თხოულობს ანტილოქესაგან, რომ მან არა მარტო დაიფიცოს პოსეიდონის სახელით თავის უდანაშაულობაში, არამედ აგრეთვე ფიცის წარმოთქმის დროს შეეხოს თავის ცხენებს. ბერძნული მითოლოგიის მიხედვით პოსეიდონი ითვლებოდა ცხენების შემქმნელად.

ფეოდალურ საფრანგეთში და ტრადიციის ძალით უფრო გვიან ბურჟუაზიულ საფრანგეთშიაც მოფიცარი თავის ჩვენებას იძლევა ფეხზე დგომით, ქედმოხდილი. ცისკენ აწვდილი მარჯვენა ხელით. ამით მოფიცარი სიმბოლურად მიმართავს ღმერთს, რომელსაც თხოვს ცრუ ფიცის შემთხვევაში დასჯას⁴⁹.

საესებით მართალია მ. კოვალევსკი იმაში, რომ ფიცის სხვადასხვა წესჩვეულებათა შორის საერთოა ის, რომ ისინი წარმოადგენენ ღვთაებისადმი მოწოდებას, რომ მან იკისროს მსაჯულის როლის შესრულება მოფიცართა მიმართ. თუ მოფიცრის ჩვენება ტყუილი იყოს, ღვთაება რომლისთვისაც ყველაფერი შესაძლებელია, თავის მახვილს მიმართავს ცრუმოფიცრის წინააღმდეგ⁵⁰.

მართალია, ფიცი დიდმნიშვნელოვანი დამამტკიცებელი საბუთი იყო, მაგრამ იგი ყოველთვის ყველასთვის ხელმისაწვდომი დამამტკიცებელი საბუთი არ ყოფილა. ძველ რომში ფიცის უფლება

⁴⁸ Ковалевский, Современный обычай и древний закон, т. II, М., 1886, гл. 226 — 227.

⁴⁹ M. Chassan, Essai sur la symbolique du droit, Paris, 1847, гл. 236, 237.

⁵⁰ Ковалевский, Современный обычай и древний закон, т. II, М., 1886, гл. 279.

მხოლოდ მოქალაქეს და საერთოდ თავისუფალ ადამიანს გააჩნდა ძველ სამყაროში გაბატონებული შეხედულებები მიხედვით მონა არაა უფლებადუნარიანი დაიმოწმოს ღმერთები, იმპერატორები, მტკიცეები და ა. შ. და დაიფიცოს მათი სახელით. მონის ჩვენებას სასამართლოში მხოლოდ მაშინ თვლიდნენ ყურადღების ღირსად, თუ კი იგი წამების შედეგად იყო მიღებული. როგორც სამართლიანად აღნიშნავდნენ სამართლის ისტორიკოსები, ეს წესი გამომდინარეობდა შეხედულებიდან, რომ მონა ნივთია, რომელზედაც უნდა იმოქმედო განსაზღვრული გარეგანი საშუალებებით, რათა საჭირო ეფექტი მიიღო. როგორც ჩვენ ქიმიური რეაქტივებით ვმოქმედებთ რომელიმე მეტალზე, რომ გავიგოთ მისი ნამდვილი თვისებები ან ამავე მიზნისათვის ვიყენებთ სასინჯ ქვას, სწორედ ასევე მონისგან ნამდვილი ჩვენების მისაღებად საჭიროა წამება, ხოლო თავისუფალისაგან იგივეს მივიღებთ ფიცის საშუალებით. ბერძნული სიტყვა Βάστασις ნიშნავდა სწორედ როგორც წამებას ასევე სასინჯ ქვასაც. ბერძენი და რომაელი ორატორები დიდ მნიშვნელობას აძლევდნენ მონის წამებას, როგორც დამამტკიცებელ საბუთს.

«Раб у афинян был просто телом, а когда нужно было заставить его говорить на суде, обращались к его телу. Чем более проникала боль, тем вернее и истиннее казалось это свидетельство мяса и крови. Не фигурально умели в Афинах зондировать сердце и почки»⁵¹.

მონას არ გააჩნდა პოლიტიკური უფლებები; იგი ბატონის კუთვნილებად ითვლებოდა და მხოლოდ თავისი ბატონის მეშვეობით იყო დაკავშირებული საზოგადოებასთან. ამიტომაც მონის დანაშაულისათვის ყოველთვის ბატონს თხოვდნენ პასუხს, მაშინაც კი როდესაც იცოდნენ, რომ ამ უკანასკნელს არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია მასში. მონას არ ჰქონდა უფლება თავისი სიმართლის დასამტკიცებლად დაეფიცა უკვე რბუართა სამართლის შედგენის ეპოქაშიაც. რბუარელი ფრანკების სამართლის მიხედვით მონის ნაცვლად უნდა დაეფიცა მის ბატონს ექვს თანამოფიცარ მოწმესთან ერთად⁵².

⁵¹ И. Е. Тимошенко, К истории судебной пытки, Полтава, 1899, стр. 6.

ავრ. А. Валлон, История рабства в античном мире, М., 1936.

⁵² Иванишев, Сочинения, Киев, 1876, гл. 21.

ფეოდალურ საზოგადოებაში ყმასა და მსახურს აქვს ფიცის უფლება, თუმცა მისი ფიცი უფრო ნაკლებად ფასობს თავადისა და ჰუნაურის ფიცთან შედარებით. ასევე მათ აქვთ მოწმედ გამოსვლის უფლებაც. ვხვდებით გამონაკლისებს, როდესაც ზოგიერთი პროფესიის ხალხს არა აქვს ფიცისა და მოწმედ გამოსვლის უფლება.

ი. კარსტი აღნიშნავდა, რომ შუა საუკუნეების ევროპის რიგ ქვეყნებში, მაგ. ნორვეგიასა და უნგრეთში არსებული მოფიცართა ინსტიტუტი სრულიად შეესაბამება ქართულ ჩვეულებებს, რომელთა თანახმად ხშირად მთელი სოფელი გამოდიოდა მოფიცართა როლში. ასეთი მსგავსების მიზეზს კარსტი იმით ხსნის, რომ ძველად მადიარები და იბერიელები თითქმის მეზობლები იყვნენ შავი ზღვის სანაპიროზეო. ამავე დროს კარსტს აფიქრებს ის გარემოებაც, რომ მოფიცართა ინსტიტუტს სპარსული მუსლიმანური სამართალიც იცნობდა⁵³.

რა თქმა უნდა, ი. კარსტი უთუოდ მართალია იმაში, რომ შეიძლება მოინახოს ანალოგიები შუა საუკუნეების ევროპაში არსებულ მოფიცართა ინსტიტუტსა და ქართულის სამართლის წიგნების მოფიცართა შორის, მაგრამ აქ უცხო გავლენის საკითხი უნდა დაისვას ფეოდალური საქართველოს სოციალ-ეკონომიური და კულტურული ცხოვრების მოვლენების და საგარეო პირობების ერთობლივი გათვალისწინებით. ეს გავლენა კეთილისმყოფელი იყო ბიზანტიური სამართლის მხრით V—XIV საუკუნეებში, როცა საქართველო მომზადებული აღმოჩნდა ბერძნული სამართლებრივი კულტურის ათვისებისათვის⁵⁴.

აღრე და შუაფეოდალურ პერიოდში ქართველობა ბიზანტიური ქრისტიანული კულტურის ყველა ნაყოფს იზიარებდა. სამართლის სფეროშიაც ანალოგიურ მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე⁵⁵.

⁵³ Karst, Code georgien du roi Vakhtang VI, ტ. I³, წ. I, 1935, გვ. 110—111.

⁵⁴ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, II, გ. II, გვ. 495.

⁵⁵ იქვე.

ბერძენი მწერლების ცნობებით კოლხეთში არსებობდა რიკული განათლების სკოლა. ცნობები ამის შესახებ საუკუნის ცნობილი რიტორის და ფილოსოფოსის თემისტოლის XXVII სიტყვაში, რომელიც მიმართულია უცნობი ახალგაზრდისადმი. ელინური განათლებისთვის ასეთი ნაყოფიერი ნიადაგი დაბალი კულტურის ქვეყანაში ვერ იქნებოდა.

VI საუკუნის ცნობილი ბიზანტიელი ისტორიკოსის აგათიას მიონინელის თხზულებაში მოთხრობილია მეფე გუბაზის მკვლევლობის ამბები, სასამართლო პროცესი ხსენებული საკითხის შესახებ და აეტისა და ფარტაძის სიტყვები⁵⁶.

ისტორიულ მეცნიერებაში აგათიას თხზულება სავსებით სანდო და კეთილსინდისიერ წყაროდ ითვლება. აგათიას მოთხრობილი აქვს თუ როგორ მოეწყო სასამართლო პროცესი კოლხების მეფის გუბაზის მკვლევლობის შესახებ.

მისი სიტყვით მოეწყო „ატიკური სასამართლო კავკასიონის ძირში“. სასამართლო პროცესში ბრალმდებლების სახით მონაწილეობდნენ „დარბაისელი კოლხები, რომელთაც უკვე კარგა ხანია შეესწავლათ ელლინთა ენა“. კოლხი ბრალმდებლები, როგორც ეს აგათიას მონათხრობიდან ჩანს, კარგად იცნობდნენ პროცესუალური სამართლის ტექნიკას და მოხერხებულად სარგებლობდნენ ამით. მაგ. მათ მოითხოვეს საჯაროდ ყოფილიყო წაკითხული იმპერატორ იუსტინიანეს წერილი, რომელზედაც გუბაზ მეფის მკვლელები რუსტიკე და იოანე ტყუილად უთითებდნენ, როგორც მათი მოქმედების მართლზომიერების მაჩვენებელ დოკუმენტზე და ამით გამოაშკარავეს ბრალდებულთა მხრით მართლმსაჯულებისთვის თავის დაძვრენის ცდა.

სასამართლო პროცესზე კოლხმა ბრალმდებლებმა წარმოსთქვეს შესანიშნავი სებრალმდებლო სიტყვა, რომელიც ნამდვილად იდგა თავისი ეპოქის ბერძნულ-რომაული სასამართლო მჭერმეტყველების დონეზე“.

ეს სიტყვა მოყვანილი აქვს თავის თხზულებაში აგათიას. კოლხების მეფე გუბაზი რუსტიკემ და იოანემ გაუსამართლებლად მოკლეს და შემდეგ დაიწყეს მის წინააღმდეგ ბრალდებების შეთითხნა.

⁵⁶ Агафий, О царствовании Юстиниана, пер. М. Левченко, М.-Л., 1953, III, 1—23 и др.

ს. ყაუხჩიანი, ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, III, 1936, გვ. 129—140.

ამასთან დაკავშირებით კოლხი ბრალმდებელი ამბობდა სასამართლო პროცესზე: „რომელი კანონი — თქვენი ან ბარბაროსებისა — წონებს ასეთ მდგომარეობას, რომ ჭერ განაჩენი გამოუტანს ვლადიკანს და მერე წაუყენო ბრალდება?“.

ბერძნულ განათლებას და ორატორულ ხელოვნებას დაუფლებული ქართველები, უნდა ვიფიქროთ, რომ არანაკლებ გამოიყენებდნენ მას სამართალწარმოების სფეროში, ვიდრე იყენებდნენ მას ფილოსოფიის და ლიტერატურის სფეროში.

XI საუკუნემდელ ძეგლებს პროცესუალური სამართლის სფეროდან ჩვენამდე არ მოუღწევიათ. XI საუკუნეში შედგენილი ბაგრატ IV-ის ცნობილი სიგელი (1027—1072) მაგნამორელთა და ოპიზართა დავის შესახებ, ვფიქრობთ, გამოგვადგება იმისათვის, რომ წარმოვიდგინოთ პროცესუალური სამართლის დონე XI—XIII საუკუნეების საქართველოში. ყოველ შემთხვევაში ბაგრატ IV-ის დროიდან XIII საუკუნის პირველ მეოთხედამდე ფეოდალური საქართველოს სოციალ-ეკონომიური და კულტურული დონე აღმავალა ხაზით აიდიოდა და დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ პროცესუალური სამართლის განვითარების დონე ისეთივე მაინც იქნებოდა XII ს-ში, თუ მეტი არა, როგორც XI საუკუნეში იყო.

ოპიზის სიგელში ნაჩვენებია მტკიცების სახეები, შარეთა პროცესუალური უფლებები, პროცესის სტადიები, წარმომადგენლობა სასამართლოში და სხვ.

ბაგრატ IV-ის სიგელის მიხედვით პროცესუალური სამართალი იმდენად მაღალ დონეზე მოჩანს, რომ სპეციალურ ლიტერატურაში საკითხი ისმის — ხომ არ იყო ერთმანეთისაგან გამოყოფილი სისხლის სამართლისა და სამოქალაქო სამართლის პროცესები?

ძნელია სათანადო ცნობების უქონლობის გამო ხსენებულთან დაკავშირებით რაიმეს გარკვევით მტკიცება, მაგრამ აქ შეუძლებელი არაფერი არ არის.

ძველი ებრაელების სამართალი სამოქალაქო ხასიათის საქმეებს სხვა წესით არჩევდა, ვიდრე სისხლის სამართლის საქმეებს. სამოქალაქო საქმეებს სამწვერიანი სასამართლო არჩევდა, ხოლო სისხლის სამართლის საქმეებს 23 წვერიანი. სამოქალაქო საქმეები, მოსამართლეთა შორის უთანხმოების დროს ერთი ხმის უმრავლესობით წყდებოდა, სულ ერთია, მოპასუხის თუ მოსარჩლის სასარგებლოდ. სისხლის სამართლის საქმეებში კი ერთი ხმის უმეტესობით მხოლოდ

გამამართლებელი განაჩენის გამოტანა შეიძლებოდა. გამამტკიცებელი განაჩენის გამოსატანად საჭირო იყო ორი ხმის უმრავლესობა მაინც⁸⁷.

ბაგრატ IV-ის სიგელის მიხედვით ჩვენ წარმოგვიდგება მაღალგანვითარებული პროცესუალური სამართალი. მართალია, XI—XII საუკუნეებიდან ჩვენამდე პროცესუალური სამართლის სხვა ძეგლებს არ მოუღწევიათ, მაგრამ, როგორც ამას ქვემოთ ვნახავთ, მარტო ბაგრატ IV-ის სიგელიც საკმარისია იმის დასამტკიცებლად, რომ ისევე როგორც კულტურის სხვა სფეროებში, პროცესუალური სამართლის დარგშიაც საქართველო მაღალკულტურული ბიზანტიის დონეზე იდგა.

ბაგრატ IV-ის ცნობილ სიგელში ნათქვამია, რომ ქუთაისში მეფესთან სარჩელით გამოცხადდნენ „მამანი მიჯნაძორელნი და მამანი ოპიზარნი“ — მიჯნაძორისა და ოპიზის მონასტრის წარმომადგენლები. დავა შეეხებოდა სამონასტრო მიწათმფლობელობის საკითხს. სწინებულ სიგელში მეფე აღნიშნავს, თუ რა დამამტკიცებელი საბუთები წარმოადგინეს მხარეებმა. როგორც ბაგრატ IV აღნიშნავს, მიჯნაძორელებმა „მოიხუნეს სიგელნი გურგენ ერისთავთა ერისთავისაი, გურგენ მეფეთა მეფისაი, პაპისა ჩემისა ბაგრატ კურაპალატისაი და მამისა ჩემისა გიორგი მეფისაი, რომლითა იგი ტყენი და ზღვარნი მიჯნაძორისათუის დაემტკიცნეს და კრულობითა მოწმონანი კათალიკოზთა და მღვდელთ-მოძღუართანი“⁸⁸. როგორც ვხედავთ, თავისი დავის საფუძვლიანობის დასამტკიცებლად მიჯნაძორის მონასტრის წარმომადგენლებმა მთლიანად წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთები — სიგლები წარმოადგინეს.

ასევე მოიქცნენ ოპიზის მონასტრის წარმომადგენლებიც: „და მოიღეს ოპიზართა დაწერილი გურამ მამფლისაი, რომლითა მას ტყესა და ზღვარსა მიჯნაძორელთა ერჩოდეს“⁸⁹.

მაშასადამე ოპიზის მონასტრის წარმომადგენლებიც თავიანთი უფლების საფუძვლიანობას წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთით ამტკიცებენ. ამავე დროს, როგორც სიგელშია ნათქვამი „მიჯ-

⁸⁷ Лебединский, Судостроительство и судопроизводство гражданское и уголовное у древних евреев, т. I, Баку, стр. 44 — 45.

⁸⁸ საქართველოს სიძველენი, ტ. II, ვ. თაყაიშვილის რედ., ტფილისი, 1909, გვ. 2.

⁸⁹ იქვე, გვ. 2.

ნამძროისა სიგელთა შინა გუარამ მამფლისა დაწერილი. რომელ
ოპიზართათუის დაუწერია, არა ქსენებულ იყო არცა დამტკიცებულ
ლად და არცა გარდაგდებულად“...

საქმის გადასაწყვეტად შეიკრიბა სასამართლო. ამასთან დაკავ-
შირებით სიგელში ბაგრატ IV-ის სახელით ნათქვამია: „შევკრიბენ
კარსა დარბაზისა ჩუენისასა მღღელთ-მოძღუარნი. ერისთავთ ერის-
თავნი, ერისთავნი და ყოველთა ქვეთა ზემოთა და ქუემოთა აზნა-
ურნი, მ ე ც ნ ი ე რ ნ ი საბჭოთა საქმეთანი“⁶⁰.

მხარეების მიერ წარმოდგენილი დამამტკიცებელი საბუთების
რაობა და საფუძვლიანობა რომ უფრო სწორად გაერკვიათ მოიწვიეს
„მეცნიერნი საბჭოთა საქმეთანი“ — სამართლისმცოდნენი. აგრეთ-
ვე „მღღელთ-მოძღუარნი, ერისთავთ ერისთავნი, ერისთავნი და ყო-
ველთა ქვეთა ზემოთა და ქუემოთა აზნაურნი“.

სასამართლო პროცესზე წაკითხული იქნა ორივე მხარის „და-
წერილნი“ და მოისმინეს „რომელი სიტყვის გეზაი იყო მათ შორის“.
წერილობითი დოკუმენტების წაკითხვა-შემოწმებისა და მხარეთა
„სიტყვის გეზის“ შემდეგ სასამართლომ გამოიტანა გადაწყვეტილე-
ბა.

გადაწყვეტილებაში ნათქვამია: „და სამართლად ესე გავიგონეთ,
რომ ქელნი ამათნი (მიჯნამძროელთა) მრავალნი და მტკიცენი იყუ-
ნეს, და ჩუენგან მათი გატეხაი არა ჯერ იყო. და სულსა მათ პირ-
ველთა მეფეთასა არა დავამძიმებდით. და თუმცა ოპიზარნი უნუგე-
შინისცემოდ გაგუეშნეს. იგინი შეწუხდებოდეს. და ესე ჩუენ ბრა-
ლად შევინახეთ. და აწ სალოცველად მეფობისა ჩემისა და შვილისა
ჩემისა გიორგი კურაპალატისა და სალოცველად სულსა მათ პირ-
ველთა მეფეთა ესრეთ განვაგე და დავამტკიცე საქმე მათი: ტყენი
და ზღვარნი ამათნი, ვითა მათ პირველთა მეფეთა დაწერილთა სი-
გელთა შიგან უწერიან. ნიშნით ზღვარნი: სამხრით სამწყურისა წყალი,
ვითა შავშეთისა წყალსა ჩაერთვის და ტიხარის კლდე და ქედ-ქედი
ვითა წავალს; დასავლით ეყუანთა ქედი და ჩრდილოით დიდუბისა
ხერთვისა და საქათმის კირი, ვითა ქედ-ქედი წავალს. დიდი ქედი
ერთ კარი. ასე ზღვარნი მტკიცენი არიან მიჯნამძროელთა ზედა. და
ქედს ამერიით არაი უც საქმე და სასარჩლოი ოპიზართა სალესველ-
თა სათიბისაგან კიდე“⁶¹.

⁶⁰ საქართველოს სიძველენი, ტ. II, ვ. თაყაიშვილის რედ., ტფილისი, 1909,
გვ. 2.

⁶¹ იქვე, გვ. 4.

როგორც სასამართლოს გადაწყვეტილებიდან ჩანს, უმთავრესი და უპირატესი ძალის მქონე დამამტკიცებელ საბუთად წერილობითი მტკიცებულებანი იქნა აღიარებული. ბაგრატ IV-ის სიგელის ვიდან ბოლომდე წითელი ზოლივით გასდევს აზრი სამიწათმფლობელო დავათა საკითხებზე უმთავრეს მტკიცებულებად წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების აღიარების შესახებ.

მართო ის ფაქტი, რომ ბაგრატის სიგელის მიხედვით წერილობით დამამტკიცებელ საბუთებს ასე დიდი მნიშვნელობა აქვთ მიკუთვნებული დამტკიცებითი პროცესის სისტემაში, მიუთითებს არსებული სამართლის სისტემის მაღალკულტურულობასა და განვითარებულობაზე. ხსენებული დოკუმენტის მიხედვით ქართული საპროცესო სამართლის დონე რომაული სამართლის დიდი მემკვიდრის — ბიზანტიურის იურიდიული ტექნიკისა და აზროვნების საფუძველზე დგას.

როდესაც ერთი და იგივე მიწათმფლობელობის საგნის შესახებ ორი სხვადასხვა შინაარსის წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთი აღმოჩნდა, რომელთაგან ერთ-ერთი სადავო მიწათმფლობელობას ოპიზის მონასტრის სასარგებლოდ სწყვეტდა, ხოლო მეორე კი მიწნაძორის მონასტრის მიმართ ადასტურებდა ანალოგიურ უფლებას, სასამართლო რთული იურიდიული კოლიზიის წინაშე დადგა. წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთებიდან რომელ მათგანს უნდა მიანიჭებოდა უპირატესობა?

დამამტკიცებელი საბუთის შეფასება და მათ შორის წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთის შეფასება მისი შემოწმების შედეგს წარმოადგენს და მდგომარეობს იმ ფაქტის კვშიარტების თუ სიყალბის დადგენაში, რომელიც ხსენებული საბუთით ირკვევა.

ფეოდალიზმის დროს, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა თავისებურების წყალობით, მეფის მიერ რომელიმე ფიზიკური თუ იურიდიული პირისათვის ნაბოძები მიწათმფლობელობა ანალი, შემდგომი მეფის მხრით ხელახლა დამტკიცებას ანუ განახლებას მოითხოვს. ამ მხრივ მიწნაძორელთა მონასტრის მდგომარეობა უკეთესი იყო ოპიზარელებთან შედარებით. მიწნაძორელთა მონასტრის სიგელი დამტკიცებული იყო თანმიმდევრობით გურგენ ერისთავთა ერისთავის, გურგენ მეფეთა მეფის, ბაგრატ კუროპალატისა და გიორგი მეფის მიერ, „რომლითაც იგი ტყენი და ზღვარნი მიწნაძორისათვის დაემტკიცენს“. ამიტომაც „კელნი ამათნი მრავალნი და მტკიცენი

იყუნეს“. ცხადია, რომ მიჯნაძორიელთა მონასტრის სიგელს
 ნით გათვალისწინებულ მოთხოვნებებს აკმაყოფილებდა
 ოპიზის მონასტერმა კი სასამართლოში წარმოადგინა მხოლოდ
 „გუარამ მამფლისა დაწერილი“, რომელიც შემდგომ დამტკიცებული
 არ ყოფილა.

გუარამ მამფალი (883) ძლიერი ერისთავი იყო. მას დაუპყრია
 ქაეახეთი, ტაშირი, აბოცი, არტაანი და სხვა. იგი ცნობილი იყო რო-
 გორც ეკლესია-მონასტრების მშენებელი“. გუარამი სიკვდილის წინ
 ბერად შედგა. „მატიანე ქართლისაჲ“-ს ცნობით გუარამ მამფალი
 „დამარხეს ოპიზას მეორედ მისგან აღშენებულსა“. როგორც ჩანს,
 გუარამ მამფალი ოპიზის მონასტრის დიდი მფარველი და შემწე
 იყო და მან ხსენებულ მონასტერს ოპიზის სიგელში მოხსენებული
 და შემდგომ დავის საგნად ქცეული ადგილები უწყალობა. გუარამი
 გარდაიცვალა 883 წელს და ამის შემდეგ ოპიზის მონასტერს წყა-
 ლობის სიგლის განახლება ვერ მოუხერხებია. მიჯნაძორის მონასტ-
 რის სიგელში კი დაწყებული გურგენ ერისთავთ-ერისთავისგან
 (941) ბაგრატ IV-მდე ყველა მეფის მიერ იყო დამტკიცებული სადა-
 ვო ადგილი, როგორც ხსენებული საფანის მფლობელობა. ამავე
 დროს ოპიზარელთა წინააღმდეგ ლაპარაკობდა ის გარემოებაც, რომ
 „ამათ მიჯნაძორისა სიგელთა შინა გუარამ მამფლისა დაწერილი,
 რომელ ოპიზართათუის დაუწერია, არა ქსენებულ იყო არცა
 დამტკიცებულად და არცა გარდაგდებულად“.

წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების ისეთი დიდძალი მ-
 ნელობა პროცესში, რაც ოპიზის სიგელში მოჩანს დასავლეთ ევრო-
 პასა და რუსეთში გაკლებით უფრო გვიან, გვიანფეოდალურ ეპო-
 ჟაში მტკიცდება.

ახლა დავებრუნდეთ ისევ საკითხს მოწმეთა ჩვენების შესახებ.
 მოწმეთა ჩვენებას, როგორც დამამტკიცებელ საბუთს, დიდ
 მნიშვნელობას ანიჭებდა ქართული სამართალი. მაგრამ „მოწმეთა
 ჩვენების დამაჭერებლობა მაშინდელი შეხედულებით იმ შემთხვევა-
 ში ხდებოდა ურყევი, როდესაც რამდენიმე პირი ფიცით ერთსა და

82 იხ. სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა, თბ., 1949, გვ. 79, ე. თაყაიშვილ-ს
 გამოც.

იყო ისეთ დიდ პატივში, როგორც მას უფრო ჩამორჩენილ ქვეყნებში ჰქონდა ადგილი თუნდაც ხსენებულ ეპოქაში. მხითარ წიქრიძის თქმით, რომ ჩვეულებად შემოვიდა უმართლო და შეუსაბამო ჩანს, ბოკაჩიოს ჩაპელეტოს თავისი კავკასიური წინაპრებიც ჰყოლიათ. ფიცის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის, ძალა ხალხის რელიგიური განწყობილების პირდაპირ-პროპორციულია. ეს რელიგიური განწყობილება კი მაშინ შერყეული იყო და ფიცს არც შეიძლებოდა უპირობო დამამტკიცებელი საბუთის ძალა ექონიდა. ამავდროს, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ზოგიერთი პროფესიის ხალხს მოწმედ გამოსვლაც არ შეეძლო, როგორც ეს მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებში იყო.

მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებში ზოგიერთი პროფესიის ხალხს მოწმის უფლება უნარიანობა არ გააჩნდა. მაგალითად, ფეიქარს არ გააჩნდა უფლება სასამართლოში მოწმედ გამოსულიყო, ვინაიდან მისი ჩვენება არანამდვილად ითვლებოდა.

ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა შუა საუკუნეების სირიული ლიტერატურის კლასიკოსის გრიგოლ იოანე აბულ-ფარაჟ ბარბრების (1226—1286) ერთი გესლიანი ანეგდოტი — „უმწიკვლო მოწმე“. ერთი ფეიქარი მიდის მოსამართლესთან და ეკითხება: თუ ისე მოხდება, რომ ადამიანებს ჩემი მოწმეობა დასჭირდებათ და ისინი მთხოვენ მე, რომ სასამართლოში რომელიმე ფაქტი დავუდასტურო, მიიღებთ თუ არა ჩემს ჩვენებას? მოსამართლემ მას უპასუხა:

— დიახ, მივიღებ, მაგრამ თქვენს ჩვენებას თან უნდა ახლდებ სამი უმწიკვლო მოწმის ჩვენება.

მაშინ ფეიქარმა უპასუხა მოსამართლეს:

— მაშ მე წინდაწინ უნდა შევეუთანებდე უმწიკვლო მოწმეებს ბათი ჩვენების შესახებ და შემდეგ გამოვცხადდე სასამართლოში⁶⁶.

მხითარ გომის მიხედვით მოწმე უნდა ყოფილიყო ასაკით 25 წლის. ეს იყო ის ასაკი, რომელიც საკმარისია მღვდლად კურთხევისათვის. ადამიანს აქვს ქმედუნარიანობა 14 წლისამ აწარმოოს სავაჭრო საქმეები, მაგრამ სასამართლოში მოწმედ გამოსვლისათვის მხითარ გომის 25 წლის ასაკს მოითხოვს. თუ ისე მოხდებოდა, რომ ერთ-ერთი მოწმე სრულწლოვანი, ე. ი. 25 წლისა იყო, ხოლო მეორე — არა, მაშინ ეს უკანასკნელი მოწმედ დაიშვებოდა მხოლოდ სრულწლო-

⁶⁶ Абдуль Фарадж, Книга занимательных историй, М.-Л., 1957, 83. 150 — 151.

კანთან ერთად. კანონმდებლის აზრით მცირეწლოვანი მხოლოდ მკ. შინ იძლევა ჭეშმარიტ ჩვენებას, როდესაც იგი მოხუცების გამოცხადების მოწმედ. ორი ახალგაზრდა (ყრმა) დაიშვებოდა მოწმედ იმ შემთხვევაში, თუ მათთან ერთად ჩვენებას იძლეოდა მესამე მოხუცი (შესავალი, თავი VII).

მზითარ გოშის მიხედვით უნდა გავარჩიოთ ერთმანეთისაგან ორი სხვადასხვა სახის მოწმე: ერთი — რომელსაც თითონ აქვს ნანახი ფაქტი და მეორე, რომელსაც გაუგონია ამის შესახებ და გაგონილის მიხედვით იძლევა ჩვენებას. კანონმდებელი მოითხოვს, რომ მოწმემ ნანახი და გაგონილი კარგად შეამოწმოს. მსუბუქად არ მოეცილოს ჩვენების მიცემას. მოსამართლეს კი ვვალება მოწმეთა ჩვენების შემოწმება (შესავალი, თავი VII).

მოწმეს და თანამოფიცართ წარმოშობის თვალსაზრისით შესაძლოა საერთო ნიშნები გააჩნდეთ. მაგრამ ისინი სულ სხვადასხვანი არიან. ადრეფეოდალურ დასავლეთ ევროპაში ფიცი იყო, როგორც ამას ფიუსტელ დე კულანჟი ამბობს. ჭეშმარიტების გამოვლენის სახეობით საშუალება. ჯერ კიდევ რიპუარების სამართლის წიგნი ანსხეალებდა მოწმესა და თანამოფიცარს. თუ ვინმე საკუთრების შესახებ დაობდა და მოწმეების მეშვეობით არ შეეძლო თავისი უფლების დამტკიცება, მას შეეძლო მოეთხოვა თავისი ქონება ფიცის მეშვეობით 6 თანამოფიცართან ერთად (LX, 1). მოწმეთა ჩვენებას სასამართლოში ისმენდნენ, მაგრამ არაავითარი ცნობები არ არის, რომ თანამოფიცარნი სასამართლოში იფიცავდნენ.

სწორად შენიშნავს ფიუსტელ დე-კულანჟი, რომ ფიცი არ იყო სასამართლო აქტი ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით, რომ იგი უფრო რელიგიური აქტი იყო, რომელიც მართლმსაჯულებაში ჭეშმარიტების დადგენის საშუალებად იყო მიღებული და რომელიც კანონის მეშვეობით განაპირობებდა მხარის გამართლებასა და გამტკიცებას⁶⁶. თანამოფიცართა ინსტიტუტი მკვლევარებს ერთი შესვლით, სპეციალურად გერმანული სამართალწარმოებისათვის დამახასიათებლად მიაჩნდათ. „მაგრამ ეს ჩვეულება არაფერში არ ცვლიდა არც ფიცის არსს და არც მის ხასიათს. ის მხოლოდ ამაგრებდა და აძლიერებდა ფიცს იმისათვის, რომ დაედასტურებინა მისი სამართლიანობა“. ბრალდებული იმდენად იყო დაინტერესებული საქმით,

⁶⁶ Фюстель-де-Куланж, История общественного строя древней Франции, т. III, Спб., 1907, гл. 543.

რომ შეიძლებოდა იგი ცდუნებას დამორჩილებოდა და ღმერთი ტყუილად დაეფიცა. ამიტომაც კანონმდებელი და მოსამართლე ნულოვანი მოითხოვდნენ, რომ მოფიცვის გვერდით მდგარიყვნენ სხვა მოწმეები (თანამოფიცარნი), რომელნიც მასთან ერთად გაიზიარებდნენ შიშს და განსაცდელს ღმერთებისა და წმიდანების წინაშე⁶⁷.

ძველ სასამართლო პროცესში (მაგ. რომში იმპერატორების ეპოქაში, ადრეფეოდალურ საზოგადოებაში, ბარბაროსთა სახელმწიფოში, ნახევრადპატრიარქალურ და ნახევრადფეოდალურ ქვეყნებში და სხ.) დამნაშავეზე და დამამტკიცებელ საბუთებზე სულ სხვანაირი შეხედულება ბატონობდა ვიდრე ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში. მაშინ სასამართლოს მსჯელობის საგანი იყო არა ადამიანის ცალკეული მოქმედება, რომელიც საზოგადოებისათვის საშიში დანაშაულებრივი აქცია იყო, არამედ მისი (ბრალდებულის) მთელი პიროვნება საერთოდ აღებული და პირის მიერ დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენა მხოლოდ საბაზი იყო ამისათვის. ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში კი სასამართლო გამოკვლევის საგანია ცალკეული ფაქტი სამართალში მიცემულის ცხოვრებიდან; მისი პიროვნება კი მსჯელობის საგანია მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც იგი დანაშაულებრივ ფაქტშია გამოვლენილი. შეიძლება ამით აიხსნას ის გარემოება, რომ რომში იმპერიის წინაპერიოდში, მისი წმინდა საბრალდებო პროცესით, საქმე გვაქვს დამამტკიცებელ საბუთთა წარმოდგენის საკითხში სრულ თავისუფლებასთან და შეიძლება ითქვას, თვითნებობასთანაც. დამამტკიცებელ საბუთებად სასამართლოში იხილავდნენ ისეთ ფაქტებს, რომელთაც არავითარი კავშირი არ ჰქონდათ ბრალდების საგანთან⁶⁸. ასეთ სამართლებრივ საწყისებთანაა დაკავშირებული თანამოფიცართა ინსტიტუტის არსებობა. როგორც ი. გრიმი წერდა: „Eideshelfer schwuren nicht, das eine that wahr sei, sondern das der, dem sie halfen, einen echten Eid ablege“⁶⁹.

ფიცით დამხმარე (თანამოფიცარი) იმაზე კი არ ფიცულობს, ჩამდვილად ჰქონდა თუ არა ადგილი სასამართლოსათვის საინტერესო

⁶⁷ Фюстель де-Куланж, История общественного строя древней Франции, т. III, Спб., 1907, гл. 560—562.

⁶⁸ С. И. Викторский, Русский уголовный процесс. М., 1912, стр. 54.

⁶⁹ I. Grimm, Deutsche Rechtsalterthumer, Band 2, Berlin, 1956, гл. 541.

ფაქტს (მოქმედებას) ადგილი, არამედ იმაზე, რომ მოფიცარის მხრით ფიცი საწაღა და ნამდვილია.

ორთაბრძოლა, ორდალები, ფიცი და თანამოფიცარნი, — ასეთი იყო ამ მტკიცებულებათა სახეები, რომელთაც ძველ სასამართლო პროცესში იყენებდნენ ჭეშმარიტების დასადგენად. როგორც სამართლიანად შენიშნა მაქსიმ კოვალევსკიმ არცერთი მათგანი არ შეიძლება ჩაითვალოს დამამტკიცებელ საბუთად ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით. დამამტკიცებელ საბუთს ჩვენ ვეძახით ყველაფერ იმას, რაც თავისთავად ამტკიცებს ან უარყოფს ცნობილ ფაქტს. როდესაც, მაგალითად, სასამართლოში წარმოადგენენ ხელწერილს სესხის შესახებ, ეს უკანასკნელი თავისთავად ფულის გასესხების ფაქტს ადასტურებს. ან როცა თვითმხილველი მოწმეები ადასტურებენ, რომ ესა და ეს პირი ბუნებრივი სიკვდილით გარდაიცვალა და მისთვის არავის რა მოუსპია სიცოცხლე ძალადობის გზით, ეს ჩვენება თავისთავად ადასტურებს მკვლელობის ფაქტის უარყოფას. შეიძლება დავეთანხმოთ მაქსიმ კოვალევსკის იმაში, რომ არავითარი ამისი მსგავსი არ შეიძლება ითქვას არც ორთაბრძოლაზე, არც ფიცზე, არც ცეცხლით, რკინით, წყლით და შხამით გამოცდაზე.

თანდათან, საზოგადოებისა და სახელმწიფოს კულტურულ პროგრესთან ერთად, სამართლის სისტემაც განიცდის ცვლილებას. იცვლება შეხედულება ცალკეული დამამტკიცებელი საბუთების შესახებ. შემოდის ახალი დამამტკიცებელი საბუთები. მოწმის ჩვენება და წერილობითი მტკიცებულებანი იკავებენ გარკვეულ და მტკიცე პოზიციებს დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემაში და დასასრულ მტკიცებულებათა სისტემაში იკავებენ გაბატონებულ მდგომარეობას.

მოწმეს და თანამოფიცარს⁷⁰ ფეოდალური სამართალწარმოების სინამდვილეში მნიშვნელოვანი როლი ჰქონდა დათმობილი. რამდენ-

70 განსაკუთრებით საინტერესოა ის გარემოება, რომ „ვისრამიანის“ ავტორი მოწმესა და მოფიცარს სრულიად გარკვევით ანსხვავებს ერთიმეორისაგან. ეს გარემოება დღემდე არ ყოფილა შემჩნეული ქართული სამართლის ისტორიის მკვლევარების მიერ. ეს მით უფრო აღნიშვნის ღირსია, რომ გვიანი შუასაუკუნეების რიგ ქართულ დოკუმენტებსა და სამართლებრივ ძეგლებში ხშირად არაა განსხვავებული ერთიმეორისაგან მოწმე და მოფიცარი. როგორც ჩანს, დაქვეითებისა და დაჩიხულობის ეპოქაში დაეცა სამართლებრივი კულტურაც.

ნადაც განვითარება ბურჟუაზიული წარმოებრივი ურთიერთობისკენ მიდიოდა, იმდენად წინა პლანზე გამოდიოდა მოწმის ჩვენება და უკან იხვედა თანამოფიცართა ინსტიტუტი.

მცირე მნიშვნელობის საქმეებში საკმარისი იყო ბრალდებულის (მოპასუხე) ან ბრალმდებლის (მოსარჩლე) მხოლოდითი ფიცი. ყველა მნიშვნელოვან საქმეში კი ფიცს მაშინ ეძლეოდა დამამტკიცებელი საბუთის ძალა, როდესაც იგი თანამოფიცართა განსაზღვრული რიცხვის ფიცით იქნებოდა განმტკიცებული. თანამოფიცარნი, როგორც წესი, მოფიცარის ნათესავეები იყვნენ. ისინი გვევლინებიან ბრალდებულის კეთილი სახელის, მისი პატიოსნების დამადასტურებლად.

შეიძლება მართალი იყოს მ. კოვალევსკი იმაში, რომ მიწმეთა ჩვენებას სასამართლო უშვებდა უძველესი ეპოქებიდან. მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა შათ მხარეების ნათესავეები იძლეოდნენ. რაც ძველმა პროცესმა არ იცის. ესაა ის, რომ არ მიიღებოდა გარეშე პირების მოწმობა, რომელნიც არც ბრალდებულთან და არც

ჩვენ პირველყოვლისა იმაზე გავამახვილებთ ყურადღებას, რომ „ვისრამიანის“ ავტორის ეპოქის ქართული ენა სრული სიუხადით ანსხვავებს ერთი მეორისაგან მოწმესა და მოფიცარს. რამინის ერთ-ერთ წერილში ვისისადმი, ნათქვამია:

„ჩემისა საქმისა მოწამე ჩემნი ღაწუნია ყუითელნი. თუ მალირსო და გამიკითხო, ვეჭუ, რომელ შეგაჯერო, რაცა კირი მჭირებია. მოწამად ღაწუნი მეუოფიან და მოფიცრად ცრემლიანი თუალნი, ოქროითა შეღებულნი ჩემნი მოწამენი და სისხლითა დასურილნი ჩემნი მოფიცარნი. რა კიჟუნენ მოფიცარნი და მოწამენი. მაშინ დაიჯერებ ჩემსა მოქსენებულსა, ჩემვან მართლისაგან კიდე არა ითქუმის და სიმრუდითა გაწბილებული აროდეს დაერჩები“ („ვისრამიანი“, ტფ., 1938, გვ. 246).

ყოველ შემთხვევაში, „ვისრამიანის“ მოტიანილი ტექსტიდან ჩანს, რომ მისი ავტორისათვის (და ალბათ მისი ეპოქის ადამიანებისათვისაც) სავსებით ცხადი იყო, რომ მოწმე („მოწამე“) და მოფიცარი (თანამოფიცარი) პროცესუალური ურთიერთობის ერთიმეორისაგან განსხვავებული სუბიექტები იყვნენ.

რამინი არწმუნებს თავის სატრფოს — ვისის ერთგულებაში. იმის დასამტკიცებლად, რომ იგი (რამინი) ვისის ერთგულია და მასზე ბევრს ფიქრობს, მისი ყოველი ღაწუნი და ცრემლიანი თუალები გამოდგებიან. ვაჟი თავის უსტარში მიმართავს შედარებას და ამბობს, რომ მოწმეებად „ღაწუნი მეუოფიან“ და „მოფიცრად ცრემლიანი თუალნი“-ო. იქვე აღმოსავლური მგრძნობელობით „ოქროითა შეღებულნი“ — მოწმეებზე და „სისხლით დასურილნი“ — მოფიცარებზეა საუბარა.

ბრალდებელთან ნათესაური კავშირით არ იყვნენ ბუღნი⁷¹.

ფეოდალურ საზოგადოებაში არსებობდა გავრცელებული ჩვეულება, რომ ნათესაებს უნდა მიეცილებინათ ბრალდებული სასამართლომდე. ასეთი ჩვეულება ხელს უშლიდა სამსჯავრო სხდომის ნორმალურად ჩატარებას. მრავალრიცხოვანი ნათესაები მიდიოდნენ სასამართლოს სხდომაზე შეიარაღებულნი და ცდილობდნენ გავლენა მოეხდინათ მოსამართლეებზე. ამიტომაც ფეოდალური კანონმდებლობანი ცდილობდნენ არამარტო აეკრძალათ სასამართლოს სხდომაზე დამსწრე ნათესაებისათვის იარაღით გამოცხადება, არამედ აგრეთვე მკაცრად შეეზღუდათ მათი რიცხვიც. შვაბიის სარკის დადგენილებით სასამართლოში გამოცხადებული მხარის ნათესაების რიცხვი 30-ს არ უნდა აღემატებოდეს.

მ. კოვალევსკი ფიქრობს, რომ თანამოფიცართა ინსტიტუტი სწორედ ამ ჩვეულებიდან არის წარმოშობილი?⁷².

მაგრამ, XVIII საუკუნემდე თანამოფიცართა ინსტიტუტმა საქართველოში განვითარების გრძელი გზა განვლო და მან დაჰკარგა თავისი პირველყოფილი სახის მრავალი ნიშანი. XVIII საუკუნეში საქართველოში ნათესავის ფიცსა და მოწმობას უფრო ნაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა, ვიდრე გარეშესას.

ჩვენამდე მოღწეულია 1780 წლით დათარიღებული განჩინების წიგნი ვოსტაშაბიშვილების და ყაფლანიშვილების დავის თაობაზე, სადაც ვკითხულობთ: „ესენი ასე ფიცით მოწმობდნენ, მაგრამ, რადგანაც ბიძაშვილები იყვნენ დ ძ ს ჰ ს ლ ი ს კ ა ც ნ ი, ა მ ა თ ი ს მ ო წ მ ო ბ ი თ ს ა მ ა რ თ ა ლ ი ვ ე რ გ უ ლ ს ა ვ ს ე ი ქ ნ ე ბ ო დ ა და ეს სამართალი მივეციით: ერასტი ვოსტაშაბიშვილმა სამი საყაფლანიშვილო აზნაური შეუგდოს, ზაალმა და ზურაბმა სამში ერთი იშოონ და ასე შეჰფიცონ“⁷³.

ძველი დროის ზოგიერთი გერმანული და სლავური სამართალი, როგორც ამაზე მკვლევარებმა მიუთითეს, არ იცნობდნენ ისეთ დამამტკიცებელ საბუთებს, როგორიც იყო წერილობითი საბუთი და

⁷¹ М. Ковалевский, Современный обычай и древний закон, т. II. М., 1886, стр. 5.

⁷² იქვე, სტ. 339.

⁷³ საქართველოს სიძველენი, ტ. I, წ. I, 1920, ტფილისი, გვ. 148.

მოწმის ჩვენება. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ის ფაქტი, რომ აგობარო, IX საუკუნის იურისტი ბურგუნდიელების მიმართ აღმართული მტკიცებდა, რომ მათში დამნაშავე იმ შემთხვევაშიაც კი, თუ გამოჩენილია მოქმედების ადგილი ბაზარი იყო, არ შეიძლებოდა მოწმეთა ჩვენების მეშვეობით ყოფილიყო მხილებული და მას სრულა შესაძლებლობა ჰქონდა ცრუ-ფიცით გაემართლებინა თავი⁷⁴.

რიგი სამართლის ძეგლები, მაგ. პოლოცის სტატუტი (XIII ს.) არ იცნობს მოწმის ცნებას თანამედროვე მნიშვნელობით.

ანტიურობისა და შუასაუკუნეებისათვის საუკეთესო ნიმუში კანონმდებლობისა, რომის სამართალი, იცნობდა დამამტკიცებელ საბუთთა განვითარებულ სისტემას. აქ მოწმის ჩვენებას მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა მტკიცებულებათა შორის. ფიცი და წერილობითი საბუთები, მოწმეთა ჩვენება, საშხილები (indicia) და პრეტურფიციები, ასეთი იყო დამამტკიცებელი საბუთები ძველ რომში. მოწმეთა მინიმუმი კანონით 2 კაცით იყო განსაზღვრული, ხოლო მაქსიმუმი — 120-ით.

მოწმედ არ შეიძლებოდა ყოფილიყვნენ სასამართლოს მიერ მსჯავრდადებულნი, ბრალდებულნი დანაშაულის ჩადენაში, ლიბერტინები მათი პატრონების წინააღმდეგ, დაღმავალი ხაზის ნათესაეები აღმავალთა წინააღმდეგ და სხ.⁷⁵

მოწმეები, რომელთა ჩვენებასაც ეკვით უცქეროდნენ, შეიძლება ყოფილიყვნენ მცირეწლოვანი, ბრალდებულის მეგობრები და მტრები; პირები რომელთა შესახებ არსებობდა გულეება, რომ ისინი პროცესის მხარეთა მიერ მოსყიდულნი არიან ან მისი ასე თუ ისე დამთავრებით მატერიალურად დაინტერესებულნი, ფიცის გამტეხნი, მუბუჭი ყოფაქცევის შედეგად პატივდაკარგულნი, ბერძნები და აზიელები.

ერთი სიტყვით საზოგადოებრივი ყოფა რომში ისეთი იყო, რომ მოწმეების როლი პროცესში მნიშვნელოვანი იყო.

დასავლეთ ევროპაში შუა საუკუნეების პირველ პერიოდში ძველი ცივილიზაცია და კულტურა დაეცა. გერმანული ტომები, რომელნიც გვაროვნული წყობილების ძლიერი ტრადიციებით იყვნენ

⁷⁴ М. Ковалевский, Современный обычай и древний закон, т. II, М., 1886, стр. 341.

⁷⁵ А. Н. Загурский, Принципы римского гражданского и уголовного судопроизводства, Харьков, 1874, стр. 359.

გავლენითილი, არ იყვნენ იმ მაღალი კულტურის ჩქარა ათვისებისათვის მომზადებულნი, რომელსაც ისინი ხედავდნენ დასავლეთში. წარმოიშვა ფეოდალური წყობილების ადრეფეოდალური — ადრეფეოდალური საზოგადოება, რომელიც თავის თავში გვაროვნულ-პატრიარქალური წყობილების რიგ ნიშნებს შეიცავდა. ეს საზოგადოება იცნობდა გვაროვნული წყობილების ძლიერ გამონაშთებს და პატრიარქალურ-ფეოდალური ურთიერთობის პირობებში ცხოვრობდა.

სწორედ ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ მოწმის ის მნიშვნელოვანი როლი, რასაც ადგილი ჰქონდა რომაულ სასამართლო პროცესში, უცნობი იყო ამ საზოგადოების სინამდვილეში. სწორედ ამიტომ გვაროვნული საზოგადოების ტრადიციების არსენალიდან აღებულ წესს, რომ უპირატესობა მოპასუხე-ბრალდებულის და მოსარჩლე-მომჩივანის ნათესავეებს ეკუთვნით პროცესში რაიმე ფაქტისა თუ მხარეთა კეთილი სახელის დადასტურებაში, დიდი გავლენა ჰქონდა.

«...Присяга могла быть весьма действительным способом раскрытия истины для людей, ожидающих от ложной клятвы проклятия всему роду, личных бедствий и нескончаемых лишений для предков. Становясь на ту же точку зрения, не трудно будет объяснить и причину, по которой древний процесс не придает никакого значения свидетельским показаниям, раз эти показания не даются лицами, связанными с обвиняемым кровным родством»⁷⁶.

ჯერ კიდევ ძალაში იყო რა გვაროვნული სოლიდარობისა და შურისძიების გრძნობები, ძნელი და თითქმის შეუძლებელიც იყო მოწმედ გამოსულიყო უცხო პირი სასამართლოში. ბრალდებულის გვარი ყოველ ასეთ მოწმეზე შურს იძიებდა. ნათესავის ფიცი დღევანდელი მოწმის ფუნქციას ასრულებდა ძველ სასამართლო პროცესში. ნებაყოფლობით სასამართლოში გამოცხადებულ მოწმეს ინდური კოდექსი ნარადა ჯამუმს უწოდებს და მის ჩვენებას მხედველობაში არ ღებულობს (V. 17). ეს თვალსაზრისი უთუოდ ძველი პატრიარქალურ-გვაროვნული წყობილების სინამდვილიდან მომდინარეობს.

⁷⁶ А. Н. Загурскйй, Принципы римского гражданского и уголовного судопроизводства, Харьков, 1874, гл. 359.

ცნობილია, თუ როგორ გაურბოდნენ დანაშაულებრივი ფაქტის
 ნამდვილი მოწმეები ჩვენების მიცემას XIX საუკუნეში ოსეთში.
 ასეთი ჩვენების მიცემა დიდ საფრთხესთან იყო დაკავშირებული.

არა მარტო ოსეთში, სადაც ძლიერი იყო პირველყოფილი მემკვიდრეობა,
 მური წყობილების ტრადიციები, არამედ საქართველოშიაც, განვი-
 თარებული ფეოდალიზმის ქვეყანაში, როგორც ამას განჩინების
 წიგნთა ანალიზი გვიჩვენებს, ისეთი გარეშე მოწმის შოვნა, რომელიც
 არცერთი მხარის ნათესავი არ იყო, საკმაოდ საძნელო რამაა.

დათუნაშვილი და ნავროზაშვილი წაჩხუბებულან „მერმე ხელ-
 დახელ შეყრილიყვენ და ერთმანეთისათვის უიარაღოდ ხელით
 ეცათ. მას უკან დაეშველებინათ, მაგრამ სამსა-ოთხს დღეს უკან
 დათუნაშვილი შიო მამკვდარიყო“. საქმე თითონ ვახტანგ VI გაარ-
 ხია. მიუხედავად იმისა, რომ ნავროზაშვილი და დათუნაშვილი გააშ-
 ველეს სხვებმა, სასამართლოსათვის საინტერესო ზოგიერთი ფაქტის
 შესახებ მოწმის შოვნა გაკირდა. ნავროზაშვილი აშოროს იძახ-
 და, ჩემის ნაკრაულობით არ მომკვდარა დათუნაშვილიო.

განჩინების წიგნში ნათქვამია: „რადგან აშორო ითხოვა, ამის-
 თანას გაურჩეველსა და მართლის შეუტყობრს საქმეზედ ფიცი
 მართებული იყოო. მაგრამ ფიცი ამისთვის აღარ მივეციო, რომ
 საეჭვოდ ამბობდნენ და თუ ველარ დაეფიცა, უფრო გაუძნელდებ-
 ბოდა საქმე“⁷⁷.

მოწმესა და წერილობით დამამტკიცებელ საბუთებს ქართული
 სამართალი, როგორც განვითარებული ფეოდალური საზოგადოების
 სამართალი, IX—XIV საუკუნეებში, როდესაც ქართული სახელმ-
 წიფოებრიობა ძლიერი იყო და პროგრესული განვითარების გზით
 მიდიოდა, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა.

შემეცირდა, მაგრამ მათი მნიშვნელობა არ დაკარგულა XV—
 XVIII საუკუნეებშიაც.

1751 წლის ერთი განჩინებით კახა სავანელი რამინიშვილს მსა-
 ხურის მოკვლას აბრალებდა. თავის გასამართლებლად სასამართლომ
 რამინიშვილს 20 „მოწმე“ თანამოფიცარის გამოყვანა დაუნიშნა.

„ოცდა-ათის გლეხის კაცით ჩხეიდის ყმით წადგეს რამინისშვი-
 ლი და ასე შეფიცოს კახა სავანელს“... ნათქვამია განჩინების წიგ-
 ნში⁷⁸.

77 საქართველოს სიძველენი, ტ. III, საბ. № 438.
 78 იქვე, საბ. № 503.

ხსენებული განჩინების საფუძველი ვახტანგის სამართლის წიგნის 41-ე მუხლი არ უნდა იყოს. იქ ნათქვამია: „გლეხის სისხლის შეწამებაზე სამოცი მაფიცარი შევარდების და ოცდაათი შეწამე იშოვნოს ასეთი, როგორც ზემოთ დაგვიწერია, და ოცდაათი სხვა მიიყოლოს, ისრე იფიცოს“.

თუ დავუშვებთ, რომ რამინიშვილის მსახური სასამართლომ გლეხის კატეგორიაში აიყვანა შესაფასებლად, მაინც 60 თანამოფიცარი უნდა დაეწესებინა მას ბრალდებულისათვის თავის გასამართლებლად.

ისე კი საერთოდ ვახტანგის სამართლის წიგნი მსახურის სისხლს გლეხისაზე ორჯერ უფრო მეტად აფასებდა. ვახტანგის სამართლის 32-ე მუხლი მსახურის სისხლს ოცდაათზე თუმნად აფასებს, ხოლო გლეხისას — 12 თუმნად. აქედან მსახურის მკვლელობაში ბრალდებულს თავის გასამართლებლად თანამოფიცარ გლეხთა უფრო მეტი რაოდენობა უნდა გამოეყვანა, ვიდრე გლეხის მკვლელობაში ექვმიტანილოს. მართალია, ვახტანგის სამართლის წიგნი მსახურის მკვლელობასთან დაკავშირებით ბრალდებულის მხრით თანამოფიცართა რიცხვის დანაწესს არ იძლევა, მაგრამ იმ ზოგადი პრინციპების მიხედვით, რომლითაც კანონმდებელი ხელმძღვანელობდა, იგი ზემოთხსენებულის თანახმად უნდა მოქცეულიყო. ჩვენ გვგონია, რომ ზემოთ მოტანილი განჩინების შეუთავსებლობის მიზეზი ვახტანგის სამართლის დანაწესთან იმაში უნდა მდგომარეობდეს, რომ სასამართლო პრაქტიკას კორექტივი შექონდა კოდიქსით გათვალისწინებულ ნორმებში.

ფიცი დამამტკიცებელ საბუთად ითვლებოდა როგორც სამოქალაქო სამართლის, ისე სისხლის სამართლის საქმეებზე. ამავე დროს იყო შემთხვევები, რომ სხვადასხვა გარემოებათა მიხედვით შანთი, პდულარე და ფიცი ერთმანეთს ენაცვლებოდნენ. ისეთ დიდ დანაშაულში როგორც მკვლელობაა, ექვმიტანილ პირს ზოგჯერ ფიცითაც უწევდა თავის მართლება.

ვახტანგის სამართლის წიგნის 37-ე მუხლი ამბობს: „თუ მკვლეელი არა ჩნდეს და ერთს კაცს მთხრობელით თუ ცილით შესწამონ, უნდა მოსამართლემ შემოიკითხოს, თუ რას გზით სწამობენ და რა არის მიზეზი, როგორ უქნიათ, რაგვარათ მოუკლავთ, ესეები ათქმევინონ. და თუ ამგვარის გამოკითხვით და ძებნით შეამჩნიონ, როგორც გვითქვამს, ისე უნდა გადაიხადოს. თუ ამით ვერ გატეხონ და

დიდებულის კაცის სისხლის უმცროსს ცილით სწამობდეს, ანუ რომ იმ უფროსის კაცის ყმის ყადარი იყოს, ანუ მეფის აზნაური იყოს, იმაზედ ან მდულრით ან შანთით თავი იმართლოს. და თუ უმცროსი ამხანაგი იყოს და ან ტოლი, ფიცი დაადონ. მაგრამ ფიცი ისრე უნდა: თუ დიდებულთ იფიცოს, ოთხი შეუგდონ და იმისგან ორი იშოვნოს და ისრე იფიცოს; თუ შუას თავადით აფიცონ, ორმოცი შეუგდონ და ოცი იშოვნოს და მით იფიცოს; თუ უმცროსის თავადით აფიცონ, ას ოცი შეუგდონ და სამოცი შეგფიცოს. თუ ვერ იფიცოს, ზემორებრ სისხლი გარდუხადოს“.

ზემოთ მოტანილი მუხლი ჩვენთვის მრავალმხრივ არის საყურადღებო. კანონმდებლის აზრით, მკვლევლობაში ექვემდებარების მიმართ მოსამართლეს ევალება „შემოიციტხოს“, თუ რატომ და რა გზით „სწამობენ“ აღნიშნულ პიროვნებას დანაშაულის ჩადენას. რა არის მიზეზი მკვლევლობისა, „რავგვართ მოუკლავთ“ და „როგორ უქნიათ“. თუ მოსამართლის ამგვარი გამოძიებითი მუშაობილი საქმიანობის ნამდვილი გარემოება გაირკვევა, მაშინ დამნაშავე ჩვეულებრივი წესით ისჯება. მაგრამ თუ მოსამართლის გამოძიებითი საქმიანობა წარმატებით არ დაგვირგვინდება, მაშინ მკვლევლობაში ექვემდებარებულს თავი უნდა ემართლებინა შანთით, მდულრით ან ფიცით იმის მიხედვით, თუ ვინ იყო მოკლული. თუ მეფის აზნაურს დიდებულ კაცის სისხლს ედავებოდნენ, მაშინ ბრალდებულს მხოლოდ შანთით ან მდულრით შეეძლო თავის მართლება. ასევე წყდებოდა საკითხი იმ შემთხვევაში, თუ მკვლევლობაში ბრალდებული მოკლულის „ყმის ყადარი იყოს“.

აქედან ჩანს, რომ სისხლის სამართლის საქმეებში ფიცი არ იყო ისეთი დამამტკიცებელი საბუთი, რომლითაც თავის მართლების უფლება ყველა ბრალდებულს შეიძლებოდა ქონოდა.

თუ მოკლული ბრალდებულის „ტოლი“ ან „უმცროსი ამხანაგი“ იქნებოდა სოციალური მდგომარეობით, მაშინ შეიძლებოდა ფიცის გამოყენება თავის მართლების საშუალებად („და თუ ან უმცროსი ამხანაგი იყოს და ან ტოლი, ფიცი დაადონ...“).

შანთით და მდულრით თავის მართლება სოციალურად დაბალი ფენის ბრალდებულებისათვის იყო სავალდებულო იმ შემთხვევაში, თუ მათ თავისზე მაღალი წოდებრივი მდგომარეობის პირის მკვლელობა ბრალდებოდათ. ფიცით თავის მართლება კი წოდებრივად ტოლი და უმცროსი კატეგორიების პირთა მკვლელობაში ბრალდ-

ბისას შეიძლება. ფიცი პრივილეგიებულ დამამტკიცებელ საბუთის წარმოდგენდა მკვლელობის საქმეებში. მაღალეფიციებში პირთა წინაშე თავის მართლება ფიცით არ შეეძლო დასაბუთებას ბის ბრალდებულს.

მკვლელობაში ბრალდებულ პირს ფიცით თავის მართლებისას, თუ კი ასეთის უფლება მას კანონით გააჩნდა, უნდა წამოეყენებინა სამართლის წიგნის მიერ დადგენილი რიცხვი თანამოფიცართა. სასამართლო დაუსახელებდა ბრალდებულს ოთხ „დიდებულ“ პირს და აქედან თუ ორს იშოვნოდა და დაიფიცებდა მათთან ერთად. მაშინ გამართლებულად ჩაითვლებოდა. შუა-თავადით დაფიცებისას ე. ი. როცა თანამოფიცრად შუა-თავადები უნდა გამოსულიყვნენ, მაშინ სასამართლო ორმოც პირს დაუსახელებდა ბრალდებულს და ამ უკანასკნელს ოც მათგანთან ერთად უნდა დაეფიცა, რომ იგი მკვლელობაში არ იყო დამნაშავე. თუ ბრალდებული უმცროსი თავადებით თავის გამართლებას შეეცდებოდა, მაშინ სასამართლო ასოც დაუსახელებდა მას და აქედან სამოცი კაცი უნდა შეერჩია თანამოფიცრად ბრალდებულს. პირველყოვლისა ჩვენს ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ მკვლელობაში ბრალდებულს ვახტანგის სამართლის მიხედვით მხოლოდ „შეგდებული“ ე. ი. სასამართლოს მიერ დასახელებული თანამოფიცრებით შეუძლია თავის მართლება ამ შემთხვევაში ბრალდებული მოკლებულია თანამოფიცართა არჩევანის უფლებას. ამის მიზეზი უთუოდ მდგომარეობს იმ საგულეებელი დანაშაულის სიმძიმეში, რომელსაც კანონმდებელი ოველისწინებს ხსენებულ მუხლში.

ფეოდალური წოდებრიობის ღრმა ფესვებზე ლაპარაკობს კანონმდებლის ის დანაწესი, რომლის მიხედვითაც ორი დიდებულის ფიცს ძალა აქვს, რაც 20 შუა თავადისა და 60 უმცროსი თავადის ფიცს. ერთი დიდებული თავადის ფიცი, როგორც სასამართლოსთვის საინტერესო ჰეშმარტების წყარო, უდრის 30 უმცროსი თავადის ფიცით მიცემულ ჩვენებას.

ხსენებულ შემთხვევაში დამამტკიცებელ საბუთთა შეფასების საკითხი ეკუთვნის არა მოსამართლეებს, არამედ კანონმდებელს. ეს უკანასკნელი კი მას წოდებრიობის პრინციპის მიხედვით აფასებს სასამართლო ამ შემთხვევაში, როგორც იტყვიან. კი არ აფასებს დამამტკიცებელ საბუთებს, არამედ ანგარიშობს მათ.

წოდებრიობის პრინციპით უნდა იყოს გამორწვეული ის გარე-

ნობაც, რომ კანონმდებელი აზნაურთა წოდების წარმომადგენლის
 მკვლელობაში ბრალდებულ პირს გლეხი თანამოციტრებით გამაჟღერებ
 ლების საშუალებას არ აძლევს.

თუ როგორ ღრმად, იმანენტურად იყო წოდებრიობის პრინცი-
 პი გაბატონებული სასამართლო პროცესში ცალკეულ დამამტკიცე-
 ბელ საბუთებთან მიმართებაში, ეს ჩანს ერთი სასამართლო განაჩე-
 ნიდან, რომელიც 1733 წელსაა შედგენილი. თავადს არ ეკადრე-
 ბა ფიცი, თუნდაც რომ მას გლეხის მოკვლა ბრალდებოდეს
 დანაშაულად. გლეხის პიროვნება და სიცოცხლე იმდაც აღარ ღირს
 კლასობრივი სასამართლოს წინაშე, რომ თავადმა დაიფიცოს.

ჩვენ აქ მოვიტანთ მაშინდელ სასამართლოს ხსენებულ განჩი-
 ნებას! „ქ. ავეელი შიოშაშვილი გიორგი ჭავჭავიშვილს სვიმონს მა-
 მის სიკვდილს უჩიოდა: „ვენახში მოხველ და გალახე და გალახუ-
 ლობით მოკვდაო“; დავსხედით ჩვენ, გლურჯიძე ტარიელ და მანუ-
 ჩარ და ვილაპარაკეთ. სვიმონ ამორო უთხრა: რაც უბრალოდ პრ
 მედავები, მამაშენი ჩემის გალახულობით არ მომკვდარაო. ჩვენ ამი-
 სი ასე გაუჩინეთ: სვიმონ ხომ ერთს გლეხის კაცის სიკვდილზედ
 ვერ დაიფიცებოდა და არც მართებული იყო. წააყენოს სვიმონ თა-
 ვისი სახლთუხუცესი აბულვარდიაშვილი ზაალ და ოთხი თავისი მსა-
 ლური მოწმად მოიყოლიოს და ასე შეფიცოს, რომ იმისი გალახუ-
 ლობით, არ მომკვდარიყოს, რაც უბრალოდ არ მედავების. თუ ასე
 იფიცოს, შიოშაშვილი ნულარას მოედავების და თუ ვერ იფიცოს,
 დადებულებს ეს არის: სამოცის ძროხისა გაგვიჩენია, ოცი გვიპატი-
 ვებია და ორმოცის ძროხისა სვიმონ შიოშაშვილს გარდაუხადოს.
 სხვას ნულარას მიედავების. ჩვენ ორთავ ასრე გაგვირიგებია“⁷⁹.

ჭავჭავიშვილს თავისი სოციალური მდგომარეობის მიხედვით
 ვუთვნის ის წოდებრივი უპირატესობა, რომ მას უფლება აქვს და
 სასამართლოც ამ უფლებას აღიარებს, რომ მან პირადი ფიცით არ
 ამტკიცოს თავისი ვრამბრალეულობა დაბალი სოციალური ფენის
 წარმომადგენლის მკვლელობაში.

მკვლელობასთან დაკავშირებით ვახტანგის სამართლის წიგნის
 38-ე მუხლი ამბობს: „თუ მთხრობლით სწამობდეს და დამწამე-
 ბელს მთხრობლის ტოლი ყმა ყვანდეს, ხმალში გაატანოს. თუ
 მთხრობელს გაემარჯვოს, სამთხრობლოც მისცეს და სისხლიცა. და

⁷⁹ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, I, თბ., 1940.
 გვ. 132, ნ. ბერძენიშვილის რედ.

თუ მთხრობელი გარდმოვარდეს, მთხრობელიც ხელშეკრული უნდა მისცეს და მთელი სისხლიც. მაგრამე თუ დიდებულის სისხლი დიდებულს ეწამების და მათი მთხრობელი შუა თავადი უნდა დიდებულის საქმეზედ შუა თავადს ხომ არ გააყვების და შუა თავადის ტოლი ყმა ხომ არ ეყოლების, რომ გაატანოს! ამაში ხმალი ხომ არ მოხდების! და ისევ ან ფიცით ან მოწმით გაიმართლებენ თავსა“.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის უახლოეს გამოცემაში, რომელიც დასაბუქდად მოამზადა თ. ენუქიძემ⁸⁰, 38-ე მუხლის პირველი წინადადება სწორად არ უნდა იყოს გადმოცემული. ხსენებულ გამოცემაში ვკითხულობთ: „თუ მთხრობლით სწამობდეს და დამწამებელს მთხრობლის ტოლი ყმა ყვანდეს, ხმალში გაატანოს“. სინამდვილეში ტექსტი ასე უნდა გამართულიყო: „თუ მთხრობლით სწამობდეს და დაწამებულს მთხრობლის ტოლი ყმა ყვანდეს, ხმალში გაატანოს“. ამ მუხლის ასე წაკითხვას მხარს უჭერს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის Q ფონდში № 164 ნომრით დაცული ხელნაწერი, რომელიც წარმოადგენს ვახტანგის სამართლის შავად ნაწერს და რომელიც თ. ენუქიძეს გამოყენებულიც აქვს. იმ სახით კი, როგორც 38-ე მუხლის პირველი წინადადება თ. ენუქიძის გამოცემაშია დაბეჭდილი, ვფიქრობთ, სწორი არაა.

დ. ბაქრაძის რედაქციით გამოცემულ სამართლის წიგნის თარგმანში ეს წინადადება სწორადაა წარმოდგენილი.

თავისთავად გაუგებარი იქნებოდა თუ რად უნდა გამოეწვიო ხმალში დაზარალებულ მხარეს მკვლელის მამხილებელი-მთხრობელი? მთხრობელი ხომ ამ შემთხვევაში დაწამებულის ინტერესებს საწინააღმდეგოდ მოქმედებს და არა დამწამებლისა.

თუ ჩვენს მიერ ზემოთ გამოთქმულ აზრს გავიზიარებთ ვახტანგის სამართლის წიგნის 38-ე მუხლის პირველი წინადადების შესახებ, მაშინ მთელი მუხლი გასაგები ხდება ჩვენთვის.

მუხლის შინაარსი კი შემდეგში მდგომარეობს: თუ ვინმე ვისმეს მკვლელობას „მთხრობელის“ მეშვეობით დასწამებს და თუ ბრალდებულს ამ „მთხრობლის“ ტოლი ყმა ყავს, მას (ბრალდებულს) აქვს უფლება ყმა გაიყვანოს „მთხრობელის“ წინააღმდეგ ორთაბრძოლაში და ამით დაამტკიცოს თავისი სიმართლე. თუ ამ ორთაბრძოლაში (ხმალში) მთხრობელი გაიმარჯვებს, მაშინ მკვლელობაში ბრალდ

⁸⁰ ვახტანგ VI, სამართლის წიგნი. თბილისი 1955, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და ტერმინთა საძიებელი დაურთო თინა ენუქიძემ.

ბული იხდის, როგორც მოკლულის სისხლის ფასს, ისე „სამთხრობ-
ლოსაც“. იმ შემთხვევაში თუ „მთხრობელი“ დამარცხდება, ურჩიანული
ხელშეკრული გადაეცემა ბრალდებულს და ამ უკანასკნელს მისი
ფასის მოთხოვნის უფლება აქვს. ხოლო იმ შემთხვევაში, თუ
დიდებულ თავადს დიდებული თავადის მკვლელობა ბრალდება და
მთხრობელი შუა თავადი არის, მაშინ „დიდებული დიდებულს საქ-
მეზედ შუა თავადს ხომ არ გაჰყვების და შუა თავადის ტოლი ყმა
სომ არ ეყოლების, რომ გაატანოს“-ო ამბობს კანონმდებელი. მაშა-
სადამე, დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემაშიც ისე ძლიერ იყო გა-
ტარებული წოდებრიობის პრინციპი, რომ ორთაბრძოლაში, რომე-
ლიც მტკიცების საშუალებას წარმოადგენდა, დიდებული თავადი
შუა თავადს არ გაჰყვებოდა. დიდებულ თავადს შეეძლო „მთხრობე-
ლისთვის“ თავისი ყმა გაეტანებინა ხმალში, მაგრამ ამ შემთხვევაში
ესეც შეუძლებელი იყო ამიტომ, რომ „მთხრობელი“ შუა თავადი
იყო და დიდებულ თავადს შუა თავადის ტოლი ყმა არ შეიძლებოდა
ყოლოდა. ყოველივე ზემოთქმულის გამო, მხარეები იძულებული
იყვნენ ისევე ფიცით და მოწმეებით ემართლებიან თავი.

დასასრულ, 38-ე მუხლის შესახებ ჩვენ მიერ გამოთქმული აზ-
რის დასამტკიცებლად შეგვიძლია მივუთითოთ XVII საუკუნის თბი-
ლისში მომხდარ ერთ-ერთ სასამართლო დუელზე, რომელიც მოხდა
„მთხრობელ“ ბარათაშვილსა და ბრალდებულ თუმანიშვილს შორის,
რაც მოთხრობილი აქვს ისტორიკოს ფარსადან გორგიჯანიძეს⁸¹.
იგივე დასტურდება, ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-40 მუხლით,
რომელზედაც ჩვენ ქვემოთ შევჩერდებით.

ახლა შევეხოთ ვახტანგის სამართლის წიგნის 39-ე მუხლს, რო-
ნელიც მკვლელობის საქმესთან დაკავშირებით ფიცის დამამტკიცე-
ბელ საბუთად გამოყენების თვალსაზრისით საინტერესოა.

ხსენებულ მუხლში ნათქვამია: „თუ დიდებულის სისხლი შუას
თავადს შეეთქვას, გასინჯეთ. თუ ცილის წამებით არის, უნდა ან
მოწმით, ან ფიცით, ან შანთით გამართლდეს. და თუ ეს შეწამება
მთხრობელით არის, ასრე უნდა იქნას: თუ მთხრობელის დარი ყმა
უვანდეს, ხმალში გაჰყვეს, თუ არა და თვითონ გაჰყვეს. თუ რომ
დაუმარცხდეს, სისხლი მისცეს, თუ არა და მთხრობელს დაუმარცხ-
დეს, მთხრობელი ხელშეკრული უნდა მიეცეს, და მთხრობელთან

⁸¹ ს. კაკაბაძე, ფ. გორგიჯანიძის ისტორია, ტფ., 1926. გვ. 56—57.

მთელი სისხლი გადაუხადოს გარდამგდებსა. თუ, ვინ იცის, მთხო-
ბელს გარდამგდებლის სისხლის მიცემა არ შეეძლოს, მთხოვნი
ცოლშვილით უნდა მიეცეს“.

როგორც ჩანს, კანონმდებელი ანსხვავებს მკვლელობაში ეჭვ-
მიტანილის მხრით თავის მართლების საშუალებას იმისდა მიხედვით,
თუ როგორი ხერხით, რა საშუალებით არის მასზე (ბრალდებულზე)
ეჭვი მიტანილი. თუ ეს ეჭვი „ცილის წამებით არის“, მაშინ კანონ-
მდებლის მითითებით შუა თავადს, რომელსაც დიდებულის სისხლი
„შეთქვა“, უფლება აქვს თავი იმართლოს ან მოწმით ან ფიცით, ან
შანთით.

ამ შემთხვევაში ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ კანონმდებელი იძლევა თავის მართლების ალტერნატიულ საშუალებებს და რომ ამ საშუალებათა შორის ასახელებს როგორც არქაულ შანთს, ასევე ფიცსა და მოწმეს. ერთი მხრით მოწმის ჩვენების, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის არსებობა, როგორც მაღალ სამართლებრივი კულტურის გამოხატულება, და მეორეს მხრივ დამსმენსა და დასმენილს შორის ბრალეულობის საკითხის ხმლით გადაწყვეტა, აგრეთვე ის გარემოება, რომ „თუ, ვინ იცის, მთხოვნილს გარდამგდებლის სისხლის მიცემა არ შეეძლოს, მთხოვნილი ცოლშვილით უნდა მიეცეს“ — უთუოდ ქართული ფეოდალური საზოგადოების სინამდვილეში დუალისტური საწყისების ისეთ თანაარსებობაზე მიუთითებს, სადაც პრიმიტიული მხარე მეტად რელიეფურადაა წარმოდგენილი.

ამ უკანასკნელის გამოხატულებაა აგრეთვე ვახტანგის სამართლის წინგის მე-40 მუხლის დანაწესი: „თუ უმცროსს თავადთ, ან აზნაურთ, ან მსახურთ შეეთქვას დიდებულის სისხლი, თავად ცელი არ შეეწამების, რომე დიდი კაცი არ იკადრებს და არც საქნელი არის, რომე შესწამონ. და თუ შესწამოს, ვით დაგვიწერია, ისრე უსამართლეთ. და თუ მთხოვლით შეეწამოს, მთხოვნილი და იგი კაცი ხმაღმან გაასამართლოს. მთხოვნილი გამტყუნდეს, მთხოვნილი და სისხლი ორივე მიეცეს; და თუ დაწამებული კაცი გამტყუნდეს, მკვდარს სისხლი უნდა მიეცეს“.

მუხლის შინაარსის უკეთ გაგების მიზნით ჩვენ აქ მის რუსულ თარგმანსაც მოვიტანთ: «Когда на младшаго князя, или дворянина, или служителя падает кровь первостепеннаго князя, то надобно князям остерегаться, чтобы ни на кого не вводить напрасно».

ხლევთ, იბო ონა ნპრიალიჩნა იმ; ნო ოსლი პრი ვსემ თომ ბუდუთ ვ
თომ ობვინიათ კოგო თო ნადლეჟიტ პოსუპიტუ კაკ ვიშე პრედუკტუნი
ა იმენნო: ოსლი კთო ბუდუთ ვ თომ ობვინიემ ჭრეზ დონოსჩიკა, ნი
სდინოკ რეშიტ დელო მეჟდუ ობვინიემომ დონოსჩიკომ, ა კოგდა
სეი პოსლედიი ბუდუთ პოზეჟდენ, თო ობვინიემომუ სდელოთ უდოვ-
ლეთვორენიე ჯა კროვ, ა ვმესე ს თემ ოდდუთ ომუ სემოგო დონოსჩი-
კა; კოგდა ჯე ობვინიემომი პოზეჟდენ, თო ობვინიე უდოვლეთვორენიე ჯა
კროვ უბიტაგო»⁸².

მე-40 მუსლის შინაარსი სწორად აქვთ ვაგებულო მის მთარგმ-
ნელსა და რედაქტორს. ამ მუხლში უფრო ნათლად, ვიდრე წინა
მუხლებში ჩანს, რომ სასამართლო ორთაბრძოლა უნდა მომხდარი-
ყო სწორედ ბრალდებულსა და მთხრობელს შორის და არა ბრალმ-
დებელსა და მთხრობელს შორის. სწორედ ამაზე მიუთითებს კან-
ონმდებლის სიტყვები, რომელიც ორთაბრძოლის შედეგებზე ლა-
პარაკისას აწესებს: „მთხრობელი გამტყუნდეს, მთხრობელი და სი-
სხლი ორივე მიეცეს; და თუ დაწამებული კაცი გამტყუნდეს, მკვდარს
სისხლი უნდა მისცეს“. აქედან ჩანს, რომ მებრძოლი მხარეები
„მთხრობელი“ და „დაწამებული“ (ბრალდებული) იყვნენ და არა
„მთხრობელი“ და ბრალმდებელი.

ერთი სიტყვით, „მთხრობელობა“ ადვილი საქმე არ იყო. იგი
მუდამ მზად უნდა ყოფილიყო „ხმლით გასამართლებისათვის“. და
მართლაც რა პატივში იყო ხმალი ფეოდალურ საზოგადოებაში!
ხმლით იმართლებდნენ თავს და ხმლით ეჭებდნენ ჭეშმარიტებას მოწ-
მე და ბრალდებულს, „მთხრობელი“ და ბრალდებული, ბრალდებუ-
ლი და მოსამართლე და, ასე გასინჯეთ, ზოგჯერ ძმები და ახლო ნა-
თესავებიც კი ერთმანეთს შორის დავას ხმლით წყვეტდნენ. ეს ნამ-
დვილად ხმლის სამართალი იყო.

XV—XVIII საუკუნეებში საერთო დაცემულობისა და კულტუ-
რულ-ეკონომიური დაჩიხულობის შედეგად შეიცვალა კანონმდებ-
ლის შეხედულება მტკიცებულებაზე. ხსენებულ საკითხში უკან-
სელის ნიშნები აღინიშნება ვახტანგის სამართლის წიგნში.

ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-13 მუხლით „მოწმით სამართ-
ლის ქნა ასრე არის, რომე მოწამე დიად სწამთ და იციან უფრო
ბერძენთა, ფრანგთა და რუსთა და წმინდა სახარებაც ბრძანებს,

⁸² Сборник законов грузинского царя Вахтанга VI. Под ред. Д. З. Бахрадзе, Тифлис, 1887.

მაგრამ აქ, ქართლში, უფრო არ განუწესებიათ. ასრე იციან: კაცმა, თუ რასაც საქმეზე ასეთი მოწამე მოიყვანა, რომე იმ მოწამეზე დაეწინააღმდეგებინოდეს, სული იცოდეს, ჭკუა ქონდეს, ან საღმთო სიმაართლის ხმა ქონდეს დაეარდნილი და კაცისაგან სანდრ იყოს, უნდა დაუჯერონ, თუ არა — ერთისა და ორის ამ რიგის კაცის დაჯერება არ დაუწესებიათ. და ესომ მოგვიხსენებია: ამისთანა კაცს დაეჯერების. და სხვა რიგი კაცი თუ არის ათსა და ოცსა, ან ერთაბირ სოფელსა, მოწმობას დაუჯერებენ, თორემ ნაკლებს ძვირად გაუგონებენ. ზემორ რომ მოწმეების ქება დაგვიწერია, იმგვარი კაცი ორიც რომ მოიყვანოს, მოსამართლემ უნდა დაუჯეროს. და აღარ აფიცონ, მაგრამ მოსამართლემ თუ ტყუილი მოწმობა და მთხრობლობა შეამჩნია ვისმე, დიდი ნასალი უნდა იყოს, რომე სხვამ აღარაეინ მოინდომოს“.

ხსენებული მუხლი აშკარად ლაპარაკობს ვახტანგის სამართლის წიგნზე ჩვეულებითი სამართლის ძლიერ გავლენაზე და ამავე დროს IX—XIV საუკუნეებში მიღწეული სამართლებრივი კულტურის დონიდან უკან დახევაზე. რა თქმა უნდა, ადათობრივი სამართლის ასეთი ძლიერი, უკორექტურო გავლენა საერთო დაცემის, სახელმწიფოებრიობის საწყისთა შესუსტების, სუსტი სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების, უკულტურო დამპყრობლების და კავკასიელ მთიელთა ირიმითიული ადათობრივი სამართლის გავლენის შედეგი იყო. მოწმის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის, ნაკლები მნიშვნელობა, რომელზედაც ვახტანგის სამართალი ლაპარაკობს, რომ იგი „ქართლში უფრო არ განუწესებიათ“-ო ზემოხსენებული მკაფიო გამოხატულებაა.

ღვთის მოშიშ. ჭკვიან და სიმაართლის ხმადავარდნილ მოწმეს მოსამართლემ უნდა დაუჯეროს. მაგრამ ჩვეულებრივ ერთი და ორი მოწმის დაჯერება არაა დაწესებული. ღვთის მოშიში, სამართლიანობის ხმადავარდნილი და ჭკვიანი მოწმე მხოლოდ ორიც რომ მოიყვანოს მხარემ, მოსამართლემ მის ჩვენებას უნდა დაუჯეროს. მაგრამ ჩვეულებრივი ადამიანები, რომლებიც კანონმდებლის აზრით „საქებაარ მოწმეთა“ რიგში ვერ მოხვდებიან, ათი, ოცი და ზოგჯერ მთელი სოფელიც კია საჭირო რაიმე ფაქტის დასადასტურებლად.

კანონმდებელი ამბობს: „ზემორ რომ მოწმეების ქება დაგვიწერია, იმგვარი კაცი ორიც რომ მოიყვანოს, მოსამართლემ უნდა დაუჯეროს, და აღარ აფიცონ“... ეს ხაზგასმა იმისა, რომ საქებაარ

მოწმეებს ფიცს აღარ ართმევენ, მიუთითებს იმაზე, რომ ჩვეულებრივი მოწმეებისათვის ფიცი აუცილებელი უნდა ყოფილიყო. მოწმეები კი, რომელიც მხარემ ათი, ოცი ან მთელი სოფელი „ქობიპირ“ უნდა წამოაყენოს, ალბათ თანამოფიცარნი იყვნენ.

ვახტანგის შემდეგდროინდელი XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის განჩინებათა წიგნებიდან ირკვევა, რომ ცხოვრებას და სასამართლო პრაქტიკას კორექტივი შექონდა ვახტანგის სამართლის დანაწესში და რომ მოწმე მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა სასამართლო პროცესში.

1797 წელს სასამართლომ გაარჩია შანშე ამილახვრისა და მისი განაყოფის ზაალ დავითაშვილის დავა მამულის გამო.

ხსენებულ განჩინების წიგნში ნათქვამია: „ამაზე ბევრი დავა ჰქონდათ და არც ერთის მხარისაკენ ისეთი მოწმე არა ჩნდა, რომ იმითი გაგუერჩივა. სამოცის წლის ხარაბა არის ფცა და იქ მოსახლეობა არავის ახსოვს, რომ იქაურის მამულებისა იცოდეს რამე, რომელი რომლისა არის“⁸³.

სამამულო დავის გადაწყვეტისას სასამართლომ პირველყოვლისა მოწმეები მოიძია, მაგრამ რადგან სადაო ადგილი ფცა „სამოცი წლის ხარაბა იყო“ და იქ მოსახლეობა არ იყო, რომ ახლო-მახლო მამულების შესახებ რაიმე ცოდნოდა და ამავე დროს წერილობითი მტკიცებულებაც არ არსებობდა, ამიტომ სასამართლოს მხოლოდ ფიცის საშუალებით შეეძლო საქმის გადაწყვეტა. სასამართლო ასეც მოიქცა: „და ახლა ჩვენ ეს სამართალი განვაჩინეთ ამ მიწაზე: რადგან ის მიწა დღეს ზაალს უჭირავს, თავისი ორი კაცი, ერთი კოკოლაშვილი ბერი და მეორე კვერნიაშვილი ჭაფარა, ეს ორნი შეაფიცოს ისე, რომ ხატი აასვენონ კოკოლაშვილმა ბერმა და კვერნიაშვილმა ჭაფარამ და სადამდინაც ეფიცებოდესთ, იმ მიწას შემოუარონ და ასე თქვან: ამისმა მადლმა და განმაცხოველებელმა ღმერთმა, რომ ეს მიწა ბატონის ჩვენის ზაალ დავითაშვილის ყმის რამაზაშვილის არის და ამაში არც მაჭავარიანსა და არც ქვრივიშვილს არც ერთს საქმე არა აქვს. თუ ასე იფიცეს, დარჩება ზაალს და თუ ვერ იფიცეს და დარჩება ამილახვარს შანშეს“⁸⁴.

⁸³ ე. თაყაიშვილი, საქართველოს სიძველენი, ტ. III, ტფილისი, 1910, გვ. 177.

⁸⁴ იქვე, გვ. 177.

ხსენებული დოკუმენტის ზემოთ მოტანილი ადგილი ჩვენთვის მრავალმხრივ არის საყურადღებო.

ჯერ ერთი, მრავალ სხვა დოკუმენტთან ერთად გვჩვენებს, რომ ვახტანგის სამართლის დანაწესი, რომ „დღეს ვისაც მამული უჭირავს და შეეცილებს ვინმე, ფიცი, ვისისაც ხელთ მამული არის, მისია“, ცხოვრებაში, სასამართლო პრაქტიკაში განუხრებლად ტარდებოდა. გარდა ამისა, ჩანს, რომ სასამართლოს შეეძლო მოპასუხისათვის მოპასუხისავე კაცებიდან, დასახელებით — სახელისა და გვარის დათითებით, დაენიშნა თანამოფიცარნი ამ შემთხვევაში ორი კაცის რაოდენობით და განჩინებაშივე აღენიშნა ზუსტად ფიცის ფორმულა. ცნობილი ხდება, აგრეთვე, რომ პრაქტიკულად სორციელდებოდა ხატით სადავო მიწისთვის შემოვლა, რაც სხვა ხალხთა სასამართლო პრაქტიკიდან ცნობილი მოვლენა არის სამართლის ისტორიაში. გარდა ამისა, ირკვევა, რომ ფიცი ხდებოდა სასამართლო განჩინების გამოტანის შემდეგ — კანონით დაწესებულ ვადაში.

იმავ დოკუმენტში მოთხრობილია ზაალ დავითიშვილსა და რომან ამირეჯიბს შორის საყდრის თაობაზე დავის შესახებ. დოკუმენტში ვკითხულობთ: „საყდრისას დავითიშვილი ზაალ ამბობდა: ერთიანად სასოფლო არისო. და რამინ მიუგებდა: სასოფლო არ არისო, საკუთრად ჩემის აზნაურშვილებისა არისო, მაჰავარიანებისა და საყვარელიძეებისაო, რომ შიგნით არცა ვის სასაფლაო აქვსო და არცა ვის საყდარში უდევს წილიო და გარეთ სასაფლაო შენს კაცსაცა აქვს და ჩემსაცაო. ამაზედაც დიდი დავა ჰქონდათ. ამაზედ ფიცი რამინ ამირეჯიბს დავადევით. რამინმა წააყენოს ორი თავისი კაცი მოძღვრიანი და ასე შეაფიცოს, რომ ამისმა მალღმა და განმაცხოვებელმა ღმერთმა, რომ ეს საყდარი ბატონის ჩემის აზნაურშვილებისა მაჰავარიანებისა და საყვარელიძეებისა არის და შენს კაცებს რაც გარეთ სასაფლაო არა ჰქონიათ, იმის მეტი საქმე ამ საყდარში არ აქვთ რა“.

განჩინების ზემოთ მოტანილი ადგილი ჩვენთვის საინტერესოა სხვადასხვა მხრივ. ჯერ ერთი, ჩანს, რომ საყდრის შესახებ დავაზე ვრცელდებოდა იგივე წესი ფიცისა, რაც მამულის მიმართ იყო დადგენილი. ამ შემთხვევაშიაც ფიცი მესაკუთრეს თუ ფაქტიურ მფლობელს დაეკისრა. რამინ ამირეჯიბს და მის აზნაურშვილებს სასოფლო საყდარი მიეთვისებინათ და მათ სრულ დასაკუთრებას ჩემუ:

ლობენ. ფიცი სასამართლომ ამიტომაც რამინ ამირეჯიბს და მის კაცებს დააკისრა. სასამართლო გადაწყვეტილების მიხედვით „ორი თავისი კაცი“ უნდა შეაფიცოს. აქ ჩვენ მოვიგონებთ ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-12 მუხლის დანაწესს, რომ „მამულის ცილებაში გარეშე მოფიცარი არ შევარდების, ამიტომაც მოსამართლეები რამინ ამირეჯიბს „თავისი კაცებით ფიცს ავალებენ“.

ვახტანგის სამართლის მე-10 მუხლით „ხატი, ვინც აფიცებს, იმან იშოვოსო. იმ მოფიცარმან მღდელს ხატი ხელში ჩამოართოს და ასრე უნდა თქვას: „ამისმა მადლმა და ამისმა გამაცხოვებელმან ღმერთმან შენ, ამომავალო კაცო, რასაც მწამობ (სახელდობრივ ჩაიტანოს), მე იმისი არც მქნელი ვარ და არც არა ვიცი“. რა ეს სიტყვა გაათაოს, მოწმებებმან უნდა თქვან: „მართლა ფიცა მაგისმა მადლმანო“. ეს წესი შესრულებული ჩანს, სასამართლოს განჩინების მინაწერიდან, სადაც ფიცის წეს-ჩვეულების შესრულებაზეა ლაპარაკი.

ამ მინაწერში ნათქვამია: „მე, გიორგი აბაშიძე სალთხუცესი ამ განაჩენის ძალით, იასაული ვიყავ, მიველ ფიცას, გავუგზავნე ზაალ დავითიშვილს კაცი და ის კი არ ჩამოვიდა, იმისი შვილი როსტომ კი იქ იყო. მილახვარმა შანშემ ხატიც ჩამოასვენებინა და დეკანოზიც ჩამოაყვანიდა. რომელსაც კაცებს ფიცი ედოთ, იმათ არ დაიფიცეს, ღმერთსა ვფიცავ და ჩემს ხელმწიფესა, რომ ეს ასე იყო“.

ჩანს ფიცის ძალა საკმაოდ ძლიერი ყოფილა, რომ დაფიცების გულისათვის მამულსაც კარგავდნენ.

როგორი იყო თანამოფიცართა რიცხვი ვახტანგის სამართლის წიგნის მიხედვით? და ვინ შეიძლება იყოს მოფიცარი?

მე-10 მუხლი აღგენს: „ფიცი ასრე არის: ერთი ხარის შეწამებაზე; უმთხრობლით რომ შესწამოს, ერთი შეუგდებელი მოწამე არის; და თუ მთხრობლით სწამობს, შეგდებული მოფიცარი უნდა. აგრევე, რამთენის ხარის საქმე იყოს, იმთენი მოფიცარი შევარდების. თავისი ყადარი, უმტერ-უმოყვრო, მისი გარეშემო მისის ხეობისათვის ბატონისა და იმ მფიცებელის ბატონის ყმას გარდაისად უნდა სხვის ყმა შეაგდოს, იმ შეგდებულში ნახევარი იშოვნოს და ერთი იმთენი შეუგდებელი თან მიიყოლიოს“.

კანონმდებლის აზრით თანამოფიცართა რიცხვი დამოკიდებულია სადავო ქონების ოდენობაზე. რამდენი ხარის საფასურიც შეიძლება იყოს სასარჩელო თანხა, იმდენი თანამოფიცარია საჭირო მტკიცებისათვის. თუ ვინმე ვისმეს მთხრობლით „შესწამებს“ ერთი ხარის საფასურს, მაშინ მტკიცების საშუალებად „ერთი შეუგდებე-

ლი მოწამე“ გამოდგება, ხოლო თუ უმთხრობლოდ „შესწამა“, მაშინ „შეგდებული მოფიცარი უნდა“.

ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ მე-10 მუხლში კანონმდებელი ერთ შემთხვევაში „მოწამეს“ თანამოფიცრის მნიშვნელობით ხმარობს. ეს შეიძლება კანონზომიერი მოვლენა არ იყოს და აქ შემთხვევითობასთან გვეჭონდეს საქმე.

თავის სამართლის წიგნში, როგორც ამაზე უკვე გვეჭონდა საუბარი, ვახტანგი ერთ ადგილას (მუხლი 13) მიუთითებს, რომ ქართლში მოწმეთა ჩვენებას არ ეჭირა მნიშვნელოვანი ადგილი სასამართლო წარმოებაშიო. რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში კანონმდებელი ადათობრივ სამართალს გულისხმობს და ამ თვალსაზრისით შესაძლოა, რომ ეს აზრი რამდენადმე ისტორიულ სინამდვილეს გამოხატავდეს. ადათობრივი სამართლისათვის საერთოდ მოწმეთა ჩვენების საპროცესო ღირებულება მცირე იყო.

ვახტანგის სამართლის წიგნზე უხსოვარი ეპოქებიდან შემორჩენილი ტრადიციული ადათობრივი სამართლის ნორმების გავლენა საკმაოდ დიდია; მიუხედავად ამისა, კანონმდებელი, რომელიც არსებული წარმოებრივი ურთიერთობის ნიადაგზე იდგა, ძლევს ადათობრივი სამართლის შეხედულებას მოწმის ჩვენების პროცესუალური მნიშვნელობის შესახებ.

თუ ავიღებთ ვახტანგის სამართლის წიგნს მის მთლიანობაში და განვიხილავთ, დავინახავთ, რომ კანონმდებელი საკმაოდ, რომ არა ეთქვათ ხშირად, ითვალისწინებს მოწმის ჩვენებას, როგორც საპროცესო მტკიცების საშუალებას.

სამართლის წიგნის მე-3 მუხლში კანონმდებელი ჩამოთვლის რა მოსამართლისათვის დამახასიათებელ აუცილებელ თვისებებს, იგი ამბობს, რომ მოსამართლემ „მოწმით, კითხვით და გამოძიებით“ უნდა გაიგოს საქმის ნამდვილი გარემოება, რომ იგი „მოწმის მამებარი უნდა იყოს“.

მოწმეს იხსენიებს ვახტანგის სამართლის წიგნი 3, 10, 12, 13, 38, 39, 77, 143, 147, 157, 158, 161, 179, 207, 212, 227, 235, 254, 260, 262 და 263 მუხლებში.

მარტო ჩამოთვლა ხსენებული მუხლებისა ისეთ შთაბეჭდილებას ახდენს, რომ ვახტანგის სამართლის წიგნი მოწმის ჩვენებას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა.

განჩინების წიგნებშიც ნათლად ჩანს საკმაოდ დიდი მნიშვნელობა მოწმის ჩვენებისა⁸⁵.

„მამის გალახვასა და სიკვდილს რომ ედავებოდა, ის კაცს მით უნდა გაისინჯოს და იმისი სამართალი ესრე იქნას“.

უმრავლეს შემთხვევაში ვახტანგის სამართლის წიგნი, მოწმესა და თანამოფიცარს, რომელსაც იგი „მოფიცარს“ უწოდებდნენ, საკმაოდ ნათლად არჩევს.

თანამოფიცარი უნდა ყოფილიყო მოფიცარის „ყადარი“ — საკდრისი, ტოლი, მისი „უმტერ-უმოყვრო“ და ტერიტორიულადაც ახლობელი „მისი გარეშემო მისის ხეობისა“. ფიცის წესი მოითხოვდა, რომ დასახელებული თანამოფიცარის გვერდით დაუსახელებელიც ყოფილიყო გამოყენებული სასამართლო მტკიცების დროს. მოფიცარს და უსახელებდენ საჭიროზე ორჯერ მეტ შეგდებულ თანამოფიცარს და მათში „ნახევარი“ უნდა „ეშოვნა“ მას. თანამოფიცართა მეორე ნახევარს მოფიცარი თითონ მონახავდა, ანუ როგორც კანონმდებელი ამბობს, მოფიცარი ვალდებულია „ერთი იმთენი შეუგდებელი თან მიიყოლიოს“.

თანამოფიცართა რიცხვის დადგენის თვალსაზრისით საინტერესოა ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-12 მუხლის დანაწესი, სადაც ნათქვამია: „...მამულის ცილებაში გარეშე მოფიცარი არ შევარდების; თუ დიდი რამ მამული არის, თვითონ ის საბატოს კაციშვილი უნდა აფიცონ; თუ უდაბლე რამ არის, აზნაურშვილი უფიცონ; კიდევ მის უდაბლეზე — მსახური, და მის ქვეითზე — გლეხი. იქნების, ერთბირ სოფელიცა აფიცონ, და იქნების, ის საბატოს კაციშვილი თავის მსახურ-აზნაურშვილით და ყმითაც აფიცონ, მაგრამე მოსამართლისაგან კარგად გასინჯვა უნდა; თუ როგორს ადგილს შესცილებია, რამთენი დღიური არის, ან რამთენი საკომლო არის, ისრე ასწონოს. იქნების დღიურზე ერთი მოწმე შევარდეს; იქნების ორის დღისაზე ერთი შევარდეს; იქნების ოთხის დღისაზე ერთი აფიცონ, — კარგ-ავობაზე ჰკიღია. ვენახი არის თუ ფუზე, ან საწისქვილე ან საბაღე, გამონახვა უნდა, ჯერ ფასი უნდა დადვან და მერე ისრე მოფიცარი შეაგდონ“.

რა თქმა უნდა, ცდებოდა ვახტანგის სამართლის წიგნის რუსულად მთარგმნელი, როდესაც იგი მე-12 და სხვა მუხლებში მოხსენ-

85 საქართველოს სიძველენი, ტ. 111, საბ. 451.

ნიებულ „მოფიცარს“ მოწმედ თარგმნის⁸⁶. რა თქმა უნდა, ფეოდალურ სამართალში მოწმესა და თანამოფიცარს ზოგიერთი ნიშნები გააჩნდათ, მაგრამ მათ შორის იგივეობითი ნიშნები შეიძლება.

მოწმესა და თანამოფიცარს შორის საერთოა ის, რომ ორივე მათგანი სასამართლოსათვის საკვლევ ფაქტს ან უარყოფს ან ადასტურებს; მაგრამ თანამოფიცარისათვის სავალდებულო არ არის, რომ მან კონკრეტულად იმ ფაქტის შესახებ იცოდეს რაიმე გარკვევით, რისი დადგენა-უარყოფაც სასამართლოს აინტერესებს. თანამოფიცარი მოფიცარის პატიოსნებისა და სინდისისადმი ნდობის საფუძველზე ფიცით ადასტურებს მის ჩვენებას. თანამოფიცარმა პირველყოვლისა იცის, რომ მოფიცარის პიროვნება, მისი რელიგიური სინდისი ნდობის ღირსია, მაგრამ მან უმეტეს შემთხვევაში სრულიად არაფერი არ იცის სასამართლოს მიერ საკვლევ კონკრეტული ფაქტის შესახებ. იგი შეიძლება ფაქტის თვითმხილველი არ იყოს, მაგრამ მას სწამს მოფიცარის კეთილი ნება და შესაძლოა, გაუგონია, რომ მოფიცარი მართალია, ან თითონ მოფიცარისაგან ასეთი პასუხი მიუღია. მოწმე კი საკვლევ ფაქტის თვითმხილველი იყო უმეტეს შემთხვევებში.

როგორც მე-12 მუხლიდან ირკვევა, მამულის შესახებ სადავო საქმეებში გარეშე თანამოფიცარი არ დაიშვებოდა. ისეთი უმნიშვნელოვანესი ხასიათის დავაში, როცა საკითხი მიწის საკუთრებას თუ მფლობელობას შეეხებოდა, გარეშე — უცხო თანამოფიცარის დამსვენება კანონმდებელს მიზანშეუწონელ საქმედ მიაჩნდა. მიწა ფეოდალურ საზოგადოებაში ადამიანის ის არაორგანული სხეული იყო, ურომლისოდაც ცხოვრება ასე ძნელი და აუტანელი იყო შუა საუკუნეებში. ამიტომაც კანონმდებელი დიდი სიფრთხილის გრძნობით უკუაგდებს ასეთ საქმეებში უცხო თანამოფიცარს.

დიდი მამულის შესახებ დავის დროს იფიცებდა თვით მამულის მფლობელი — თავადი, ხოლო თანამოფიცრებად შეიძლებოდა გამოსულიყვნენ მისი აზნაურები, მსახურები და გლეხები. მათი რიცხვი, რა თქმა უნდა, მიწის ოდენობასა და ხარისხზე იყო დამოკიდებული. შეიძლებოდა, საჭიროების შემთხვევაში, მთელი სოფელიც კი დაეფიცებინათ.

⁸⁶ იხ. Сборник законов грузинского царя Вахтанга VI, Под ред. Д. З. Бакрадзе, Тифлис, 1887.

კანონმდებელი მიუთითებს, რომ ჯერ უნდა შეაფასონ ადგილ-
მამული და მხოლოდ ამის შემდეგ განსაზღვრონ თანამოფიცართა
რიცხვიო. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ამ შემთხვევაში თანამოფი-
ცართა რიცხვი, ალბათ, იმის მიხედვით განისაზღვრებოდა, თუ რამ-
დენი ხარის საფასური იყო სადავო მიწათმფლობელობა.

აკად. მარი ბროსეს თავის დროზე დადგენილი ჰქონია, რომ
ვახტანგ VI-ის დროს ხარი დაახლოებით 2 მანეთი ღირებულა⁸⁷.

მაშასადამე, სამოქალაქო საქმეებში, როცა დავა მიწას ეხებოდა,
თანამოფიცართა რიცხვი დამოკიდებული იყო დავის ობიექტის ღი-
რებულეებაზე.

თავისებურ მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე, როდესაც იგი სა-
ვალო ურთიერთობას შეეხებოდა. თუ ასეთ შემთხვევაში ჰეშმარი-
ტების გამორკვევის სხვა საშუალება (თამასუქი, მოწმე) არ არსე-
ბობდა, მაშინ ფიცისთვის უნდა მიემართათ.

ამასთან დაკავშირებით კანონმდებელი ადგენს: „თეთრი თუ
ასი თუმანი არის, ხუთს თუმანზედ ორი კაცი შეუგდოს, ორისაგან
ერთი იშოვნოს და ისრე შეაფიცოს. ეს ას თუმანზე ოცი მოფიცარი
რომ გეითქვამს, იქნების ას თუმანზე თხუთმეტი მოფიცარიც კმარო-
დეს, იქნების თორმეტი, ათსაც დაეჭერების. ესეც უნდა გასინჯოთ,
თუ მოფიცარი უფრო დიდგვარია, უფრო ცოტა ხამს, და თუ გვარ-
დაბალია, უფრო ბევრი ხამს“ (მუხლი 143).

კანონმდებელი ხსენებულ შემთხვევაში თანამოფიცართა
რიცხვს მკაცრად არ განსაზღვრავს, მაგრამ მათ საორიენტაციო ნორ-
მას იძლევა. როგორც ყველა ფეოდალურ სახელმწიფოში, სადაც
ფორმალურ დამამტკიცებელ საბუთთა თეორია ბატონობდა, საქარ-
თველოშიაც დიდგვარიანი მოწმე და თანამოფიცარი სასამართლო
პროცესზე გაცილებით მეტი ნდობის ღირს პირებად ითვლებოდნენ,
ვიდრე, მაგალითად, გვარდაბალი მოწმე და თანამოფიცარი. ასევე
იყო ხსენებული საკითხი გადაწყვეტილი ფეოდალურ დასავლეთ
ევროპაში, რუსეთში, ბიზანტიასა და აღმოსავლეთში. საქართველოს
მეზობელ ბიზანტიაში უკვე კონსტანტინე დიდის ეპოქიდან მოყო-
ლებული დიდგვარიანი მოწმის ჩვენებას სასამართლოსათვის გაცი-
ლებით მეტი ღირებულება ჰქონდა, ვიდრე მდაბიოთა ასეთსავე მოქ-

⁸⁷ M. Brosset, Histoire de la Georgie, Introduction St. Peter-
sbourg, 1858, p. C III.

მედებს. იგივე თვალსაზრისი ნათლად და აშკარადაა გატარებული ალექსი მიხეილისძის დებულებაში.

ვახტანგის სამართლის წიგნის მუხლები არ იძლევიან დანაწესს იმის შესახებ თუ თავადის ან აზნაურის ჩვენებაზე ფიცი რამდენი გლეხის ფიცსა და ჩვენებას უდრიდა, მაგრამ კანონმდებელი ნათლად ატარებს თვალსაზრისს, რომ აზნაურის ჩვენებას ნეტი ფასი აქვს გლეხის ჩვენებასთან შედარებით, ხოლო თავადისას აზნაურთან შედარებით.

უფრო გვიან, XIX საუკუნის ოციან წლებში, როგორც ამას დ. ბაქრაძე მოგვითხრობს, 10 მარჩილის ღირებულ უძრავ სადავო ქონებაზე გურიის მდივანბეგები 1 მოწმეს თხოულობდნენ⁸⁸.

იყო ისეთი საქმეები, სადაც მოპასუხის ერთპიროვნული ფიცი შეიძლებოდა საქმე გადაწყვეტილიყო. ამ შემთხვევაში მოსამართლეს კანონმდებელი დარიგებას აძლევს, რომ ინდივიდუალურად მიუდგეს ფიცის საკითხს. „მოსამართლემ გასინჯვით უნდა ფიცის საქმე გაარიგოს. თუ კაცს ხედავდე, რომ ღთის მოშიში არ არის და სჯულისაც არა იცის რა, იმას ფიცს ნუ დასდებ, ბრძენო მოსამართლე, ხედავ, რომ არას ინაღვლის“ (მუხლი 237).

ფიცი წარმოადგენდა კანონმდებლის მხრით სასამართლო პროცესის მონაწილეთა რელიგიური ცრურწმენის ექსპლოატაციას ჭეშნარიტების დადგენის მიზნით. მაგრამ იმ შემთხვევაში, როდესაც მოფიცარს ასეთი რელიგიური ცრურწმენა არ გააჩნდა და ამავე დროს თითონ სინიდისთან მწყურალადაც იყო იგი, მაშინ მას არაფერი უშლიდა ხელს გამხდარიყო ცრუ მოფიცარი. მოსამართლეთაგან ჯერ გამოუცნობ ცრუმოფიცრისთვის კი ფიცი წარმოადგენდა იმ ოქროს ქათამს, რომელსაც მისი პატრონისათვის არა ზღაპარში, არამედ რეალურ სინამდვილეშიც შეეძლო ოქროს კვერცხების დადება. ამიტომაც კანონმდებელი მოსამართლეს ფრთხილად აძლევდა განაწესს: თუ ხედავდე რომ კაცი ღვთის მოშიშარი არ არის, მას ფიცს ნუ დააკისრებო.

ვახტანგის სამართლის წიგნი იცნობს ფიცისა და თანამოფიცრების ინსტიტუტს მის უკანასკნელ სტადიაში. კანონმდებელი, მართალია ფიცს აღიარებს დამამტკიცებელ საბუთად და ამისათვის თანამოფიცართა საორიენტაციო სავალდებულო რიცხვსაც საზღვრავს

⁸⁸ Д. Бакрадзе, Археологическое путешествие по Гурии и Аджаре, 1878, Спб, гл. 342.

დავის ობიექტის ღირებულებისდა მიხედვით, მაგრამ მოსამართლეს ყოველთვის უტოვებს უკანდასახვე გზას, შეამციროს (გ.ი. როგორც ჩანს ფიცის ავტორიტეტი, როგორც საპროცესო მტკიცების საშუალებებისა, შერყეულია. არაა აგრეთვე თავის დონეზე თანამოფიცართა ავტორიტეტიც.

ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ვახტანგის სამართლის წიგნის 237-ე მუხლი. სადაც კანონმდებელი მოსამართლეს ურჩევს: „დიდი საქმეც რომ იყოს, ბევრს მოფიცარს ნუ შეაგდებ, ომე ორი ცოდვა ურევია: ერთი, ამაღ რომ ეგების მართალი იყოს და ბევრის კაცის შოვნა ვერ შეიძლოს; მეორე ესე, რომ თუ ბევრნი შეგროვდნენ, დაიფიცვენ, ან შეიპოვებენ. მოფიცარი დროული, ღთის მცნობელი, სჯულის მეცნიერი და ცოტა უნდა იყოს“.

ეს ტენდენცია, რაც ქართველ კანონმდებელს 237-ე მუხლის მიხედვით ახასიათებს თანამოფიცართა რიცხვის მაქსიმალურად შეზღუდვისაკენ, მოსამართლეთა მისამართით უბრალო რჩევა-დარიგება არ ყოფილა. ვახტანგის სამართლის წიგნის შედგენის მომდევნო პერიოდში, რამდენადაც ამაზე დოკუმენტებით შეიძლება მსჯელობა, კანონმდებლის ეს რჩევა ფართოდ არის ვათვალისწინებული.

დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემაში გამოხატულებას პოპულობს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მდგომარეობა, მისი კლასობრივი ხასიათი და კულტურულ-ეკონომიური დონე.

ვახტანგის სამართლის ეპოქისათვის, როდესაც საქართველო არახელსაყრელი საგარეო და საშინაო პირობების გამო დაჩიხულ მდგომარეობაში იმყოფებოდა, როდესაც კულტურულ-ეკონომიური განვითარების საფეხური საქართველოში გაცილებით ჩამოუვარდებოდა ოდესღაც საქართველოსაგან ჩამორჩენილ დასავლეთ ევროპის ქვეყნების დონეს, დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემაც იმავე დონით ჩამორჩებოდა ევროპულს, რამდენადაც საქართველო ევროპის მოწინავე ერებს. მაგრამ საქართველოში იწყებოდა ძვრები კაპიტალისტურ, მოწინავე ერების გზით სვლის სასარგებლოდ — უკულტურო გარემოცვიდან თავის დაღწევის, მსოფლიო ცივილიზაციის ფართე შარაგზაზე გამოსვლისათვის. საბა ორბელიანი და ვახტანგ მეფე თურქულ-ირანულ ბარბაროსული ფეოდალიზმის წინააღმდეგ ევროპის გამოყენებაზე ოცნებობდნენ.

დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემაშიაც მეტად მკრთალად, მაგრამ მაინც გამოჩნდა კონსერვატული სამართლებრივი ტრადიციე-

ბისადმი სექტრიკური დამოკიდებულება, რაც გარკვეულ პირობებში მართ ფიცის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის, გამოყენებისას შესაძლებელია და თანამოფიცართა რიცხვის მაქსიმალურად შემცირების ტენდენციასა და ამ საკითხში მოსამართლეთა მიხედვლებისათვის ფართე ასპარეზის დათმობაში გამოიხატა.

ფეოდალური საბარტესო სამართლის პრინციპების მიხედვით, თანამოფიცარი ეს ის პირია, რომელიც მოფიცარის პაროვნების კეთილზარისხოვნებას, მის კეთილ სახელს ადასტურებს. რაც უფრო მეტი იქნებოდა თანამოფიცართა რიცხვი, სასამართლოც მით უფრო უწყვეად და ნათლად ადგენდა კეშმარტებას. რაც უფრო მეტი იყო თანამოფიცართა რიცხვი, მით უფრო ადვილი იყო სასამართლოსათვის განაჩენის (გადაწყვეტილების) გამოტანა.

ვახტანგის სამართლის წიგნში მკრთალად მოსჩანს იმ კანონმდებლის აზრდილი, რომელსაც ტრადიციის ფარგლებში ტრადიციის განადგურების დაწყება სურდა.

როდესაც ცინოლოლის სტატუტით კანონმდებელი მეკვლეობაში ექკმიტანილს 49 თანამოფიცარის წამოყენებას და მათ ფიცს თხოვდა ერთი მხრით, ხოლო მეორე მხრივ იმავე პირს ნებას აძლევდა, თუ ის თანამოფიცართა საკმარ რიცხვს ვერ შეკრებდა, თითონვე დაეფიცა იმდენჯერ, რამდენი თანამოფიცარიც მას აკლდა⁸⁹. ამით ტრადიციის ფარგლებში ძველი სამართლებრივი პრინციპის კრიტიკა იწყებოდა.

ამავე მიმართულებით მოქმედებდა ვახტანგის სამართლის წიგნის 144-ე მუხლის დანაწესი ქალაქში თანამოფიცართა ინსტიტუტის ამოკვეთის შესახებ. ხსენებულ მუხლში ნათქვამია: „ქალაქში მოფიცარი ამოკვეთილი არის. რაგინდ დიდ საქმეს, სისხლსა თუ ბევრს ვალსა და საქონელს, ან მოქალაქე გარეშე კაცს სწამობდეს და ან გარეშე კაცი მოქალაქეთ სწამობდეს, თავკაცათ აძესთ ფიცო, მოფიცარს ერთმანეთს ვერ შეუგდებენ“.

„ქალაქში“, სადაც საზოგადოებრივი ურთიერთობის დონე უფრო მაღლა იდგა, ვიდრე სოფელ ადგილებში, სადაც ვაჭრობა და მრეწველობა წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების და მოწმეთა ჩვენების გვერდით არ შეიძლებოდა თანამოფიცართა ინსტიტუტს შერიგებოდა, ფიცი სასამართლო პროცესში უკან იხევდა. აქ

⁸⁹ Б. Д. Греков, Избранные труды, т. I, М., 1957, 83. 97.

გზოლდ „თავკაცთ“ შეიძლებოდა დაკისრებოდათ ფიცი, მაგრამ მათ
საეჭვოა, რომ ქალაქში მათ ფიცსაც დიდი ძალა ჰქონდა. ბუნებრივია
ვიისაღმი სეპტიკურად განწყობილ ქალაქებში ჩაპელეტობიც
ხომ ბლომად იყვნენ.

თანამოფიცართა რიცხვის შესახებ ფეოდალურ საქართველოში
საინტერესო მასალას იძლევა დ. ბაქრაძის მიერ შეკრებილი გურიის
ბღივანბეგთა გადაწყვეტილების ოქმები.

ამასთან დაკავშირებით დ. ბაქრაძე წერს: «Способы доказатель-
ства в Гурии, судя по протоколам мдиванбегов, заключались в
показаниях под присягой или самых тяжущихся, или же свиде-
телей...». «Случаи присяги самых тяжущихся довольно редки.
Присяга почти всегда возлагалась на свидетелей. Число их раз-
лично: от 1 до 8 и, смотря по важности тяжбы — 12, 24 и 48.
Обыкновенно свидетели ставились, по постановлению суда, в
большинстве случаев ответчиком из одного с ним околodka или
из посторонних лиц...». «Бывало и то, что истец обязывался ука-
зать ответчику известное число добросовестных свидетелей; из
них ответчик должен был выбрать столько-то и затем осталь-
ных поставить от себя»⁹⁰.

თავი რომ დავანებოთ იმას, რომ აკად. დ. ბაქრაძე თავისი ნაშ-
რომის შემოხსენებულ ადგილას მოწმესა და თანამოფიცარს ერთმა-
ნეთში ურევს, ცხადი ხდება, რომ გურიაში XIX ს. დასაწყისში, ისე-
ვე როგორც დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში შუასაუკუნეებში, თანა-
მოფიცართა რიცხვი ყოფილა 12, 24, 48. 12 და 24 თანამოფიცარი
ბოხსენიებულია აგრეთვე ბაგრატის სამართლის წიგნის ნაწყვეტში
(XI ს.) და მაშასადამე, იგი თავისი წარმოშობით ძველი მოვლენა
იყო.

ერთ-ერთ განჩინებაში, რომელიც XIX ს. დასაწყისსაა შედგე-
ნილი, ნათქვამია: „ჩვენ ასე გავაჩინეთ: წამოიყვანოს ლევანმა ორ-
ნოცდა რვა კაცი, ნახევარი გლეხი და ნახევარი ამაველი კაცი და
სე შეაფიცოს“. გადაწყვეტილების სხვა წიგნში ნათქვამია: შეაფი-
ცოს მოპასუხემ „თორმეტი გლეხი თავის ხეობისა და ანუ ამაველი

⁹⁰ Д. Ба к р а д з е, Археологическое путешествие по Гурии и Аджар-
ре, Спб., 1878, გვ. 297 და ა. შ.

სხვა კაცი; თორმეტი კაცი და თუ დასკირდეს ნახევარი ამავალი უფროსი⁹¹.

გურია თავისი განვითარების დონით XVIII საუკუნეში და XIX საუკუნის დასაწყისშიაქ ქართლს ჩამორჩებოდა და ეს მოვლენა ნათლად გამოვლინდა თანამოფიცართა რიცხვის შესახებ ძველი, ადრე-ფეოდალური ეპოქიდან მომდინარე დანაწესის შენარჩუნებაში.

ქართლში მხოლოდ გამონაკლისის სახით და ისიც მეტად მკრთალად თუ მოჩანს 12, 24, 48 და ა. შ. თანამოფიცარის სისტემის ანარეკლი.

XVIII საუკუნის დასასრულის აღმოსავლეთ საქართველოს ერთერთ განჩინებაში, ფარნაოზ ბატონიშვილის მიერ შედგეხილში, ვკითხულობთ: „ამ ჩვენის ექვის განწმენდისათვის ფირალაშვილებს ფიცი დავადევით. ექვის მოფიცარნი შევაგდევით. სამი სამართალმა იპატივა, სამი მოუცილებლად უნდა იშნოვნოს, ერთი ფირალიშვილის გამორჩეული უნდა იყოს და ორი მღვდლისაგან შეგდებულა“⁹².

მოწმესა, მოფიცარსა და თანამოფიცარზე ვახტანგის სამართლის წიგნის დადგენილებაში, აგრეთვე სასამართლო პრაქტიკაში ხსენებულ საკითხთან მიმართებით ქართული სამართლის სინამდვილეში კლინდება ფორმალურ დამამტკიცებელ საბუთთა თეორიის ნიშნები.

დამამტკიცებელ საბუთთა თეორიის ხსენებული სისტემის დამახასიათებელი თვისება იმაში მდგომარეობს, რომ მოსამართლის დასკვნა სამართალში მიცემული პირის ბრალეულობისა და არაბრალეულობის შესახებ მოსამართლის პირადი, შინაგანი რწმენის შედეგი კი არ არის, არამედ კანონის მიერ წინასწარ დაწესებული დასკვნა ასევე წინასწარ მითითებული პირობების ბაზაზე. «Стремясь, таким образом, устранить по возможности личное убеждение судьи, которое может сложиться различно, а также субъективной оценки судьей доказательств, закон должен был исчерпывающим образом указать, каковы те условия, при которых судья обязан был прийти к определенному выводу, иначе гово-

⁹¹ Д. Бакрадзе, Археологическое путешествие по Гурии и Аджаре გვ. 298.

⁹² საქართველოს სსრ შინაგან საქმეთა სამინისტროს ცენტრალურ სახელმწიფო ისტორიული არქივი, ფ. 2484, ხაზ. № 5230.

რეა, закон должен был заранее перечислить те доказательства, какие необходимы для вынесения того или иного приговора.⁹³

ვეცნობით რა მოსამართლის როლს მის ისტორიულ განვითარებაში, ვამჩნევთ, რომ იგი ყოველთვის ერთნაირ მონაწილეობას არ ღებულობდა ქვეყნის განვითარებაში და ყოველთვის ერთნაირი არ იყო ის როლი, რომელიც მოსამართლის შინაგან რწმენას ეთმობოდა, როგორც განაჩენის საფუძველს.

პელეასტების სახალხო სასამართლო ძველ საბერძნეთში, ნაფიცი მოსამართლენი პრეტორის მეთაურობით ძველ რომში. ფრანკო-გერმანული სასამართლო „რჩეული ადამიანებისა“ წარმოდგენდნენ წმინდა საბრალდებო საწყისებზე აგებულ სასამართლო პროცესებს, სადაც სასამართლო დავა წყდება მხოლოდ იმ დამამტკიცებელ საბუთთა მეშვეობით, რომლებიც წარმოდგენილი იყო მოსარჩლებრალმდებლისა და მოპასუხე-ბრალდებულის მიერ. ბერძნული და რომაული პროცესის დამამტკიცებელ საბუთებს — მოწმეთა ჩვენებას, ბრალდებულის აღიარებას, ბრალდებულის მაშხილებელი ნივთით შეპყრობას, ახალი ხალხების „ბარბაროსთა სამართლის“ ეპოქამ თავისი ახალი მტკიცებულებანი მიუმატა და სწორედ ისინი წამოსწია პირველ პლანზე. ეს იყო ფიცი და ორდალიები. მოფიცარი და მისი თავმდებლენი — თანამოფიცარნი სამართალწარმოებაში რელიეფურად წინ არიან წამოწეულნი. დასავლეთ ევროპაში XI—XII საუკუნეებში სასამართლო ორთაბრძოლამ თითქმის გააუქმა მოწმეთა ჩვენება, როგორც დამამტკიცებელი საბუთი⁹⁴.

ამასთან დაკავშირებით ის მცირე მნიშვნელობა, რომელიც ძველ სამყაროში გააჩნდა მხარეთა მიერ წარმოდგენილ დამამტკიცებელ საბუთებზე დამყარებულ მოსამართლის თავისუფალ შინაგან რწმენას, იცვლება ფეოდალური ეპოქის მოსამართლის — წინასწარგანსაზღვრული რწმენით, რომელსაც ორდალების და ორთაბრძოლის შედეგის მიხედვით, აგრეთვე ფიცის ფორმულის შესრულებასთან დაკავშირებით კანონმდებელი განუწყესებს მას.

ამიტომ ხშირი იყო შემთხვევები, როდესაც მოსამართლეს გამოჰქონდა ისეთი განაჩენი, რომელიც, მართალია, კანონის მოთხოვ-

⁹³ М. М. Гродзинский, Учение о доказательствах и его эволюция. Харьков, 1925, стр. 2.

⁹⁴ А. Ф. Кони, Нравственные начала в уголовном процессе, Избранные произведения, М., 1950, гл. 21—22.

ნებს კი შეესაბამებოდა, მაგრამ ამავე დროს არც მოსამართლის მი-
ნაგან რწმენას და არც შით უმეტეს საქმის ნამდვილ მდგომარეობას
არ გამოხატავდა. დავებრუნდეთ ისევ საკითხს ცრუმოფიციაზე.
სახებ.

საინტერესოა, რა სასჯელი იყო დაწესებული ცრუ მოფიცარი-
სათვის. მაგრამ ამ საკითხის შესახებ ვახტანგის სამართლის წიგნის
238-ე მუხლი ნათელ პასუხს არ იძლევა. იქ ნათქვამია: „რომ შეი-
ტყოთ ტყუილად კაცს დაუფიცავს, მოსამართლევ, რას უზამ იმას?—
ურია არის და მასთან პური არ იჭმება. მისმა მერჯულემ დიდად გარ-
დაახდევინოს, და რაზედაც ეფიცოს, პატრონს თავი მიეცეს, ამაღ
რომე ღ' თისა და პატრონის რისხვა ეყოფა“.

ხსენებულ მუხლში კანონმდებელი ცრუ ფიცს განიხილავს რო-
გორც რელიგიურ ასევე სამართლებრივ დარღვევას და სასჯელსაც
ორნაირს ადებს: რელიგიურს და საეროს. ცრუმოფიცარს „გარდა-
ახდევინებს“ „მერჯულე“, ე. ი. დაადებს მას რელიგიურ სასჯელს.
გარდა ამისა, ცრუმოფიცარი ვალდებულია პატრონს „თავნი“ გა-
დაუხადოს, რაზედაც ეფიცოს.

ჩვენამდე მოღწეულია საბუთი, სადაც აღნიშნულია ცრუ ფი-
ცის შემთხვევა. საბუთი დათარიღებულია 1767 წლით⁸⁵.

იმასთან დაკავშირებით, რომ საბუთი მეტად საინტერესოა,
ჩვენ მას თითქმის მთლიანად მოვიყვანთ. „ქ. ქ. სვეტის ცხოველის
მოხელენი რომ კრწანისის ბოლოს ბალებს ჩიოდენ, სვეტის ცხოვე-
ლის მამული არისო; იმ მამულის პატრონნი მოქალაქენი ამბობდნენ
სახასო არისო და ღალა კელუხს არ აძლევენ. სამართალმა სვეტის
ცხოველის მოხელეთ და კრწანელთ ფიცი დაადვა, წადგნენ და მარ-
თებული ფიცით დაიფიცეს, რომ კრწანისისაც ყოფილიყოს და სვე-
ტისცხოველის მამულიც იყოს. მერმე ამ ფიცს რამდენსამე თვეს
უკან ბალის პატრონები ერთმანეთს წყალს შესცილებოდნენ და
ჩხუბი მოსდიოდათ. იმ ჩხუბში გზირის შვილებმა ერთი სიგელი გა-
ნოაჩინეს, ყოვლად სანატრელის საქართველოს კათოლიკოზის პატ-
რიარხის დიასამიძე ევდემონისაგან ბოძებული, რომ ის მიწა თავისი
ყმის კრწანელი კაცისათვის ებოძებინა სიგლითა და კრწანელსა კაცს
ამ მოქალაქისათვის მიეყიდნა. რადგან ეს სიგელი გამოჩნდა, ახლა
ნცხეთელნი ჩივიან, თუ ეს სიგელი აქონდათ და იცოდნენ, რომ სვე-
ტის ცხოველის მამული იყო და ყოვლად სანატრელის კათოლიკო-

⁸⁵ საქართველოს სსრ ხელნაწერთა ინსტიტუტი. Sd 2977.

სისაგან მიცემული სიგელი ჰქონდათ, რატომ სიგელი არ გამოაჩინეს? ჩვენ ფიცი რადღა დაგვედებოდა, ამდენი სული ფიცს რად მიგვეცა და რას გვემართლებოდნენ? მართალიც არის, თუ ეს სიგელი სამართალში გვენახა, ფიცს აღარ დავადებდით. მისი სიმაღლე ფიცს და ჩვენ მათ მონათ მოსამართლეთ დიდი სასჯელი და დიდს ხანს ჰქობა მოგვეცა ამაზედ; აწ რადგან ერთ აზნაურაშვილმა, კრწანისის მოურავმა მგალობელმა იასემ კრწანისის მამასახლისმა და თექვსმეტმა გლეხმა დაიფიცეს, დიდებულის მეფის ერეკლეს განაჩენი და სანატრელის მეფის ვახტანგის სამართლის წიგნი ასე აცხადებს, რომ ტყუილათ დამფიცებელს სამართლისაგან უნდა ვარდახდეს. ჩვენ მღვიანებებმა ასე განვსაჯეთ: მისი სიმაღლე მეფე და ჩვენ მათნი მონანი მოსამართლენი რომ ამდენს ტყუილს ლაპარაკს მიგვეცეს და დიდხანს გავგსაჯეს, ეს მისმა სიმაღლემ როგორც ინებოს ისე მოჰკითხოსთ, და კრწანისის მოურავის, მამასახლისის და გლეხთ ტყუილათ დაფიცებისათვის საუპატიოდ ეს გარდიხადონ.

კრწანისის მოურავს თაზიშვილს იასე მგალობელს უნდა დაუურვოს ტყუილად დაფიცებისათვის ცხრა თუმანი და ნახევარი, მამასახლისს უნდა დაუურვონ ექვსი მინანთული; თექვსმეტი გლეხი კაცი რომ მიჰყოლიან ამათ თვითოს სამი მინანთული უნდა მისცენ; თექვსმეტი გლეხისა იქნება ოთხი თუმანი და რვა მანეთი. ერთობით ჯამი შეიქმნება თოთხმეტი თუმანი და ცხრა მანეთი; ეს თეთრი იმათ უნდა გადაიხადონ, რომელთაც ის სიგელი ჰქონდათ და არ გამოაჩინეს ან რომელთაც იცოდენ იმ სიგლის ჰქონა და არა თქვეს და თუ რომ იმათ სხვა ბალის პატრონებიცა დაიტანონ, რომ თქვენც იცოდით ამ სიგლის ყოფა და ან სხვა რამ ასეთი საბუთი უყონ ამ დაფიცებაში სწორედ ამათს მსგავსად ვარეულიყვნეს, ისინიც უნდა სამართლიანად მიუდგნენ მის რივისად და თუ არა საკუთრად სიგლის დამალავებს გარდახდება ეს თეთრი; ამაში ნახევარი ნალდი და ნახევარი ჯინსი გაარიგებინე იასაულო ნახუერის შვილი ზურაბ, რადგანაც დაფიცებაშიც შენ იყავ და შიბარე“.

ზემოთ მოტანილი დოკუმენტი ნათლად წარმოგვიდგენს სამიწათმფლობელო ხასიათის დაეებში ფიცისა და წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთის მიმართებას და თითოეული მათგანის ადგილს სასამართლო პროცესში. როდესაც უტყუარი წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთი არსებობდა, მაშინ სასამართლო ფიცს არ მიმართავდა. ამაზე მიუთითებს ზემომოტანილ დოკუმენტში გამოთქმუ-

ლი მოსაზრება მოსამართლეებისა „თუ ეს სიგელი სასამართლოში გვე-
ნახა, ფიცს აღარ დავადებდით“ კრწანისელებსა და მცხეთელებსა
როგორც ზემოთ მოტანილი განჩინებიდან ჩანს, კრწანისელებსა
და მცხეთელებსა, შესაძლოა, უნებლიეთ ცრუ ფიცს მიმართეს სა-
დავო მიწათმფლობელობის დასასაჯუთრებლად. წერილობითი დო-
კუმენტის არსებობის შესახებ მათ არ იცოდნენ. საქართველოს კა-
თალიკოსს ევდემონ დიასამიძეს ის მიწა, რომელიც სასამართლოზე
დავის საგანს შეადგენდა, „თავისის ყმის კრწანელი კაცისათვის ებო-
ძებინა სიგლითა“ და კრწანელ კაცს კი თავისი მხრით მოქალაქისათ-
ვის მიეყიდნა.

სასამართლოს მითითებით 16-მა კრწანისელმა გლეხმა აზნაურ-
მა მოურავმა იასე მგალობელმა და კრწანისის მამასახლისმა დაიფი-
ცეს, რომ სადავო ადგილ-მამული მათ ეკუთვნით.

იმის შემდეგ კი, როდესაც კრწანისელებმა და მცხეთელებმა
დაიფიცეს, აღმოჩნდა წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთი, რო-
ზელიც ნათლად მეტყველებდა, რომ ნამდვილად სადავო მიწა ერთ-
ერთ მოქალაქეს ეკუთვნოდა, ე. ი. კრწანისელების და მცხეთელების
ფიცი ცრუ აღმოჩნდა. ამ უნებლიე ცრუ ფიცისათვის, რომელიც
იმით იყო გამოწვეული, რომ სიგელის მფლობელებმა იგი არ გამოა-
ჩინეს, შეურაცხყოფილი დარჩა როგორც სასამართლო ისე მოფი-
ცარნი. ამიტომაცაა, რომ ორივე მათგანი ამასთან დაკავშირებით სი-
გლის მფლობელთ სდებენ ბრალს. და სასამართლოს გადაწყვეტო-
ლებით სწორედ მათ უნდა გადაიხადონ ჯარიმა ცრუ ფიცისათვის.

ამ შემთხვევაში უნდა ვიფიქროთ, რომ კანონმდებელი სიგლის
პატრონი უთანაბრებს ცრუმოფიცართ და მათ, როგორც ცრუ ფიცის
მიზეზთ, ცრუმოფიცრად თვლის. ჯარიმა უნდა გადაიხადონ როგორც
სიგლის მფლობელებმა, აგრეთვე იმათაც, რომელთაც იცოდნენ სიგ-
ლის არსებობის შესახებ და იგი სასამართლოს დაუმაღეს. თუ გლე-
ხის ცრუდ დაფიცებისათვის საუპატიო მხოლოდ სამი მინალთუნი
იყო, მამასახლისისა და მოურავის ცრუ დაფიცებისათვის (თითო-
ეულის) იგი ცხრა თუმან ნახევარი იანგარიშა სასამართლომ.

მეორე დოკუმენტიდან ჩანს, აგრეთვე, რომ ცრუ ფიცისათვის
ადგილ-მამულს ართმევდნენ და სხვას აძლევდნენ. ერთ-ერთი დოკუ-
მენტიდან, რომელიც 1624 წლითაა დათარიღებული, ვგებულობთ,
რომ ს. ძეგვი და ციხე დიდი მიუსაჯეს მცხეთას ცრუ ფიცისათვის.

ზემოხსენებულიდან ჩვენ ვხედავთ, რომ 1) წერილობით დო-

კუმენტს უპირატესობა ეძლეოდა, როგორც დამამტკიცებელ საბუთს, ფიცის წინაშე საადგილმამულო დავის საქმეებში. ეს ჩანს იქედან, რომ წერილობითმა დოკუმენტმა გააბათილა ფიცი და მისი სიყველად აღინა. 2) კონკრეტული შემთხვევების მიხედვით ცრუმოფიცრის დასჯის საქმეს ზოგჯერ მეფესაც მიანდობდნენ. ცრუფიცისათვის დაწესებული სუბიექტი შეიძლება იყოს ფულადი ჯარიმითაც დასჯილიყო.

ისტორიკოს დიმიტრი ბაქრაძეს თავის „არქეოლოგიურ მოგზაურობაში“ მოჰყავს ამასთან დაკავშირებით ერთი საინტერესო საბუთი — ესაა ვინმე დავითელა კეკელიძის სარჩელი მის სახლისკაც იესელას მიმართ. სასამართლოზე დავითელამ განაცხადა, რომ პაპის მამულიდან იესელამ ზედმეტი ნაწილი მიიტაცა. მანამდეც კი, — განაგრძობდა მოსარჩლე, საქმე სასამართლომდე მივიდა და მან, მოსარჩლემ, სასამართლოზე მოპასუხეს უფლება მისცა დაეფიცნა 12 თანამოფიცართან ერთად. საბუთის ტექსტი დ. ბაქრაძეს რუსულად მოჰყავს. აქ ვკითხულობთ: «Затем, по словам Давитела, он подвергся последствию присяги, и по просьбе его истец снял с него присягу (ფიცმა უწია და ფიცი ამახსნევინა) за что последний выдela ему половину всего общего их имения»⁶⁵.

ქართულ იურიდიულ საბუთებში კიდევ შეიძლება დაიძებნოს ანალოგიური დოკუმენტები. მათ მეცნიერულ მიმოქცევაში შემოტანა სრული სახით და კომენტირება, აგრეთვე ამის ბაზაზე ზოგადი და სრული დასკვნის გაკეთება ჯერ მომავლის საქმეა⁶⁷.

ჩვენ ვნახეთ, რომ წერილობით დამამტკიცებელ საბუთს, თუ კი მისი ნამდვილობა ეჭვს აღარ იწვევდა, უპირატესობა ეძლეოდა ფიცის წინაშე, როგორც დამამტკიცებელ საბუთს, ყოველ შემთხვევაში, სადავო მიწათმფლობელობის საკითხებზე.

მაგრამ თუ წარმოვიდგენთ ისეთ მდგომარეობას, როდესაც თვით წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთის ნამდვილობა იწვევდა ეჭვს, მაშინ ცხადი გახდება ის გარემოება, თუ რაოდენ დიდმნიშვნელოვანი მტკიცებულობა იყო ფიცი.

ჩვენამდე მოღწეულია რამდენიმე დოკუმენტი, საიდანაც ირკვევა, რომ სასამართლომ თვით წერილობით დამამტკიცებელ საბუთს

⁶⁵ Д. Бакрадзе, Археологическое путешествие по Гурии и Аджарии, Спб. 1878, стр. 346.

⁶⁷ ცრუ ფიცის და ცრუმოფიცრის შესახებ საერთოდ იხილე R. Hirzel, Der Eid. Ein Beitrag zu seiner Geschichte, Leipzig, 1902, გვ. 75 და ა. შ.

შეხედა ეკვის თვლით და მისი ნამდვილობა-ნატყუარობის დამტკიცებისათვის ფიცის გარდა სხვა საშუალება ვერ იპოვა. სასამართლომ გადაწყვიტა, რომ წერილობითი საბუთის წარმოდგენის შემთხვევაში მხარემ თანამოფიცრებთან ერთად აასვენოს ხატი და ის წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთი („წიგნი“), რომლის ნამდვილობაც სადაო და საეჭვო გახდა, და ფიცის საშუალებით დაადასტუროს, რომ საბუთი ნატყუარი არ არის. ერთ-ერთი ასეთი ცნობა XVII საუკუნეს ეკუთვნის*.

ეს გარემოება მიუთითებს რელიგიური სინიდისის და რელიგიური განწყობილების დიდ ადგილზე ქართულ სასამართლო პროცესში გვიანდერდალურ ეპოქაში. განსაკუთრებით იგი ითქმის დასავლეთ საქართველოს მისამართით, რომელიც XVII—XVIII საუკუნეებში ქართლის სამეფოსთან შედარებით რამოდენადმე ჩამორჩენილი ჩანს.

ჩვენამდე მოღწეულია ხონის ტაძრის ერთი საბუთი, საიდანაც ჩანს, რომ სასამართლოზე მსჯელობის საგანი შეიძლება ყოფილიყო მხარის განცხადება, რომ მას მოპასუხის წყევლით კაცი მოუკვდა⁹⁸.

XIX საუკუნის I ნახევარში სამეგრელოს სამთავროში, როცა წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთის ნამდვილობაში სასამართლო დაექვედებოდა, ეს უკანასკნელი დოკუმენტის წარმომდგენ მხარეს ავალებდა ფიცის საშუალებით დამტკიცებინა მისი კანონიერება. ადგილ-მამულის შესახებ დაობდნენ ჩიქოვანი და მხეიძე. ამ უკანასკნელმა თავისი საკუთრების კანონიერების დასამტკიცებლად სასამართლოს წარუდგინა წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთი.

სასამართლომ მხეიძის მოწინააღმდეგე მხარესთან ერთად ეკვი შეიტანა წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთის ნამდვილობაში და დაადგინა „...რადგან ჩიქოვანი ჩივა მხეიძის წერილის სხეებზე მოქმედებას და ჩუენცა მცირე იქუნეულ შევექენით წერილისა ამისთვის: უნდა მხეიძემ დაამტკიცოს თავისი წერილის დამტკიცება და ესრედ

98 ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, წ. IV, ტფ., 1913, გვ. 22.

99 ხონის ტაძრის ერთ-ერთ საბუთში 1760 წლის თარიღით ვკითხულობთ: „მერმეთ ამ კანტურიშვილის წყევლით თვისტოლი აზნაურისშვილი მომიკვდა. მის ბატონს ამას დავედვე და შესს ტაძარს შემოეხვეწა...“ და სხვა.

(იხ. ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, წ. II, ტფ., 1921, გვ. 12).

უნდა იქნეს: წამოაყენოს მხეიძემ ას ოცი კაცი ამაველი აზნაური და ასე შეაფიცოს ჩიქოვანს¹⁰⁰. და სხვა¹⁰⁰.

ის გარემოება, რომ წერილობითი დამამტკიცებელი სამართლის ნამდვილობის დასადასტურებლად 120 თანამოფიცარის გამოყენება დასჭირდა მხეიძეს, სასამართლოს იმით აქვს გამართლებული, რომ სადავო მიწა დიდი ოდენობისა და ღირებულებისა იყო.

ამრიგად: ცრუ ფიცს ნამდვილი წერილობითი დოკუმენტი აბათილებდა, ხოლო საექვო დოკუმენტს ფიცი სჭირდებოდა, რომ ნამდვილობა შეენარჩუნებინა. ისეთი საექვო წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთი, რომლის ნამდვილობის დამტკიცებას პატრონი თანამოფიცარებით ვერ შესძლებდა, ყალბად ჩაითვლებოდა.

ის, რასაც ვახტანგის სამართლის წიგნი თამასუქის ნამდვილობის დასამტკიცებლად მოითხოვდა, ვრცელდებოდა საერთოდ წერილობით დამამტკიცებელ საბუთებზე. ვახტანგის სამართლის წიგნის 143-ე მუხლი აწესებს, რომ „ვალი რომ კაცს კაცისა ემართოს. მოვიდოდეს და იჩივლოს, უნდა მოადიც მოიყვანონ. თამასუქი უნდა გაუსინჯონ, ბეჭედი, ქრონიკონი, დამწერი და მოწამე, ამიტომ რომე ბევრს ტყუილათაც მოიგონებენ. იქნების, რომ გარდაეხადოს. თამასუქი შერჩომოდეს, ან ერთის მიზეზით წარმოედაოს. ესეები იქნების, მაგრამე ამას მოსამართლემ კარგა გულისყური უნდა გაავლოს და კარგად გამოძებნოს, თუ გამოძებნით შეიტყო, ხომ კარგი იქნების, და თუ ვერ შეიტყო — ან მოწმით, ან ფიცით“.

ცრუ ფიცის ქვეშ იმდროინდელ სამართალში იგულისხმებოდა ფიცის ქვეშ განგებ ცრუ ჩვენების მიცემა ეკლესიაში ან სხვა კანონით გათვალისწინებულ ადგილას თანამდებობის პირთა და მოწმეთა თანდასწრებით.

შეინიშნება, რომ განვითარების დაბალ საფეხურზე მდგომი სამართლის სისტემა ცრუ ფიცს, როგორც დანაშაულს არ იცნობს. ცრუ ფიცის მიცემა იქ წარმოუდგენელ რამედ ითვლებოდა. ცრუმოფიცარის დასჯა, ან უფრო სწორად ცრუმოფიცარისა და მთელი მისი გვარის დასჯა ღვთაების საქმედ იყო მიჩნეული. ცნობილია, რომ ოსების ადათობრივი სამართლის ნორმათა შორის, როგორც ეს

100 საქ. სასულმწიფო მუსეუმის ხელნაწერი A—1767 .გვ. 24. საბუთო წარმოადგენს ნიკოლოზ პირველი დადიანისა და მღვიანების თავად როსტომ ჩიქოვანის განჩინებას საადგილმამულო დავის საქმისზე.

თავის დროზე მ. კოვალევსკიმ შენიშნა, ცრუ ფიცს, როგორც დანაშაული, არც იხსენიებოდა.

ამასთან დაკავშირებით მ. კოვალევსკი წერდა: უცნობია ცრუ ფიცისათვის სასჯელი; მაგრამ არა იმიტომ, რომ ისინი მაღალ შეფასებას არ აძლევენ ამ უკანასკნელის სიწმინდეს, არამედ იმიტომ რომ მის სანქციას წარმოადგენს რაღაც უფრო საშინელი, ვიდრე ყოველგვარი პირადი და ქონებრივი ზიანი, რაც კი შეიძლება მიყენებული იქნას სასჯელით. ცრუ ფიცს ოსები უკავშირებენ წარმოდგენას მთელი გვარის ამოწყვეტის, საიქიოში წინაპრების ტანჯვის და რიგი უბედურების შესახებ, რაც უნდა მოუვიდეთ როგორც თვით მოფიცარს ასევე მის ახლობლებს¹⁰¹.

რომაული სამართალი არც უძველესი პერიოდისა და არც ქრისტიანული ხანისა ცრუ ფიცს, როგორც დანაშაულს დაწესებულს არც იცნობდა. რომაული სამართალი ცრუ ფიცისათვის განსაკუთრებულ და გამონაკლის შემთხვევებში სჯიდა ხოლმე ადამიანებს. მაგ. თუ ვინმე იმპერატორის მფარველი გენიით (*pergenium princeps*) ქონებრივი გამორჩენის მიზნით ტყუილად იფიცავდა, ასეთ პირებს სჯიდნენ.

სულ სხვა პოზიციებზე იდგა ცრუ ფიცის, როგორც დანაშაულის, შეფასების საკითხში, კანონიკური სამართალი. კანონიკური სამართლის დოქტრინის მიხედვით უმთავრეს მომენტად ცრუ ფიცში, როგორც დანაშაულში, წინ იქნა წამოწეული რელიგიურ-სუბიექტური მომენტი და აქედან გამომდინარე მასში ღვთაების შეურაცხყოფასა და უპატივემლობას ხედავდნენ.

ცრუ ფიცისათვის გვიანფოდალური სამართლის ისეთი ძეგლი, როგორიც „კაროლინა“ იყო, დამნაშავისათვის თითების მოჭრასა და პატივის ახდას ითვალისწინებდა.

XVIII საუკუნის დასასრულისათვის დასავლეთ ევროპის იურიდიულ ლიტერატურაში კაცობრიობის საერთო პროგრესის ბაზაზე შესაძლებელი გახდა რელიგიის და მორალის სამართლისაგან გამიჯვნის საკითხის რეალურად დასმა. თანდათანობით კანონმდებლობაც დაადგა ხსენებული თვალსაზრისის გაზიარების გზას. ცრუ ფიცში, როგორც დანაშაულში, კანონმდებელი ამ ეპოქიდან მოყოლებული

¹⁰¹ М. Ковалевский, Современный обычай и древний закон, т. II. М., 1886, гл. 133.

ხედავს კერძო პირთა ინტერესების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულს და ანტირელიგიურ მომენტს ხსენებულ დანაშაულს სერიოზულ ყურადღებას არ უთმობს.

ცნობილი იურისტი — მეცნიერი ა. ფოიერბახი ცრუ ფიცში ხედავს, არც მეტი არც ნაკლები, მოტყუების კვალიფიცირებულ სახეს. როგორც ვხედავთ, ცნობილი ფილოსოფოს-მატერიალისტის — ლუდვიგ ფოიერბახის მამას, ანსელმს, ცრუ ფიცის შესახებ რელიგიური თვალსაზრისი სავსებით დაძლეული აქვს.

თუ ავსტრიის კანონმდებლობა იოსებ II-ის მეფობამდე ცრუ ფიცს რელიგიის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულთა რიგში ათავსებდა, ხსენებული მონარქის მეფობის დროიდან მას ამორიცხავს ანტირელიგიურ დანაშაულებათა სიიდან.

რუსული სამართალი ცრუ ფიცში როგორც დანაშაულობაში, უპირატესად რელიგიურ მომენტს აქცევდა ყურადღებას და მას სარწმუნოების წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულად თვლიდა.

რუსული სამართლის ძეგლებიდან დამახასიათებელია ივანე IV სამართლის წიგნის მხრით ის თანმიმდევრულად რელიგიური თვალსაზრისი, რაც მას ახასიათებდა ცრუ ფიცის შეფასებაში. ხსენებული სამართლის წიგნისათვის დამატებულ მუხლებში დაწესებული იყო, რომ თუ ტყვე რუსმა თათარს მისცეს დაპირებითი ფიცი არ გაქცევის შესახებ და იგი დაარღვიოს, ამისათვის იგი დაისჯებოდა ათი წლით ეკლესიიდან განკვეთით და მძიმე ეპიტიმიით.

მუსულმანური სამართალი უფრო პრაქტიკული თვალსაზრისით უცქეროდა ცრუ ფიცს. მუსულმანს უფლება ჰქონდა მიეშართა ცრუ ფიცისათვის, თუ კი იგი ამ საშუალებით თავისი თანამორწმუნის დახსნას შესძლებდა¹⁰².

საერთოდ მუსულმანური სამართალი ცრუ ფიცისათვის ისე სასტიკად არ დევნიდა დამნაშავეს, როგორც შუასაუკუნეების ქრისტიანულ-ფეოდალური ქვეყნების სამართლის წიგნები. საკმარისი იყო, რომ დამნაშავეს უბრალოდ მოენანიებინა ცრუ ფიცის მიცემა და მას არავითარი შიში არ ექნებოდა არც სააქაოში და არც საიქიოში რაიმე სასტიკი სასჯელისა.

მაგრამ, რამოდენჯერმე განმეორებული შეპირებითი ხასიათის ფიცის დარღვევას მუსულმანური სამართალიც მკაცრად უყურებდა.

¹⁰² Н. Т о р н а у, Изложение палач мусульманского законовeдeния, Спб., 1850, стр. 369.

წავი ზღვისპირეთის ჩერქეზებში ყურანის მოძღვრების დაწესებული იყო (რომელიც მთელი მუსულმანური მართლის თეორიულ საფუძველს წარმოადგენდა), რომელიც საკითხზე სამჯერ შეფიცავდა და თავის ფიცს არ შეასრულებდა სასტიკად უნდა დასჯილიყო. მაგ., თუ ვინმე სამჯერ ზედიზედ იძლეოდა ფიცს, რომ არ იქურდებდა შემდეგში, მაგრამ თავის ფიცს არღვევდა და ქურდობას ისევ განაგრძობდა, მას ტააბეზედ — გამოუსწორებელ და აშკარა ქურდად თვლიდნენ და კლავდნენ¹⁰⁹.

ფეოდალური სამართლის წიგნები ჩვეულებრივ არ ანსხვავებდნენ ცრუ ფიცს ცრუ მოწმეობისაგან და ცრუ მოფიცარსა და ცრუ მოწმეს ერთ სიბრტყეზე განიხილავდნენ. მაგალითად, რუსული სამართლის ისტორიაში მხოლოდ 1845 წლის დებულება სასჯელთა შესახებ ანსხვავებს ცრუ ფიცს ცრუ მოწმეობისაგან. ხსენებულმა დებულებამ სასჯელთა შესახებ ცრუ ფიცი მოათავსა მეორე განყოფილებაში, რელიგიის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულთა ჯგუფში, ხოლო ცრუმოწმეობა საზოგადოებრივი კეთილდღეობისა და მართებულობის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულთა ჯგუფში მოათავსა.

ცრუმოწმეობა არის მოწმის მიერ წინასწარ განზრახ არასწორად გადმოცემა იმ გარემოებებისა, რომლის შესახებ ის მოწოდებულია ჩვენება მისცეს.

ამ დანაშაულს რომის სამართალი იცნობდა უკვე XII დაფის კანონების ეპოქაში. უფრო გვიან სულას დროიდან შეიქმნა განსაზღვრებათა მთელი სისტემა ხსენებულ საკითხზე. ცრუ ჩვენების მიცემას რომის სამართალი ამ დროს მეტად სასტიკად სჯიდა. მაგ. კორნელის კანონი (*lex Cornelia testamentaria nummaria*) განიხილავდა ცრუ ფიცს, როგორც სიყალბეს თვით დამამტკიცებელ საბუთებში და ამ დანაშაულისთვის მძიმე სასჯელს — სამშობლოდან გაძევებას აწესებდა (*aque et ignis interdictio*).

XVIII საუკუნეში წამოყენებულ იქნა თეორია, რომ ცრუ მოწმე არღვევს უფლებას ჰეშმარიტებაზე (*Recht auf Wahrheit*), რომელმაც ჩქარა დაუთმო გზა სხვა თეორიას, რომლის მიხედვითაც ხსენებული დანაშაულის ჩადენით პირი არღვევდა საზოგადოებრივ რწმენასა და ნდობას.

¹⁰⁹ Ф. И. Леонтович, Адагы кавказских горцев, в. 1, Одесса, 1882, стр. 131.

ფიცისათვის მეტი სიმტკიცის მისაცემად ჩვეულებრივ მოფიცარი ცდილობს თავის ფიცში ჩააქსოვოს რაც შეიძლება ფიცისაღმსრულებლის მეტად ძვირფასი ობიექტი და მითი დაიფიცოს (ღმერთი, ოჯახი, შვილი, დედა და სხვა).

გოეთეს „ფაუსტში“ მეფისტოფელი მისთვის უმაღლეს ღირებულების მქონე და უძვირფასესი რამით — ჯოჯოხეთით და სიყვარულით იფიცავს. მეფისტოფელი ეუბნება ფაუსტს:

„ვფიცავ სიყვარულს და თვით ჯოჯოხეთს!
დავიფიცავდი, რომ შემეძლოს კიდევ უარეს!“¹⁰⁴.

მეფისტოფელი ფაუსტს შეპირდება, რომ გრეთხენის გულს მოაგებინებს, მაგრამ ამ უკანასკნელის მიღწევის გზაზე საჭირო ხდება, რომ ცრუმოწმობა მიუტანონ გრეთხენის მეზობელს მართას იმის შესახებ, რომ მისი ქმარი — შვერდლეინი გარდაიცვალა და განისვენებს პადუაში წმინდა სავანეს. ფაუსტს ეთაკილება ასეთი უსინდისო საშუალებით მიზნის მიღწევა; ამასთან დაკავშირებით მეფისტოფელი ეუბნება ფაუსტს:

„ოჰ, გულუბრყვილო და მორწმუნე ადამიანო!
ნუ თუ პირველად აწ გიხდებათ ყალბათ მოწმობა?
ნუ თუ არა დროს სრული რწმენით და ამაყ გულით
არ მიგიციათ განმარტება და ყალბი ცნობა
ღმერთის, ან იმის, რაც რომ ირგვლივ ქვეყნად მოძრაობს,
და რაც ყოველთვის ადამიანს გულ-მკერდში ზღვაობს?
თუ რომ თქვენ გულში ჩაიხედავთ, უნდა გამოტყდეთ,
რომ თქვენ იმდენი ცნობები გაქვთ ყველა ამისი,
ვით შვერდლეინის განსვენების და დაკრძალვისა.“

ფაუსტი

მუდამ სოფისტი და ცრუ იყავი,
და მომავალშიც ასე დარჩები.

¹⁰⁴ ადგილები ქართულად გოეთეს „ფაუსტიდან“ აქ და შემდგომაც მოტანილი იქნება დ. თინაშვილის თარგმანის მიხედვით. იხ. ი. გოეტე, „ფაუსტი“, ტფილისი, 1927.

მეფისტოფელი
 დიახ, მოვიყვან სხვა მაგალითსაც.
 ალბათ შენ ხვალვე პატიოსნურად
 შეჰფიცავ გრეთხენს წრფელ სიყვარულსა
 და გააბრიყვებ იმ უბედურსა!

ფაუსტი

შეეფიცავ გულით!

მეფისტოფელი

კარგი, კეთილი:
 ნუ თუ გულწრფელად ჰფიცავ აგოეთვე
 უკვდავ სიყვარულს და ერთგულებას,
 ყოვლად შემძლებელ და მაღალ ტრფობას?

„ფაუსტის“ ზემოთ მოტანილი ადგილიდან მეფისტოფელის სიტყვების მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ადამიანი მართლაც ხშირად დარწმუნებული იყო რა ამაში, რომ ჭეშმარიტებას აჩვენებდა და ფიცავდა, სინამდვილეში შორს იყო ჭეშმარიტებისაგან. მართლაც, ადამიანს, მეფისტოფელის არ იყოს, მისდა უნებლიეთ, დარწმუნებულს იმაში, რომ მისი პირით სრულ სიმართლეს დაადებს, მიუცია „ყალბი მოწმობა თავისი რწმენისა და გულუბრყვილობის შედეგად“. გოეთეს მეფისტოფელი სრულიად მართალია იმაში, რომ ადამიანს ხშირად „სრული რწმენით და ამაყი გულით“ მიუცია „განმარტება და ყალბი ცნობა“ შესახებ „ღმერთის ან იმის, რაც რომ ირგვლივ ჭეყენად მოძრაობს“. მაგრამ მეფისტოფელი სოფისტობს იმ შემთხვევაში, როდესაც ის ერთ სიბრტყეზე განიხილავს უნებლიე, ადამიანის ცოდნის დაბალი დონით გამოწვეულ ყალბ განმარტებას სამყაროსა და ღმერთის შესახებ და წინასწარი განზრახვით ცრუ განმარტების მიცემას ყოველდღიური ცხოვრების რომელიმე კერძო ფაქტის შესახებ, რომლის მიმართაც ადამიანს სრული შესაძლებლობა აქვს ჭეშმარიტად იმსჯელოს. სულ სხვა ხასიათისაა ვთქვათ, ფაუსტის გულწრფელი და უნებლიეთ მცდარ შეხედულებასთან დაკავშირებული ფიცი სამყაროს და ღმერთის შესა-

ებ და მისი წინასწარგანზრახული ცრუ ჩვენება შვერდლერის
სიკვდილის შესახებ.

სასამართლოში ჩვეულებრივ აინტერესებთ რომელიმე ცხოვრების ფაქტი ან საერთოდ ისეთი ფაქტი, რომლის შესახებაც ადამიანს ჭეშმარიტი ჩვენების მიცემის შესაძლებლობა აქვს. ყოველგვარი უნებლიე ცრუ ჩვენება და ცრუ ფიცი მოწმესა და მოფიცარს შესაბამისად არ შეიძლება ბრალად შეერაცხოს.

ჩვენ მიერ ზემოთ მოტანილი 1767 წლის განჩინების შემთხვევაში მოსამართლეებმა სწორედ მოფიცარ-თანამოფიცართა მხრით ცრუ ფიცის უნებლიეთობა გაითვალისწინეს და დასაჯეს არა ის პირები, რომლებმაც ობიექტურად ცრუ ფიცი წარმოსთქვეს, არამედ ის სუბიექტები, რომლებიც ხსენებული ცრუ ფიცის ნამდვილი მიზეზი იყვნენ.

გამონაკლისის სახით ცრუ ფიცის შემთხვევები რომ ვვიანფერდალურ საქართველოში ნადვილად იყო. ეს დოკუმენტალურად დასტურდება. ამასთან დაკავშირებით მოვიტანთ ერთ საინტერესო საბუთს, რომელიც 1651 წლითაა დათარიღებული და წარმოადგენს მცხეთის სიგელს. პროფ. ს. კაკაბაძეს იგი გამოქვეყნებული აქვს თავისი ისტორიული საბუთების IV წიგნში.

„ქ. ჩვენ ქრისტეს ღთისა მიერ კურთხეულმან, ყოვლისა საქართველოს დიდმან მამათ მთავარმა, ქართლისა კ-ზმა, პატრიარქმან პატრონმან ქრისტეფორე, ესე უკუნისამდე ვამთა ვასათავებელი გადაწყვეტილების წიგნი და პირი დავდევით ასრე რომე ნინო წმიდელნი და თვალელნი საჯოკბის ჭალაზედ ცილობდენ და ბრძანებითა როსტომ ნეფისათა შემოვიყარეთ ერთობილნი უფროსნი მცხეთის შვილნი და მოვედით თვალზედ და შემოვიყარეთ ნინო წმიდელი მყას შვილი ზაქარია და ერთობილნი წმინდის ნინოს ყმანი და გავასამართლეთ. და მას წინათაც მრავალი შუღლი ყარყაში ყოფილიყო და შევაგდევით თვალელთ ფიცი და შემოვიყარნენ ერთობილნი თვალელნი და აისვენეს ხატი წმინდის ნინოსი და წაგვიძღვენ საჯოკბის ჭალას, და ქუემო საცილობელი იყო კარგა გზას ქვემოთ. და დავდევით საცილოელს ალაგზედა, სადამდისაც ცილობდენ, და დაიფიცა გულბათის შვილმა და ერთობილთ თვალელთა, და ამოიარეს, და დაიფიცა დრეიძემ ბეციტამა. და მივედით შუაზედა და დაიფიცა ეთიბერას შვილმა; და მივედით ნაწისქუალევეთანა და ორმა ქურუხულმა; და ამოვედით თავსა კვეის პირსა და დაიფიცეს ერთობილთ თვალელთა. და სულ საჯოკბის ჭალა ასრე გამოიფიცეს,

რომე მკვიდრათ და შეუცილებლათ სვეტის ცხოვლისა და თუ-
 ყური იყოს, და ასრე გავასამართლეთ და გარდავსწყვიტო-
 ვერა ნინოწმინდელი და ვერა მისი ყმა ვერ შემოეცილნენ
 ჭალასა, რომელიც ჩვენ გავვესამართლებინოს. აწე ვინცა და რამან-
 ცა კაცმან ანუ მეფემან ანუ დედოფალმან ანუ მღვდელთ მთავარმან
 ესე ჩვენგან გასამძღრული და გაფიცული საქმე მოშალოს, რისხაე-
 ნსცა ღაი და ყოველნი მისნი წმიდანი ზეცისა და ქუეყნისანი, კორ-
 ციელნი და უბორცონი“¹⁰⁵ და სხ. საბუთის ბოლოს, ჩვეულებრივი
 წესისამებრ მოცემულია წყევლის რთული და გრძელი ფორმულა
 ამ პირთა მისამართით, ვინც სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყ-
 ვებილების დარღვევას შეეცდებოდა და აგრეთვე მოწმეები.

ჩვენ მიერ ზემოთ მოტანილი — მცხეთის 1651 წლის საბუთი —
 „გარდაწყვეტილობის წიგნი“ მრავალიზრივ არის საყურადღებო. აქ
 ასახულია მოსახლეობისა და ეკლესიის ინტერესთა შეჭახება აგრ-
 რულ საკითხებში, სასტიკი ბრძოლა მიწათმფლობელობისათვის,
 ადგილ-მამულისათვის, მოსახლეობის სხვადასხვა ფენის წარმომად-
 გენელთა შორის. ფეოდალური საზოგადოების სინამდვილეში მიწა
 უმთავრესი საწარმოო საშუალებაა; იგი წარმოადგენს, კ. მარქსის
 სიტყვებით რომ ვთქვათ, ადამიანის „არაორგანულ სხეულს“. გა-
 საკებია, რომ ძნელი იყო საშუალების მონახვა, რომელსაც შეიძლე-
 ზოდა მხარეები შეეჩერებინა მიწისათვის ბრძოლის გზაზე. ზოგჯერ
 რელიგიური განწყობილება და საიქიოში სასჯელის შიში მოფიცარ
 მხარეს აკავებდა ცრუ ფიცისაგან, მაგრამ არც ისე იშვიათი ყოფილა
 შემთხვევები, როცა ცრუ ფიცს მიმართავენ ადგილ-მამულის ხელში
 ჩაგდებისათვის.

ზემოთ მოტანილი საბუთი ამის ერთ-ერთ საინტერესო ილუსტრა-
 ციას წარმოადგენს. ფიცი, რომელიც 1651 წლის „გარდაწყვეტილო-
 ბის“ წიგნშია აღწერილი, სინამდვილეში, როგორც ეს სხვა დამატე-
 ბითი საბუთებიდან ირკვევა, ცრუ ფიცს წარმოადგენდა. თავის დრო-
 ზე ამ ფიცს სავსებით დაურწმუნებია მოსამართლეები და მათ ჭალა
 ცრუმოფიცარ თვალელთათვის მიუკუთვნებიათ და კათალიკოსი
 ქრისტეფორე საშინელ ყწევლა-კრულვას უთვლის გადაწყვეტილე-
 ბის დამრღვევთ.

მას შემდეგ, რაც მხარემ ფიცით დაინარჩუნა სადავო ადგილ-მა-
 მული, შეიძლებოდა აღმოჩენილიყო ისეთი ნამდვილი წერილობითი

¹⁰⁵ ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები. წ. IV, ტფილისი, 1913, გვ. 33—34.

დამამტკიცებელი საბუთი, რომელიც ფიცს არარად ხდიდა. ამ შემთხვევაში ტყუილი ფაცის მამხილებლად გამოდიოდა წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთი და ამ უკანასკნელის შინაარსის თანახმად გადაწყდებოდა სამიწათმფლობელო დავა.

რა თქმა უნდა, ფიცის წინაშე უპირატესობა ეძლეოდა წერილობით მტკიცებას, მაგრამ როდესაც ეს უკანასკნელი არ არსებობდა, მაშინ საადგილმამულო დავის გადაწყვეტის ყველაზე გავრცელებული საშუალება იყო ფიცი და ამ უკანასკნელის მიხედვით წყდებოდა დავაც. ჩვენამდე საკმაოდ მრავალრიცხოვანი საბუთებია მოღწეული, საიდანაც ჩანს, რომ საადგილმამულო მფლობელობის ირგვლივ დავის შემთხვევაში, როდესაც სახეზე არ იყო წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთი, ფიცი ხშირ შემთხვევებში ერთადერთი დამამტკიცებელი საბუთი და მამასადამე, სასამართლო გადაწყვეტილების სუროგატიც კი იყო.

1701 წლით დათარიღებულ გარესჯის ნათლისმცემლის მონასტრის სიგელში ვკითხულობთ: „გარიაშვილმან ფიცი დაიდვა და თუ ვერ დაიფიცა იმანაც უნდა კელი აილოს საცილობელს მიწაზედა“¹⁰⁶. ანალოგიური დოკუმენტების მოტანა მრავლად შეიძლება.

მაგალითი იმისა, როცა სოფლების ინტერესები ადგილ-მამულის მფლობელობის საკითხთა ირგვლივ ეჯახებოდა ეკლესიის ინტერესებს და სოფლელები ტყუილი ფიცით ცდილობენ მიწის შენარჩუნებას, საბუთებში უფრო გვიანაც არის აღნიშნული. მაგ. XVIII საუკუნეში, საბა ნინოწმინდელის დროს სოფელი ედავება ეკლესიას მიწების გამო: „ჯდ მრავალმთის, ბერთ უბნისათვის შეწირულ იყო ჩითუხას კევი და ყაზანიანი, თავისის სახასოს ნაზურევითა, ხოდაბუნებითა და საკნავებითა ძუელთა მეფეთაგან. და ამ შემოწირულობის გუჯარი მის მონასტრისა ყოვლად ღირსსა წმიდასა მამასა იოანე მანგლელს რუსეთს გაჰყოლოდა, და ბერთუბანს სოფელში მდგომნი მონასტერს ამ მამულებს ეცილებოდნენ. იგი ძველი შემოწირულობის გუჯარი რუსეთით მე მომივიდა, მეფესთან ვილაპარაკეთ, ბერთუბნელნი გაცრუვდნენ, და ეს მამულები მონასტერს დარჩა“¹⁰⁷.

¹⁰⁶ ს. ქავთაბაძე, ისტორიული საბუთები, წ. V, ტფ., 1913, გვ. 4.

¹⁰⁷ ს. ბარნაველი, საბა ტუსისშვილის „ანდერძისებრნი ღუწანი“, ქართულ ხელოვნების ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. 3, 1950, გვ. 223.

სოფლები, რომლებიც, უნდა ვიფიქროთ, რომ ანტირელი-
გიურად არ უნდა ყოფილიყვნენ საერთოდ განწყობილნი. მე მათ მატერიალურ ინტერესებს შეეხებოდა ზოგჯერ ბობდნენ ცრუ პრეტენზიასა და ცრუ ფიცზე.

ჩვენამდე მოღწეულია ერთი საინტერესო სიგელი მე-17 საუკუ-
ნიდან, დათარიღებული 1654 წლით.

საბუთებში ვკითხულობთ: „ადიდნეს ღმრთი უძლეველი მეფეთ
მეფე ჩუენი პატრონი როსტომ. ბრძანებითა მათითა ჩუენ დავითიშვი-
ლი ბოქაულთ უხუცესი ელიზბარ მოვედით, ნაქიდურელნი და სვე-
ტის ცხოველის ყმანი თავ მკურგალენი მიწებზედ ცილობდენ. მოვე-
დით და მოვასხით კეობის მახსოვარნი, გავსინჯეთ სამძღურები, რა-
ზედაც ცილობდენ. მახსოვრის საქმითა მოგუარებულის საქმით გა-
დაუწყვიტეთ. სვეტის ცხოველის ყმანი — გედაონიშვილი პაპუნა,
ძმის წული მისი ქაიხოსრო, მაღალაშვილი გედაონ, დეკანოზი ქაი-
ხოსრო, სხუანი აზნაურშვილნი და მსახურნი მოვიდნენ, ჯვარი და
სატი მოიტანეს და ფიცზედ იღგნენ. ჩვენ არც სუეტის ცხოველისა
ყმანი ვაფიცეთ და არც ნაქიდურელნი. და მოგუარებულის საქმით
გადუწყვიტეთ თავს კურიცხოველის ბოლოს რომ აბაშის შვილის ნა-
ზურგევი რომ არის, იმის ბოლოს რასაც ქუაყრილი გაიტანს, ქვემო
ქალაქის შარა რომ გაივლის იქამდი. იმის იქით ღოღოვნის სამძღუ-
რამდი, იმას აქათი კვირაცხოველისკენ ნაქიდურელთ დარჩა და თამ-
გურგულელთ კელი ნუ აქუსთ და იმას იქით სვეტს ცხოველს დარ-
ჩა და ნაქიდურელთ კელი ნუ აქუსთ და არც რას ემართლებიან, რად-
გან მახსოვარები იმავე ძველს სამძღუარზედ გაგუიძღუნენ და სამ-
ძღუარი გუიჩვენეს. ჩუენც ასრე შევატყვევით, რომ ძველი სამძღუ-
არიც ის იყო და ჩუენც იმაზედ გარდუწყვიტეთ“¹⁰⁸.

პირველყოვლისა უნდა შევნიშნოთ, რომ ხსენებული სიგელი
ვახტანგის სამართლის წიგნის შედგენამდე მთელი ხუთი ათეული
წლით ადრეა დაწერილი და ამდენად საინტერესოა, თუ როგორ
წყდებოდა სამიწათმფლობელო დაეა იმ შემთხვევაში, როდესაც მხა-
რე საქმის ფიცით გადაწყვეტას მოითხოვდა იმ დროს, როდესაც სა-
ხეზე არ იყო სადავო ფაქტის დამადასტურებელი წერილობითი და-
მამტკიცებელი საბუთი. ტყუილი ფიცის შიში და გულგება, როგორც
ჩანს, საკმაოდ ძლიერი ყოფილა და სასამართლოც საქმეს ფიცის
გარეშე წყვეტს.

108 ს. კაკაბაძე, ისტორიული საბუთები, წ. IV, თბ., 1913, გვ. 35.

დოკუმენტის სიტყვები იმის შესახებ, რომ „ჩვენ არც სუფთის ცხოვლის ყმანი ვაფიცეთ და არც ნაქიდურელნი-ო“ თითქმის უნდა მიუთითებდეს, რომ სასამართლოს საქმის გარემოების მიხედვით როგორც მოსარჩლის ისე მოპასუხის დაფიცება უნდა შესძლებოდა, რაც სამიწათმფლობელო დავასთან დაკავშირებით ვახტანგის სამართლის წიგნში არა ჩანს.

მეტად საინტერესოა ის გარემოება, რომ სასამართლო ფიცის როგორც დამამტკიცებელი საბუთის, წინაშე უპირატესობას აძლევს მოწმეთა ჩვენებას, „მახსოვარების“ ჩვენებას. ცრუ ფიცის პრაქტიკაში შემოსვლასთან უშუალო მიზეზობრივ კავშირშია ფიცის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის, სახელის გატეხა და ამასთან დაკავშირებით მოწმისა და წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების როლის ზრდა სასამართლო პროცესში.

როგორც სათანადო ადგილას საუბარი გვქონდა, უკვე XI საუკუნის დოკუმენტი, ბაგრატ IV-ის დროს შედგენილი ოპიზის სიგელი მიუთითებს ხსენებული ეპოქის საქართველოში წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების დიდ მნიშვნელობასა და გავრცელებულობაზე. თვით ოპიზის სიგელიდან ირკვევა, რომ წერილობითი მტკიცებულებანი ყოველ შემთხვევაში სამიწათმფლობელო საკითხებზე, გაცილებით ადრე ყოფილა ცნობილი საქართველოში.

უფრო გვიან XII—XIII საუკუნეებში წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთები დიდ როლს ასრულებდნენ სამიწათმფლობელო და სხვა დავების მოწესრიგებისას. XIV—XVIII საუკუნეების მანძილზე, ქვეყნის სოციალ-ეკონომიური და კულტურული დაცემის ეპოქაში, როცა უკულტურო დამპყრობლები მოსვენებას არ აძლევდნენ საქართველოს, წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების როლი შესუსტდა, მაგრამ სავსებით არ გამქრალა და უმნიშვნელო არ ყოფილა. გვიან-ფეოდალური ეპოქის საქართველოდან ჩვენამდე საკმაოდ არის მოღწეული დოკუმენტები, რომლითაც შეიძლება ზემოხსენებული დებულების დამტკიცება.

პირველყოვლისა უნდა შევნიშნოთ, რომ ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-6 მუხლი, დამამტკიცებელ საბუთთა შორის, რომლითაც „თავი იმართლების“, წერილობით დამამტკიცებელ საბუთებს არ

იხსენიებს. ქართულ სინამდვილისათვის ან ვახტანგ VI-ის ეპოქაში, ან ამ ეპოქაში, ან ცოტა უფრო გვიან წერილობითი დამამტკიცებელ საბუთთა შორის წერილობითი მტკიცებულების მოუხსენებლობა ჩვენთვის სავსებით გასაგები იქნებოდა. თვით ვახტანგის სამართლის მთელი წიგნის ყურადღებით გადათვალიერებისას ირკვევა, რომ კანონმდებელი იცნობს წერილობით დამამტკიცებელ საბუთებს და გარკვეულ მნიშვნელობასაც ანიჭებს მათ. ამიტომ უთუოდ მართალია ის აზრი, რომ ვახტანგის სამართლის დებულების „... ნორმათა შესწავლის საფუძველზე შეგვიძლია გამოვიტანოთ დასკვნა, რომ წერილობითი საბუთებიც სასამართლო წარმოების დროს გარკვეულ როლს თამაშობდნენ“¹⁰⁹. ეს გარემოება სრულიად ბუნებრივად უნდა ჩაითვალოს. სავაჭრო ურთიერთობის განვითარება, სახელმწიფოებრიობის განვითარების დონე, ვალდებულებითი ურთიერთობის სფეროში მოქმედი რთული სამართლებრივი ინსტიტუტები წერილობითი საბუთების მნიშვნელობაზე მიუთითებენ. ზმარებაში იყო თამასუქი, რომელიც სამოქალაქო ხასიათის დავებში, სარჩელის წარდგენის დროს, პროცესუალურ აქტებში პოულობდა გამობატულებას. ჩვენამდე შემონახულია ვახტანგის სამართლის წიგნის თანამედროვე საკმაოდ მრავალრიცხოვანი იურიდიული აქტები. თვით ვახტანგის სამართლის წიგნის 143, 213, 260, 262, 263 მუხლები წერილობით საბუთებზე ლაპარაკობენ¹¹⁰. ვახტანგის სამართლის წიგნის 143 მუხლი ამბობს: „ვალი რომ კაცს კაცისა ემართოს, მოვიდოდეს და იჩივლოს, უნდა მოადიც მოიყვანონ, თამასუქი უნდა გაუსინ-

109 ალ. ვახეიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, წ. II, თბ., 1948, გვ. 88.

110 ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი მ. ქიქოძე წერს: „დამამტკიცებელ საბუთთა შორის ვახტანგი არ იცნობს წერილობით საბუთებს. მაშინ როდესაც იგი მეტად გავრცელებული ყოფილა და თავის მხრივ ქართული იურიდიული აზროვნების წინსვლას ნიშნავდა (საბჭოთა სამართალი, № 2, 1959). ეს მტკიცება არ შეესაბამება სინამდვილეს. ვახტანგის სამართლის წიგნის რიგი მუხლები ამკარად ლაპარაკობენ წერილობით დამამტკიცებელ საბუთებზე, როგორც მტკიცებულებების მეტად მნიშვნელოვან სახეებზე (მუხ. 143, 213, 260, 262, 263). სხვანაირად შეუძლებელი იყო ქართული დამწერლობა და წერილობითი საბუთები V საუკუნეში და უფრო ადრეც არსებობდნენ. შეუძლებელია, რომ XVIII ს. სამართლის წიგნუარი ეთქვა წერილობით დამამტკიცებელ საბუთებზე.“

ჯონ ბეკედი, ქრონიკონი, დამწერი და მოწამე, ამიტომ რომე ბევრს ტყუილათაც მოიგონებენ“.

213 მუხლში კანონმდებელი იძლევა მითითებას, თუ უნდა მოიქცნენ, თუ წერილობითი დოკუმენტები გაუგებარია. „მოსამართლე რომ სიგლის წერილს ვერ მიხვდეს, თუ იმაში დაწერილზე რომ ისარჩლიდენ, თუ უცილებლად იმ დღემდინ, სიგელიც მართლად ჩაიგდების და შიგ წერილიცა, უცილობელი ყოფილა, არას ემართლების, თუ სიგლისა არა შეიტყობა რა და სადაოსაც ახლა ედავების, ნუ ალაპარაკებ, დაკარგვიან“.

ვახტანგის სამართლის წიგნის 260-ე მუხლიდან ირკვევა, რომ ბატონისაგან თავდახსნილ ყმას წერილობითი დოკუმენტი ეძლეოდა თავდახსნილობის საბუთად. ეს დოკუმენტი, რა თქმა უნდა, უმნიშვნელოვანეს დამამტკიცებელ საბუთად ითვლებოდა სსამართლოში. ამასთან დაკავშირებით ვახტანგის სამართლის წიგნის 260-ე მუხლი აღვსენ: „პატრონმან რომ თავის მკვიდრს ყმას ან ნასყიდსა თავი დაახსნევიოს და მართლის მოწმეებით წიგნი მისცეს და იმ კაცს წიგნი ხელთ ექიროს, ის ყმა აზატი არის და აზატ-ნაქმნისაგან კიდევ უფრო აზატი იქმნების და აღარა ხელი აქვს მის პირველს პატრონს მასთან“.

262-ე მუხლი ითვალისწინებს წიგნით ყმობას. 263-ე მუხლი აგრეთვე ითვალისწინებს წერილობით საბუთს: „თუ სხვას ქვეყანას ერთმან კაცმან მეორისაგან ვალი აილოს, თამასუქი თავის შვილსა თუ სახლისკაცს გამოუგზავნოს, აქ ვინც მიმცემია, სამართლიანად მისცეს, თუ ვინ იცის, იქივ გადაუწყვიტოს და იმ მოვალისაგან ვადაწყვეტის წიგნი აილოს მოწმით და გადაუწყვიტოს, თამასუქი გაუცუდდება, და თუ რამ გამოერთმოს, ისევ უკლებლად მისცეს“.

წერილობით საბუთებს იცნობს, რა თქმა უნდა, ბექა-აღბულაღას სამართლის წიგნი, აგრეთვე ბაგრატი კუროპალატის სამართლის წიგნის ფრაგმენტიც (მუხლები: 60, 69, 76, 157, 158).

ყველა ზემოხსენებული მუხლები თავისთავად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ წერილობით დოკუმენტებს. ბაგრატის სამართლის წიგნის ფრაგმენტის მიხედვით წერილობით დოკუმენტს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩასიძებული პირის უფლებრივი მდგომარეობის გასარკვევად: თუ სიძე „შვილებული“ იყო „წიგნით“, — წერილობითი დოკუმენტით, მაშინ იგი ოჯახის უძრავი ქონების მემკვიდრედ ითვლებოდა და გაყოფის დროს ღებულობდა თავის წილს. თუ სიძე

წერილობით შეიღებულ არ იყო, მაშინ მას მხოლოდ მის მიერ მოტანილ და შეძენილ ქონებაზე გააჩნდა უფლება. ცხადია, ამ შემთხვევაში, რაც ხსენებული ურთიერთობიდან შეიძლება მოჰმოხდეს, მოშობილიყო, გადამწყვეტი მნიშვნელობა სასამართლოს წინაშე წერილობით დამამტკიცებელ საბუთს ექნებოდა.

ამრიგად, ცხადი ხდება წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების მნიშვნელობა ქართულ სამართალში.

XVIII საუკუნეში რომ საქართველოში წერილობითი დამამტკიცებელ საბუთებს მნიშვნელობა არ ქონოდათ, ეს შეუძლებელი რამაა. და თუ კანონმდებელი დამამტკიცებელ საბუთთა სხვა სახეობათა შორის სამართლის წიგნის მე-6 მუხლში წერილობით მტკიცებას არ იხსენიებს, შესაძლებელია ამისი მიზეზი ისიც იყოს, რომ ვახტანგის სამართლის ხსენებული მუხლის წყარო ადათობრივი სამართალი იყო, რომელიც ალბათ ნაკლებ ყურადღებას აქცევდა წერილობით დამამტკიცებელ საბუთებს.

ცნობილია, რომ ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელების ადათობრივი სამართალი XIX საუკუნეშიაც კი ან არ იცნობდა წერილობით დამამტკიცებელ საბუთს და ან, თუ მას ცნობდა, მხოლოდ მოწმეთა დადასტურებით გამაგრების შემდეგ¹¹¹.

ქართული სასამართლო პრაქტიკის მიხედვით თუ მოწმეებით ან წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთებით შეიძლებოდა საქმის გადაწყვეტა, მაშინ ფიცს აღარ მიმართავდნენ.

1797 წელს ბატონიშვილმა იულონმა ერეკლე II ბრძანებით გაარჩია შანშე ამილახვარისა და მისი განაყოფის ზაალ დავითიშვილის დავა და ხსენებულ საქმეზე სათანადო „განჩინება“ გამოიტანა. ზაალ დავითიშვილი არ დამორჩილებია სასამართლოს გადაწყვეტილებას და საქმე ხელახლა გაურჩევიათ.

სასამართლოს მსჯელობა მიწერილი აქვს ხსენებულ განჩინებას. აქ ნათქვამია: „ქ. ამ განაჩენზედ კიდემ ლაპარაკი ქკონდათ ზაალ დავითიშვილს და შანშეს შეილებს და მათს უმადლესობას. ბატონს დედოფალს, ჩვენ მათის შვილის ვახტანგისათვის ებრძანა, მოსამართლეებიც გვერთ იახელო და ამათი საქმე გარდაწყვიტეო. ჩვენ ბრძანებისამებრ, კახეთის მოსამართლეებიც თან დავისწყარით და ვა-

¹¹¹ А. М. Ладженский, Адагы горцев Северного Кавказа. М., 1946. სალიტორო დისერტაცია, ხელნაწერი, გვ. 571.

ლაპარაკეთ ესენი. ზაალ დავითისშვილს ისეთი საბუთი დაწერილი არა ჰქონდა რა, რომ ეს ჩვენის ძმის განაჩენი დაეჭვებინა“¹¹².

ზაალ დავითისშვილს „განჩინების“ წინააღმდეგ „ისეთი დაწერილი საბუთი“ რომ ჰქონდა, რომელიც წინანდელ „განაჩენს დააყენებდა“, შეიძლებოდა საქმე სულ სხვანაირად გადაწყვეტილიყო.

სასამართლოში წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების შეფასების თვალსაზრისით საინტერესოა 1798 წლის 18 სექტემბრის განჩინება დავითისშვილის ზაალისა და შანშე რამაზისშვილის დავის გამო.

აი ეს განჩინებაც: „ქ. მათის მეფობის უმაღლესობის ბრძანებით, ჩვენ მდივან-ბეგებმა, მოვისიძინეთ საჩივარი დავითისშვილის ზაალისა და რამაზისშვილის შანშე მილახვრისა. ზაალ ამბობდა: შანშეს ჩემთან წილი არა აქვს, ჩემი სახლის კაცი არ არისო. მე გარდავსულვარ ქართველ ბატონთან და ჩემთვის მამული უბოძებიაო. მას უკან ეგენი გარდმოსულან და ჩემს მამულში მაგათთვის წილი არავის დაუდვიაო. შანშემ პირველის მეფის ერეკლეს წიგნი მოიტანა, რომელიც რამაზისშვილებს უწერს დავითისშვილების სახლისკაცობას, რომ რამაზისშვილმა ელისბარმა ყეენის რაყამი მოიტანაო. ელისბარისშვილს ელაპარაკა და თავისის სამკვიდროს მამულის წილი გაიტანაო. მერმე ეს განაყოფებიც გაიყარნენ და ის დავითისშვილები იდამ გამოტანილი მამული გაიყვესო. ლევანს ამ რაყმის გამოტანაში ყეენის კარზედ თეთრი დაეხარჯაო, ამის სამუქფოდ და საქინახულოდ, ლევანს მივეციოთ რიკაქე დათუნა თავის მამულითაო, აბანოს ქვათარაშვილი ბერუჯა, ლიბაშვილი გიორგი, ლიპარტიშვილი გიორგი და კიკოლაშვილის გლეხის სანაცვლოდ ხახანაშვილი გურგენაო. ჩვენ ეს წიგნი რომ გავშინჯეთ, აქიდან დავინახეთ, რომ რამაზისშვილები დავითისშვილებისა სწორეთ სახლის-კაცები ყოფილან. რომელიც ან ზაალს და ან შანშეს სანატრელის მეფის ირაკლი მეორის წიგნები აქვსო, თუმცა ჩვენ მდივან-ბეგებს იმათი ხელის შეხება არ შეგვიძლიან, მაგრამ ის წიგნები იძულებულ მეჭამედ გვეჩვენებიან — და ამისათვის ჩვენ ასე განვსაჯეთ: რადგან თვალ-დამწვარი დავით გარდასულა და მამულის შოვნისა პირველად მიზეზი ის შექნილა, ამისთვის სამი წილი სადავითისშვილოს მამულისა, თვალ-დამწვრის შვილებს ზაალსა, იმის შვილებსა და ელისბარისშვილებს

¹¹² საქართველოს სიძველენი, ტ. III, გვ. 178.

უნდა ჰქონდესთ და მეოთხედი ამ სადავითაშვილოს მამულისა
 მაზიშვილებს მილახვარს შანშეს, ამის შვილს როსტომს **გარეშევი**
 მონს დაანებონ¹¹³. **სიგელირთიქა**

ამ დოკუმენტიდან ცხადად ჩანს, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა წერილობით დამამტკიცებელ საბუთს. წერილობითი მტკიცებულება ოჯახის უძრავი საკუთრების—ადგილ-მამულის მფლობელობის კანონიერების უმთავრესი საბუთია. სასამართლო ცდილობს, როცა წერილობითი დოკუმენტი სახეზეა, ამ უკანასკნელის მიხედვით გაერკვეს საქმის ნამდვილ მდგომარეობაში. ოჯახში ამ საბუთს დიდი გულმოდგინებით ინახავენ და საჭიროების შემთხვევაში წარუდგენენ სასამართლოს. 1798 წელს შანშე რამაზისშვილი სასამართლოს ურდგენს — ერეკლე I დროს აღებულ წერილობით დოკუმენტს.

წერილობითი საბუთი მეტწილ შემთხვევებში სადაო საკითხის შესახებ უძველეს და უყეთილსინდისიერეს მოწმეს წარმოადგენდა. ქვეშარიტების მაძიებელი მოსამართლეს ამ მოწმეს ხალისით მიმართავდა.

1788 წელს გამოტანილი „განაჩენის“ მიხედვით, თუ წერილობითი საბუთის წინააღმდეგ მხარე სხვა თანაბარი ძალის მქონე წერილობით დამამტკიცებელ დოკუმენტს წარმოადგენდა, და ქვეშარიტების გამორკვევა სიგელგუჯრებით არ მოხერხდებოდა, მაშინ საქმე ფიცით უნდა გადაწყვეტილიყო.

აი ეს „განაჩენი“: „ქ. ხიმშიაშვილი სულხან თავის სახლის კაცებს, რამაზს, ბერუკას, ლონენას და დავითს ბულაჩაურზედ ედავებოდა: სანატრელს მეფეს თეიმურაზს ბულაჩაური საკუთრად ჩემის ოჯახისათვის უბოძებია და თქვენ მძღავრებით დაგიჭერიათო და ჩემთვის წილი აღარ დაგიღვიათო. ეს ხსენებული სიგელი სულხანმა სამართალში წაშოაყენა, რომელშიც სწერს: „გიბოძეთ ხიმშიაშვილს შერმაზანს და თამაზს თქვენი სამკვიდრო ორი კუამლი და ბულაჩაური და ბიბიანიო“. მეორეს სახლისკაცს დავითსაც მოჰქონდა სანატრელის მეფის თეიმურაზ პირველისაგან ბოძებული სიგელი, რომელშიც ბიბიანს უცხადებდა. რადგან ორსავე მხარეს სიგელი მოსცემოდათ, და თავის სახლის კაცი სულხანს მიუგებდენ: ბულაჩაურს შენის წილის ფარდი, როდესაც გავყრილვართ, სხვაგან გრგებია და დღესაც ხელთ გიჭირავსო. ამის გამო ჩვენ მოსამართლეთ ხიმშიაშვილებს ბერუკას, ლონენას და დავითს ფიცი დავადევით. წადგნენ,

113 საქართველოს სიძველენი, ტ. 111, გვ. 180—181.

ერთმა ხ.ტი ჩაისვენოს და ასე შეჰფიცონ: ამისმა განმაცხოველებელმა ღმერთმა, როდესაც ეს წყალობის სიგელი მიშოვნია, ბუღალჯიური უწინაც საერთო ყოფილა, წიგნს შემდგომადაც საერთოდ გავვიყვია და შენის წილის ბულაჩაურის ფარდად, უჩვენონ ეს მამული, გიქირავსო“¹¹⁴.

ამ შემთხვევაშიაც მამულის მფლობელს უნდა დაეფიცა.

ამავე თვალსაზრისით საინტერესოა „განჩინება“ ბერძნიშვილების მამულზე დავის გამო 1769 წლის თარიღით.

„ქ. ნინია ჩიოდა: მამა ჩემი ბერძნიშვილის ვაზრადას შვილი იყო და მამა ჩემი რომ ყიზილბაში დაიკარგა, მისი მამული მირზაშვილებმა იშოვეს ბარძიმ ერისთავისაგან და ჩემს განაყოფებს ბერძნიშვილებს ნასყიდობის წიგნი მიუციათ და ასე დაუმტკიცებიათ: თუ გედაოს ვინმე, პასუხი ჩვენ გავცეთო. ჩვენ ამათი საჩივარი დიდს ხანს მოვისმინეთ და მრავალჯერ მოციქულით და ცალკეც ვკითხეთ ბერძნიშვილებს და მათ ასე იფიცეს მრავალჯერ, რომ როცა მაგისი ბერძნიშვილებმა ვთქვით, მირზაშვილის მტრობით ვთქვით, თორემ ეგ მის უწმინდესობას, ბატონიშვილს, ყოვლისა საქართველოს კათალიკოზ-პატრიარქსაც მოახსენეს ბერძნიშვილებმა და შეჩვენებაში თავი შეიგდეს, რომ ნინია ბერძნიშვილი არ არისო. აგრევე სტვავან მრავალგან იფიცეს ამ გვარად, მერმე სამართლიდამ ამგვარი განაჩენი მივეციო, რომ ყოვლის ეპქისაგან გამოვიდნენ და რომელიც ჭეშმარიტებით იცოდენ, ის იფიცონ, რომ ეს ნინია ზავრადის შვილი არის, თუ არ არის? და თუ არც ყოფა იცოდენ და არც უმყოფობა, ეს იფიცონ, რომ არც ვიცით არის, არც ვიცით, არ არის. ამაში წადგენ ამ განაჩენით ბერძნიშვილები და დაიფიცეს, რომ სწორედ ბერძნიშვილი ზავრიდას შვილი არისო. აწ რადგან იფიცეს, ეს ნინია შეიქნა სწორედ ბერძნიშვილის ზავრიდას შვილი, მაგრამ რადგან ამდენი სიცრუე შეაჩნდათ ბერძნიშვილებსა, რომ სამართალში მრავალი რიგი ტყუილი თქვეს და ბოლოს ფიცმა გვარწმუნა, ამ ზემო წერილის ძალით, ჩვენ ქართლისა და კახეთის მსაჯულთ, ამის სამართალი ასე განვაწესეთ: პირველ რადგანაც მეპატრონეს ბარძიმ ერისთავს სიგელით მიუცია მირზაშვილისათვის ის მამული და მისის შვილებიგანაც დამტკიცებული აქვს და ბერძნიშვილებსაც ნასყიდობის სიგელი მიუციათ მირზაშვილისათვის, სრული ფასი ავიღეთო, სიგელი ასე აცხადებს და მირზაშვილს იმ მამულში ჭირნახუ-

¹¹⁴ საქართველოს სიძველენი, ტ. III, გვ. 200—201.

ლიც ბევრი აქვს, ამ საქმეებით მირზაშვილებს ის მამული სიმრავლით ვეღარ გამოვართვით¹¹⁵.

როგორც ჩანს სიგელი, წერილობითი დოკუმენტი, ყველაზე საიმედო დამამტკიცებელი საბუთი იყო.

რელიგიური შინაარსის დამამტკიცებელი საბუთების წინაშე საერო მტკიცებულობანი ლეზულობენ უპირატესობას, როდესაც სახეზე წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთი იყო, მაშინ მას უპირატესობა ეძლეოდა ფიცის წინაშე.

მაგალითად, ჩვენამდე მოღწეულია კახთა მეფის კონსტანტინეს განჩინების წიგნი 1728 წლის თარიღით. ნაცვლისშვილი მამუკა წისქვილზე ედავებოდა თარასშვილ გივის. ამასთან დაკავშირებით განჩინების წიგნში ნათქვამია: „ქ. ნაცვლისშვილს მამუკას თარასშვილი გივი წაედავა წისქვილზედ და ჩვენგანაც გივის წიგნი ქონდა, ახლა ნაცვლისშვილმან იჩიელა წისქვილზე და რადგან გივისაც ჩვენგან წიგნი ქონდა, აღარ დავაფიცეთ გივი¹¹⁶...“

სამართლის წიგნის მიხედვით ასეთ შემთხვევაში მოპასუხე იყო ვალდებული მიეღო ფიცი, მაგრამ რადგანაც წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთი არსებობდა სადავო მფლობელობის შესახებ, მოპასუხე ფიცისაგან გაათავისუფლდა.

1777 წელს ერეკლე მეორემ, რომელმაც თითონ გაარჩია სვიმონიშვილი ბეჟანისა და მისი ყმის ზაზა ყაზანაშვილის დავა, განჩინება გამოიტანა მხოლოდ წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების მეშვეობით¹¹⁷.

ფიცისა და წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთის შეფარდების თვალსაზრისით საინტერესოა ვახტანგის სამართლის წიგნის შედგენის წინა ეპოქაში, XVII საუკუნის შუაწლებში, შედგენილი პაპუა სახლთუხუცესის (მაღალაძის) განაჩენი იასე მურვანიშვილისა და გრძელაშვილების საწისქვილოზე დავის გამო. იასე მურვანიშვილს მთლიანად ეკირა საწისქვილო ადგილი. „ნახევარი გრძელიშვილებს გამოეფიცა და იასეს მთლივ ეკირა... და რადგან გამოფიცული იყო ამათი ნახევარი იასემ და.. ფქვას და ნახევარი გრძელი-

115 საქართველოს სიძველენი, ტ. III, გვ. 212—213.

116 იქვე, საბ. № 217, გვ. 205.

117 იქვე, ტ. III საბ. № 229, გვ. 216—217.

შვილებმა. ჩვენ, ბატონს სახლთუხუცესს პაპუას ასე გავგვირიგებია, ნახევარი იასეს და, ნახევარი გრძელიშვილებს საერთოთ¹¹⁸.
 ამრიგად, XVIII საუკუნეში ქართლის სამეფოს სინამდვილეში შორს იყო წასული ფიცის წინააღმდეგ წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების ბრძოლა. ფიცი თუმცა ისევ შენარჩუნებული იყო, მაგრამ ტრადიციის ფარგლებში ტრადიციის განადგურება მეთოდურად წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების სასარგებლოდ ლაპარაკობდა.

ვახტანგის სამართლის წიგნი, მართალია, ფიცს მნიშვნელოვან დამამტკიცებელ საბუთად თვლის, მაგრამ სწორედ ამიტომ, გამოდის რა რელიგიური მოსაზრებებიდან, რომ ცრუ მოფიცარნი არ მომრავლდნენ და ფიცს ფასი არ დაეკარგოს, აწესებს: „ყოველი მოსამართლე ფიცის მოხდენას ეკრძალოს და სხვაგვარად მოჩივრის გარიგებას ეცადოს“ (მუხლი 10). კანონმდებელი სხვა ადგილას იმეორებს: „მოსამართლემ გასინჯვით უნდა ფიცის საქმე გაარიგოს. თუ კაცს ხედვედე, რომ ხატის მოშიში არ არის და სჯულისსაც არ იცის რა, იმას ფიცს ნუ დასდებ, ბრძენო მოსამართლევე, ხედავ, რომ აოას ინალელის“ (მუხლი 236).

ვახტანგის სამართლის წიგნი იცნობს ერთ მეტად თავისებურ დამამტკიცებელ საბუთს, რომელსაც ცოდვის მოკიდება ეწოდება. ეს საპროცესო მტკიცების ხერხი მიღებული ყოფილა მეტად მცირე-მნიშვნელოვანი საქმეების, დაახლოებით ისეთი ხასიათის სამოქალაქო საქმის გადასაწყვეტად, სადაც დავა ერთ მარჩილს ან ცოტა მეტი ოდენობის ღირებულებას შეეხებოდა.

ამასთან დაკავშირებით ვახტანგის სამართლის წიგნის მე-14 მუხლი აწესებს: „ცოდვის მოკიდებისა ასრე არის: დიდი საქმე ცოდვით არ გარდაწყდების. ერთის მარჩილისა (ან ცოტა უფროსი, გინდა უმცროსი) საქმე უნდა იყოს. მაგრამ იქნების ასეთი კაცი, რომ იმისგან ცოდვის მოკიდება და სულზე შევარდნა ძროხაზედაც დაეჭრებოდეს. და ცოდვის მოკიდება ასრე არის, რომე ვისაც ამგვარი რამ შეეწამოს, იმ კაცმან ის შემწამებელი კაცი ზურგთ აიკიდოს და ას-

¹¹⁸ დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, II, თბ., 1953, გვ. 12.

რე უნდა თქვას: „შენიმც ცოდვა მად, მეორედ მოსვლას მეცა ძაქს და შენდა ნაცვლადამც მე განვიკითხები, თუ მე ეგ მექნასაჲ რიგად ეს შეიძლო, აღარავინ რას ემართლები: და თუ და, რასაც სწამობენ, უნდა პასუხი გასცეს“.

მართალია, ცოდვის მოკიდება მეტად მცირე ღირებულების სადავო საქმეებისათვის იყო მტკიცების საშუალებად გათვალისწინებული, მაგრამ როგორც კანონმდებელი ამბობს, ზოგიერთ ვინმეს „ცოდვის მოკიდება და სულზე შევარდნა“ ძროხაზედაც დაეჯერება.

ვახტანგის სამართლის წიგნის მიხედვით ცოდვის მოკიდება მოპასუხეს ეკისრება.

ცოდვის მოკიდებას, როგორც მტკიცების საშუალებას, იცნობდა ქართველი მთიელების სამართალიც. ხევსურებში „ცოდვის მოკიდება“, ფიცი და მოწმის ჩვენება შეადგენდა დამამტკიცებელ საშუალებებს.

„ცოდვის მოკიდება“ იმ სახით, როგორადაც ის ქართველ მთიელებში არსებობდა, შეიძლებოდა დაკისრებოდა როგორც მოპასუხეს, ასე მოსარჩლესაც. როგორც ნ. ხიზანიშვილი წერდა: „...აქ დავა იაფი ფასისაა, და თავისუფლებაც დილია“¹¹⁹.

ქართველი მთიელები განასხვავებდნენ ორი სახის სამართალწარმოებას: საბჭო სამართალს და ჩვეულებით სამართალს.

როგორც სამართლის მცოდნე და ეთნოგრაფი ნ. ხიზანიშვილი მოგვითხრობს, საბჭო სამართალმა ზურგს აკიდება არ იცოდა და მის ნაცვლად მიწის კისერზე დაყრას მიმართავდა. „როცა მოდავე დაბეჯითებით ამბობს, რომ მამული ნამდვილად ჩემიაო, მაშინ სადავო მამულიდამ ერთს მუქა მიწას აიღებს; ბჭეების წინ კისერზედ დაიყრის და იტყვის ხმამაღლა: „დედა-მიწის ცოდვა მქონდეს, თუ ტყუილი ვთქვა: ეს მიწა ჩემია“. ამის შემდეგ მიწაც იმის საკუთრება ხდება“¹²⁰.

„ცოდვის მოკიდება“ მთაში კვლისა და მიჯნის დავაზედაც შეიძლებოდა. განსხვავებით ვახტანგის სამართლის წიგნის დანაწესისაგან მთიელთა ადათობრივი სამართალი მამულის დავასაც „ცოდვის მოკიდებით“ სწყვეტდა¹²¹. მაშასადამე, მთიელებში „ცოდვის მოკი-

119 ნ. ხიზანიშვილი (ურბნელი), ეთნოგრაფიული ნაწერები, თბ., 1940, გვ. 59.

120 იქვე.

დება“, როგორც დამამტკიცებელი საბუთი, თავისი მნიშვნელობით უფრო მეტი იყო, ვიდრე ბარში ვახტანგის სამართლის წიგნის ხეყმენის ეპოქაში.

რადგანაც XIX საუკუნის უკანასკნელ ოცეულშიაც კი ქართველ მთიელებში ცოდვის მოკიდება უფრო მნიშვნელოვან დამამტკიცებელ საბუთად მოსჩანს, ვიდრე ვახტანგის სამართლის წიგნში XVIII საუკუნის დასაწყისში, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ქართველმა მთიელებმა კი არ ისესხეს ვახტანგის სამართლის წიგნიდან „ცოდვის მოკიდება“, როგორც დამამტკიცებელი საბუთი, არამედ, პირიქით, თითონ კანონმდებელმა აიღო იგი ადათობრივი სამართლის ნორმებიდან და გამორიცხული არ არის, რომ სწორედ მთიელთა ჩვეულებითი სამართლის არსენალიდან. ცხადია, ქართველმა კანონმდებელმა, რომელიც უფრო მაღალ კულტურულ გარემოში მოქმედებდა, ვიდრე მთიულეთ-ხევსურეთი იყო, დაამცრო ამ დამამტკიცებელი საბუთის მნიშვნელობა და შეუფარდა იგი ბარის საქართველოს პირობებს.

პროფ. ალ. ვაჩეიშვილი, აღნიშნავს რა იმ გარემოებას, რომ „ცოდვის მოკიდება“ ორიგინალური დამამტკიცებელი საბუთია, წერს:

„საინტერესოა ის, რომ დამამტკიცებელ საბუთთა ეს მეტად თავისებური ფორმა სპეციფიკურია ქართული პროცესისათვის, ვინაიდან სხვა ხალხთა სასამართლო წარმოებაში მას ვერ ვნახულობთ. იგი ძველისძველ ინსტიტუტად უნდა ჩაითვალოს და მის პირვანდელ წყაროს უსათუოდ ადათობრივი სამართალი უნდა წარმოადგენდეს. იგი მთელი თავისი წყობით და გარეგანი ნიშნებით ხალხის საყოფაცხოვრებო ურთიერთობათა ნიადაგზე წარმოშობილი ნორმაა, რომელიც ვახტანგმა სწორედ აქედან ისესხა და თავის დებულებაში მოათავსა. ცხადია, რომ მტკიცების ეს ხერხიც რელიგიურ წარმოდგენათა საფუძველზეა აღმოცენებული“¹²¹.

ხალხის საყოფაცხოვრებო ურთიერთობათა ნიადაგზე წარმოშობილი საპროცესო მტკიცების ეს ხერხი, რომელიც, ალბათ, უხსოვარ ღროს არის წარმოშობილი, კლასობრივი ურთიერთობის გარიყ-

121 ნ. ხიზანიშვილი, (ერბნელი), ეთნოგრაფიული ნაწერები, თბ., 1940, გვ. 59.

121 ნ. ხიზანიშვილი (ერბნელი), იქვე.

122 ალ. ვაჩეიშვილი, ნარკვევები ქართული სამართლის ისტორიიდან, II, თბ., 1948, გვ. 85—86.

რაცზე, ჯერ ადათობრივმა და შემდეგ დაწერილმა სამართალმაც, XIX საუკუნის დასაწყისამდე მოიტანა.

ვფიქრობთ, არ იყო მართალი აკად. დ. ბაქრაძე, როგორც ვეგონა, რომ გურიის მდივანბეგების ოქმებში საპროცესო მტკიცების საშუალებები იყო მხოლოდ ფიცი და მოწმეთა ჩვენება. თვით დ. ბაქრაძის მიერ მოპოვებული დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ გურიაში „ცოდვის მოკიდების“ ანალოგიური საპროცესო მტკიცების საშუალება უნდა ყოფილიყო.

ერთ-ერთი განჩინება, რომლის ხაწყვეტიც დ. ბაქრაძეს¹²³ მოკყავს თავის „არქეოლოგიურ მოგზაურობაში“, შეეხება ლობიოს ქურდობას. განჩინებაში ნათქვამია: „ჩვენ ასე გავაჩინეთ: თოსაძემ ცოდვის ხელი ჩამოართვას ხუხუნაიშვილს — შენ რომ ლობიოს მეწამები, მე არ მომეპაროს; თუმცა ასე გაუმართლდეს, არასე მართლება და თუმცა ვერ გაუმართლდეს, რაც წაელოს გარდაუხადოს ხუხუნაიშვილს“.

დასკვნა

1. ფეოდალური აღმოსავლეთი საქართველო XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის, როდესაც ვახტანგის სამართლის წიგნი შეიქმნა, დიდი ხნის დაცემულობის შემდეგ ერთგვარ აღმავლობას განიცდიდა: ვითარდებოდა სოფლის მეურნეობა და საქალაქო ცხოვრება. შეინიშნებოდა ხელოსნური წარმოებისა და ვაჭრობის განვითარება, კულტურული მშენებლობა. ვახტანგის სამართლის წიგნში აისახა საზოგადოება, რომელმაც განვითარებული ფეოდალიზმის საფეხურის გავლის შემდეგ გარეშე ძალის მშვევობით განიცადა ნგრევის, უკანდახევის და ქვეყნის დამაქცეველი შინა და საგარეო ძალების თარეში; ეს მრავალსაუკუნოვანი რეგრესი შეიცვალა დინამიურობის და წინსვლის ნიშნებით, მაგრამ ამ უკანასკნელს თან ახლავს საზოგადოებრივ და სამართლებრივ ურთიერთობათა სფეროში უკულტურო დამპყრობლების მიერ დანერგული ნახევრად პატრიარქალური და ნახევრად ფეოდალური წყობის ზოგიერთი ნიშანი.

დამამტკიცებელ საბუთთან სისტემა შესაბამისად ამისა ეკლექტიკურ ხასიათს ატარებს, აქ ერთმანეთის გვერდით ვხვდებით ერ-

¹²³ Д. Бакрадзе, Археологическое путешествие, 33. 342.

თი მხრით მოწმის ჩვენებას, წერილობით დამამტკიცებელ საბუთებს, ხოლო მეორე მხრივ ფიცს, შანთს, მდულარეს, ორთაბრძოლეს, თანამოფიცართა ინსტიტუტს; თითქოს და სამართლის წიგნის მიხედვით სხვადასხვა განვითარების საფეხურზე მდგომი საზოგადოება ერთსადაიმავე დროს ერთ ქვეყანაში ცხოვრობდეს.

2. ისევე როგორც ფეოდალური საზოგადოების მრავალი კოდექსი, ვახტანგის სამართლის წიგნიც უპირატესად კახუისტურია (და არა თეორიული). ამასთან დაკავშირებით ფიცის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის, მნიშვნელობისა და ადგილის შესახებ სასამართლო პროცესში ვახტანგის სამართლის წიგნის რომელიმე თავში ან მუხლში ამომწურავ პასუხს ვერ ვიპოვით. ხსენებულ საკითხზე პასუხი უნდა ვეძებოთ როგორც ვახტანგის სამართლის წიგნის სხვადასხვა მუხლებში, ასევე სასამართლო პრაქტიკაში და ზოგიერთი კერძო საკითხის შესახებ უმთავრესად სასამართლო პრაქტიკაში.

3. სასამართლო პროცესი ვახტანგის სამართლის წიგნის და სასამართლო პრაქტიკის მიხედვით თვითმყოფი განვითარების ისეთ საფეხურს აღწევს, როდესაც მოწმის ჩვენება სხვა დამამტკიცებელი საბუთების გვერდით თანაბარუფლებიან მტკიცებულებად ითვლება. სასამართლო პრაქტიკაში სინგულარულად ელინდება ფიცის წინაშე მოწმეთა ჩვენებისათვის უპირატესობის მინიჭების საწყისები.

4. ვახტანგის სამართლის წიგნისათვის დამახასიათებელია დამამტკიცებელ საბუთთა სისტემაში გარკვეული ეკლექტიზმი. აქ ერთმანეთის გვერდით ვხვდებით როგორც განვითარებული სამართლის სისტემისათვის დამახასიათებელ მტკიცებულებებს (წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთი, მოწმის ჩვენება), ასევე პრიმიტიული სამართლის სისტემისათვის დამახასიათებელ მტკიცებულებებს (შანთი, მდულარე, სასამართლო დუელი, ცოდვის მოკიდება).

5. ფიცი, როგორც დამამტკიცებელი საბუთი, ვახტანგის სამართლის წიგნის მიხედვით მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სასამართლო პროცესში. ამავე დროს მას შენარჩუნებული ჰქონდა არქაული სასამართლო პროცესიდან შემორჩენილი რიგი ნიშნები. ამაზევე მიუთითებს თანამოფიცართა ინსტიტუტის არსებობაც. ამასთანავე თავს იჩენს განვითარებული სამართლის სისტემისათვის დამახასიათებელი თვისებებიც: ფიცის წინაშე უპირატესობა ეძლევა წერილობით დამამტკიცებელ საბუთებს, თუ კი ასეთი არსებობს. კანონმდებელი რჩევას იძლევა მოერიდონ ფიცით საქმის გადაწყვეტას, ქალაქში თანამოფიცართა ინსტიტუტი ამოკვეთილია და სხვ. სასა-

მართლო პრაქტიკაში თავს იჩენს აგრეთვე ფიცის წინაშე მოწმეთა ჩვენებისათვის უპირატესობის მინიჭების საწყისები.

ფიცის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის, ადგილი სასამართლო პროცესში ვახტანგის სამართლის წიგნის მიხედვით ნათლად წარმოადგენს ფეოდალური საქართველოს სოციალ-ეკონომიური, კულტურული და სამართლებრივი ჩამორჩენის ნათელ სურათს და სავლეთ ევროპის ქვეყნებთან შედარებით. ამავე დროს თვით სამართლის წიგნიდანვე ვლინდება ქვეყნის სოციალ-ეკონომიურ ცხოვრებაში ზოგიერთი პროგრესული ძვრის ნიშნები და ცდა ტრადიციის ფარგლებშივე ხსენებული ჩამორჩენილობის დაძლევისა.

6. ფიცს ვახტანგის სამართლის მიხედვით არა აქვს განდევნილა სასამართლო დუელი, შანთი და მდულარე. მაგრამ სასამართლო პრაქტიკის შესწავლით ვლინდება, რომ ორდალიებს, როგორც წესი, აღარ მიმართავენ XVIII საუკუნეში. ხსენებული წესიდან გამონაკლისის მოძებნა ქართული იურიდიული დოკუმენტების მიხედვით ჭირს, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ ცხოვრებამ უარყო სამართლის წიგნით დაწესებული ზოგიერთი პრიმიტიული სახის დამამტკიცებელი საბუთები. სასამართლო პრაქტიკაში აღმოსავლეთ საქართველოს მიხედვით ფიცით თითქმის განიდევნა ორდალიების პრიმიტიული სახეები: სასამართლო დუელი, შანთი და მდულარე.

7. ფიცთან შედარებით ნაკლებად ავტორიტეტული მტკიცებულების „ცოდვის მოცილების“ შემოსვლა მცირე მნიშვნელობის საქმეებზე დამამტკიცებელ საბუთად და აგრეთვე ქალაქში თანამოფიცართა ინსტიტუტის დაუშვებლობა, მოწმეების და წერილობითი დამამტკიცებელი საბუთების მნიშვნელობის ზრდა, მიუთითებს ფიცის, როგორც დამამტკიცებელი საბუთის, სერიოზულ კრიზისზე.

Георгий Несторович Надарейшвили

ПРИСЯГА, КАК ДОКАЗАТЕЛЬСТВО, ПО ГРУЗИНСКОМУ
ПРАВУ

(На грузинском языке)

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-საგამომც. საბჭოს დადგენილებით

*

რედაქტორი მ. ლეკვეიშვილი
გამომცემლობის რედაქტორი ც. თავაძე
ტექნიკური ნ. ჯაფარიძე
კორექტორი რ. ფარესიშვილი

გადაეცა წარმოებას 25.9.1962; ანაწილების ზომა $6 \times 9^{1/2}$; ხელმოწერილია
დას.ბეჭდად 29.12.1962; ქალაქის ზომა $60 \times 84^{1/16}$;
ქალაქის ფურცელი 3,6; საბეჭდი ფურცელი 7,2; სააგტორო
ფურცელი 5,9; სააგრიცხო-ს. გამოცემის ფურცელი 6,0;
შეკეთა 1127; უე 0:0:0; ტირაჟი 1000
ფასი 40 კაპ.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობის სტამბა
თბილისი, ვ. ტაბიძის ქ. № 3/5

UNIVERSITY OF TORONTO
613-977-8343